

s poti v digitalno demokracijo

Andrej A. Lukšič
Tanja Oblak

S poti v digitalno demokracijo

urednika	Andrej A. Lukšič, Tanja Oblak
knjižna zbirka	Hermes
izdajatelj	Fakulteta za družbene vede
lektor	Milojka Monsoor
korektor	Jasna Berčon
prevod povzetkov	Ljubica Klančar
prelom	Boex d.o.o.
oblikovanje, ilustracije in e-knjiga	Jaka Modic

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

32:004(082)

S poti v digitalno demokracijo [Elektronski vir] / urednika Andrej A. Lukšič ,
Tanja Oblak ; prevod povzetkov Ljubica Klančar. - Ljubljana : Fakulteta za
družbene vede, 2003. - (Knjižna zbirka Hermes)

Način dostopa (URL): <http://odks.fdv.uni-lj.si/eknjige/edemokracija.pdf>.
- Opis temelji na verziji z dne 10.03.2003

ISBN 961-235-114-7

1 . Lukšič , Andrej. - I. Lukšič , Andrej A. glej Lukšič , Andrej

123108352

S poti v digitalno demokracijo

Demokracije in IKT

- 5 **Andrej A. Lukšič:** Hermesovi obrazi demokracije
- 28 **Damjan Franz:** Digitalna demokracija in politična kultura na primeru Slovenije

Participacije in IKT

- 51 **Tanja Oblak:** Ali kaj E-participirate?
- 68 **Darij Zadnikar:** Mrežne vojne v globaliziranem svetu
- 81 **Simon Delakorda:** Elektronska demokracija v refleksiji izbranih politoloških kategorij: politične participacije, politične moči in politične akcije
- 99 **Franc Trček, Blaz Lenarčič:** Internet kot medij politične participacije: primer priprave novega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana

Država in IKT

- 113 **Vasja Vehovar:** E-aktivnosti slovenske države v očeh državljanov
- 130 **Boris Kragelj:** Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade Republike Slovenije

Povzetki / Abstracts

- 147 **Tina Verovnik:** Analiza jezikovne kakovosti besedil v vladnem spletu

demokracije in IKT

Hermesovi¹ obrazi demokracije

UVOD

Urad vlade za informiranje je jeseni leta 2001 naročil analizo spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije. To je bila prva celostna analiza take vrste s ciljem, da se ovrednotijo spletne strani izvršne veje oblasti in da se ugotovljene slabosti ali pomanjkljivosti odpravijo, prednosti in kreativne rešitve pa, da se razvijejo in nadgradijo. Hkrati pa je bila želja, da se v prihodnje vsaj do neke mere vladne strani poenotijo. Urad vlade za informiranje je s to potezo posegel v večletni proces samoraslega oblikovanja vladnih spletnih strani in s tem končal pionirsko obdobje njihovega oblikovanja.

Raziskovalne pozornosti ne bomo usmerili na tehnična, oblikovalska, varnostna in druga vprašanja, ki jih je treba rešiti pred postavljanjem spletnih strani, temveč se bomo ukvarjali s povezavo med konceptom parlamentarno-strankarske demokracije in uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) ter njenimi neizkoriščenimi potenciali.

Naša izhodiščna teza je, da nekaterih potencialov informacijsko-komunikacijske tehnologije ni mogoče udejanjiti drugače kot z odpovedjo konceptu političnega organiziranja družbe, ki igra danes v razvitih industrijskih družbah hegemonsko vlogo. Izhajamo iz podmene, da je treba za uztje emancipacijskih potencialov IKT in njihovega izkoriščanja v političnem prostoru predhodno zamenjati sam koncept demokracije. Šele ta konceptualni premik omogoča, da se do konca izkoristijo tiste specifikke IKT, ki jih predhodne elektronske tehnologije niti ne vsebujejo, to je možnost interkomunikacije, ki je tehnološki temeljni pogoj za izvajanje e-komunikacijskega in e-odločevalskega procesa.

Na tem teoretskem ozadju želimo komentirati dosedanji razvoj informacijske družbe in odgovoriti na vprašanje, v kolikšni meri so spletne strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije že v svojem pionirskem obdobju izkoristile potenciale IKT.

¹ Hermes je bog interneta in elektronike.

I. DEL

Razpravljanje o vplivu in posledicah IKT v socialnem in političnem življenju se je sprva odvijalo na ideološkem področju, ki se je izteklo v dveh razumevanjih IKT: kot tehnologija svobode ali kot tehnologija centraliziranega nadzora in registriranja. Na teh dveh razumevanjih sta zrasli tudi dve nasprotujoči si viziji: prva govori, da je napočil čas za novodobno atensko neposredno demokracijo, druga pa svari pred orwelovskim popolnim nadzorovanjem družbe.

Po eksplozivno razširjeni uporabi IKT v devetdesetih letih v številnih organizacijah in gibanjih v političnih, vladnih in uradniških institucijah ni več mogoče ignorirati niti njihovega socialnega in političnega vpliva, niti jih ni več mogoče glorificirati ali zanikovati v duhu starih razmišljanj. IKT so postale del vsakdanjega življenja in kot takšne primerne za temeljitejšo (tudi politično) refleksijo. Na neki način jo moramo danes vzeti kot ambivalentno tehnologijo (Van Dijk: 1991/94)², ki dopušča, da se uporablja v smislu elektronske demokratizacije ali elektronske demokracije³.

V tem prispevku bomo obravnavali uporabo IKT v političnem sistemu, bolj natančno rečeno njeno uporabo v kontekstu politične demokracije. Predstavniško-parlamentarna demokracija, kot jo poznamo v industrijsko razvitih državah in v zadnjem desetletju tudi v Sloveniji, vsebuje celo vrsto konceptualnih rešitev in njihove institucionalne implikacije iz drugih tipov demokracije. Najnovejše spremembe prihajajo z Aarhuško konvencijo, ki "zapoveduje" participativno demokracijo (sicer samo na področju okoljevarstvene politične arene) in daje normativne okvire tudi za širši razmah e-participacije.

Tisti, ki v IKT prepoznavajo zgolj možnost centraliziranega nadzora in registriranja, niso sposobni v IKT prepoznati nikakršnih koristnih učinkov za razmah demokracije sploh in celo zavračajo kakršno koli razmišljanje o njeni prenovi v smeri neposredne ali participativne demokracije, čeprav za to obstajajo tehnološke možnosti in zmogljivosti. Še več. Ta tip demokracije je zanje, čeprav se ohranja

² Več o tem glej v Jan A.G.M. van Dijk: *Models of Democracy – Behind the Design and Use of New Media in Politics, The Public*, št.1, 1996.

³ Elektronska demokratizacija označuje razumevanje IKT kot sredstvo za doseganje večje učinkovitosti in dostopnosti javnosti oziroma državljanov do uveljavljene forme predstavniške demokracije. Glavni zagovornik elektronske demokratizacije so politične stranke in državne (politične) institucije, zato so tudi njihove spletne strani udejanjanje ciljev elektronske demokratizacije. Največji potencial IKT, ki ga vidijo ti zagovorniki, je v izboljševanju predstavniške demokracije. Medtem ko večina nevladnih spletnih strani udejanja koncept elektronske demokracije, ki pomeni obliko neposredne demokracije z uporabo elektronskih medijev, npr. računalniških omrežij. Obstajata dva podkoncepta: prvi (neposredna demokracija) predvideva odpravo predstavniških institucij in političnih strank, do katere naj bi prišlo zaradi neposrednega dogovarjanja med državljani in vlado. Drugi (participativna demokracija) pa ne predvideva popolne odprave predstavnštva. V tem primeru naj bi uveljavitev elektronske demokracije pomagala pri olajšanju prenosa političnih informacij in odziva nanje med političnimi predstavniki in državljani oziroma kritično javnostjo ter dvignila stopnjo legitimnosti odločitvam, politikam in programom. V obeh primerih je glavni cilj povečanje stopnje politične participacije. (Becker: *The Future of Teledemocracy*, 2000)

hegemonska vloga predstavniško-parlamentarnega koncepta demokracije, čista utopija ali celo zelo nevarna politična zahteva. Prepričani so, da je treba storiti vse za ohranitev obstoječega političnega sistema takšnega, kakršen je. Takšna stališča do IKT, do političnega sistema in/ali do demokracije je mogoče zaslediti tudi v slovenski politični nomenklaturi in tudi v nekaterih vladnih politikah. Po drugi strani pa so veliko bolj naklonjeni e-demokracijskim idejam tisti (politični) akterji, ki so bili ob dosedanji stopnji razvoja demokracije v Sloveniji porinjeni na rob ali pa so bili celo sistemsko izrinjeni iz komunikacijskih in odločevalskih procesov.

Omenimo naj še eno tudi v Sloveniji zelo razširjeno tezo o demokraciji, ki boja izgublja svojo osnovo s tem, ko pojema vloga in moč političnega sistema nacionalnih držav. Z razmahom transnacionalnih korporacij in drugih organizacij, ki lahko obidejo nacionalne države – s tem najedajo njihovo suverenost in moč sprejemanja ter implementacije odločitev –, se oblikujejo globalni akterji s fragmentirano globalno politično močjo, ki jim šibke nacionalne države ne morejo biti kos⁴. Kriza nacionalne države in libanonizacija (balkanizacija) politike se začena s tem, ko cela vrsta nacionalnih in nadnacionalnih organizacij s pomočjo informacijskih in komunikacijskih mrežij, z neformalnimi socialnimi mrežami, korupcijo in celo s kriminalom oblikuje nedemokracijske in nenadzorovane centre politične moči. To pelje v konec demokracije.

Če ne verjamemo v ta pesimistični scenarij, pa moramo vzeti na znanje vsaj to, da nas ta opozarja na zaostajanje procesa demokratizacije in da je dosežena stopnja (nacionalne) demokracije ogrožena. Znotraj transnacionalnih korporacij in v drugih globalnih asociacijah je namreč demokracija daleč pod ravno demokracije nacionalnih držav, s svojo nekontrolirano (politično in ekonomsko) močjo pa od znotraj najedajo tudi demokracijo v nacionalnih državah⁵.

Manj dramatične so glede prihodnosti demokracije ugotovitve Ulricha Becka v Družbi tveganja (2001). Tu Beck ugotavlja, da nacionalna država slabi zaradi dvojnega premika institucionalne politike, in sicer na globalne po eni strani in na civilnodružbene zadeve. S tem pomikom so nastali dvomi o političnem primatu nacionalne države in o pomenu njene institucionalne politike. Toda ta dejstva glede nacionalne države ne veljajo tudi za demokracijo, ugotavlja Beck. Demokracija prav nasprotno zaseda nove prostore v civilni družbi in dobiva nove forme, ki lahko nadomeščajo ali pa dopolnjujejo obstoječo institucionalno demokracijo nacionalne države. V nadaljevanju nas ne bodo zanimali le koncepti demokracije, temveč kako se lahko le-te nadgradijo z IKT oziroma katere potencialne IKT so sposobni izkoristiti.

⁴ Kot ilustracijo naj navedemo Jan A. G. van Dijkovo stališče, da moči evropskega parlamenta ali moči Organizacij združenih narodov preprosto ni mogoče primerjati s pričujočo močjo nacionalnih držav.

⁵ Več o tem je mogoče prebrati v članku Andreja Lukšiča "Rizične tehnologije kot izziv za premislek o odločevalnih formah", TIP, št. 3/01, str. 412–422.

II. DEL

Razširjeno razmišljanje o demokraciji in IKT, ki se ne more izviti iz dualno izključujoče sheme med konceptom neposredne in/ali predstavniške demokracije, je sicer nazorno in zelo uporabno v političnem diskurzu, za resnejši družboslovni premislek pa je preveč poenostavljeno. Tako na primer zagovorniki neposredne demokracije favorizirajo e-volitve, e-referendum ipd. in prepričani so, da so z IKT končno dane tehnične možnosti za ponovno rojstvo atenske agore. Diametralno nasprotnega prepričanja pa so zagovorniki predstavniške demokracije in skeptiki "push-button democracy", ki se bolj nagibajo uporabi IKT kot informacijsko podpornega sistema, idejo o neposredni demokraciji pa zavračajo kot nekaj nedopustnega in rušilnega.

Za zagovornike nove demokratične paradigme (Becker, 2000) je predstavniška demokracija koncept političnega organiziranja industrijsko razvitih družb, ki temelji na razumevanju politike 18. in 19. stoletja. Zaradi kopičenja problemov na različnih ravneh – še posebej pa na ravni globalne družbe – je čedalje bolj očitno, da obstoječa institucionalna ureditev, zgrajena na tem konceptu demokracije in razumevanju politike, ni več kos⁶, kar med drugim vodi v splošno legitimacijsko krizo politične ureditve⁷. Zato Becker ugotavlja, da so nujne nove rešitve na institucionalni ravni političnega organiziranja, ki bodo omogočile reševanje nerazrešljivih problemov⁸. Pri tem ugotavlja, da imamo danes na voljo najsodobnejšo IKT, katere umestitev v institucionalni prostor obstoječe predstavniške demokracije dovoljuje izkoriščanje le določenih dimenzij emancipatoričnih potencialov (on-line dostopnost do informacij in opravljanje storitev), medtem ko so druge neizkoriščene. Nova demokratična paradigma združuje nekatere različne, vendar medsebojno povezane sodobne teoretske in znanstvene izsledke in dosežke, ki so nastali v 20. stoletju z (1) evolucijo v teoriji participacije in neposredne demokracije ter (2) z revolucijo v elektronskih tehnologijah (IKT). Nova e-demokratična paradigma vsebuje naslednje ideje:

⁶ Gre za vprašanje nepismenosti, velikanske razlike med revnimi in bogatimi, nepravilne delitve družbenih dobrin, ekoloških katastrof, naraščajoče prevlade predstavniških vladavin, ki jih nadzorujejo majhne klike ekonomsko močnih in dobro organiziranih interesov, neskončne dolgove revnega tretjega sveta, nastajanje "novega svetovnega reda", ki ga vodi ta imperialna globalna oligarhija in birokracija, predvsem pa za občutek nemoči ljudi tako na lokalni, državni, regionalni, nacionalni, kot tudi mednarodni ravni, da bi sodelovali pri rešitvah teh in drugih življenjsko ogrožajočih problemov. (Becker, 2000: 6–7)

⁷ Kriznost na ravni demokratičnih političnih skupnosti se kaže kot povečevanje nezaupanja javnosti v predstavniško vlado, gre za problem njene legitimnosti (Becker, 2000: 6)

⁸ "Skozi drugo polovico našega stoletja je postajalo čedalje bolj očitno, da nacionalne države niso več uporabne kot učinkovite enote vladanja. Država je prevelika za problem njenega lokalnega prebivalstva in hkrati omejena s predstavami, ki so preozke za probleme globalne soodvisnosti. Današnje visoko centralizirane nacionalne vlade so nezmožne tako lokalnega delovanja kot globalnega mišljenja. Zato sta politična decentralizacija in regionalni razvoj postala nujna potreba za vse velike države." (Becker, citirano po Capra 1982/2000: 36). Glej tudi Low, 1998; Beck, 2001; Soroš, 1998.

a) idejo o manjši, decentralizirani javni oblasti, ki omogoča lažje razvijanje skupnosti in medsebojnega dialoga,

b) idejo o sodelovanju pred spopadom v primerih distribucije redkih virov,

c) idejo o javni oblasti, ki ni več odločevalec oziroma razsodnik, niti ne vsiljuje odločitev od zgoraj navzdol,

d) idejo o reševanju konfliktnih situacij, ki mora priti od spodaj navzgor, od državljskih gibanj, ki cenijo različnost⁹; osrednja vloga javne oblasti naj bi postala predstavljanje in pospeševanje "notranjega dialoga" med mnogimi "neodvisnimi" in soodvisnimi udeleženci v sporu ali problemu, ki išče in se odraža v deljenem javnem mnenju (Becker, 2000: 37),

e) idejo o konsenzualni demokraciji, ki naj bi bila fleksibilnejša, odzivnejša in bolj usmerjena k dialogu.

V političnem prostoru lahko pride, kot meni Becker, do popolnega izkoristka tehničnih zmožnosti IKT le ob vzporednem uvajanju še drugih konceptov demokracije¹⁰. Na neki način je torej nujen najprej paradigmatški preskok v razumevanju demokracije. Telega preskoka pa ni mogoče narediti, dokler sta družboslovje in politologija zavezana omejitvam newtonovske mehanike, ki sicer še vedno obvladuje glavni tok družboslovne in politološke misli. Ta misel pa je služila tudi za teoretsko in konceptualno ozadje predstavniske demokracije. Šele paradigmatški preskok, kar pomeni, da mora družboslovje sprejeti koncept "kvantne" demokracije¹¹, omogoča izrabo vseh potencialov nove IKT v političnem prostoru. To pa seveda nato nujno vodi v smer transformacije predstavniske v bolj neposredne in participativne oblike demokracije¹².

Medtem ko se lahko strinjamo z Beckerjem glede njegove osnovne miselne linije, pa bomo v nadaljevanju kljub temu zaradi ambicije po bolj utemeljenem družboslovno-politološkem premisleku z dualne prešli na pluralno shemo razumevanja demokracije.

⁹ "Institucije, ki dovolijo ljudem, da razvijajo in udeležajo svoje potenciale, imajo visoko stopnjo obstoja v nepredvidljivi dinamiki zgodovinskih sprememb. Zato države ali politične skupnosti, ki spodbujajo svoje ljudi k razvoju takšnih potencialov, postanejo močnejše s pomočjo izkoriščanja in usmerjanja precejšnega dela njihove kreativne energije. Večji ko je del prebivalstva, ki ga vlade vključijo na tak način, močnejše postanejo." (Becker, citirano po McNeill 1975/2000: 10).

¹⁰ Aarhuška konvencija je poskus institucionalne modifikacije parlamentarne demokracije na nacionalni ravni, obstajajo pa tudi konceptualni premisleki o novem globalnem organiziranju (Low, 1998; Beck, 2001; Soroš, 1998).

¹¹ "Kvantna teorija je uporabna tako na področju nevladnega delovanja kot tudi v politiki in poziva k novi politični znanosti in novi demokratični paradigmi, temelječi na načelih teorije kaosa, kvantne teorije in socialne energije. Kvantna teorija je v nasprotju z newtonovskim hierarhiziranjem posameznikov sestavljena iz omrežij oziroma povezav, zato je ena pomembnejših političnih uporab kvantne teorije decentralizacija oblasti in razpršitev politične moči. Kvantni pristop namreč poudarja prerazporeditev moči nazaj k skupnostim, na lokalne politične ravni in posameznikom. (Becker, 2000: 36) Gre za idejo politične decentralizacije, katere cilj je reševanje vseh vrst človeških težav na različnih ravneh vladanja.

¹² "Sedanji in bodoči ideološki spopad bo temeljil na nastajanju in vzponu novih oblik demokracije – še posebno med bolj neposrednimi demokratičnimi mutacijami na vseh stopnjah vladanja – ki povezujejo nove informacijske in komunikacijske tehnologije. (Becker, 1991: 7)

III. DEL

Poleg teoretskega premisleka o različnih konceptih demokracije in njihovih absorpcijskih sposobnostih potencialov IKT nam tudi dosedanja uporaba IKT na različnih področjih vsakdanjega življenja odpira široko obzorje proučevanja in razumevanja razmerja med IKT in demokracijo. V nadaljevanju se bomo, opirajoč se na Heldovo delo *Modeli demokracije* (1989), ki nam bo služilo kot teoretska osnova za premislek o tem, koliko potencialov IKT so zaradi konceptualnih omejitev sposobni izkoristiti posamezni modeli demokracije, posvetili izključno prvemu področju.

Naj najprej odpremo bogato skrinjo konkretnih instrumentov IKT, ki se uporabljajo v političnem sistemu. Instrumente lahko razvrstimo glede na vzorce informacijskega toka (Dijk, 1996: 45) in tako dobimo naslednjo razvrstitev:

INFORMACIJSKI TOK

- Alokucija (nagovarjanje)

- Konzultacija (posvetovanje):

- Registracija:

- Konverzacija (pogovarjanje)

INSTRUMENTI IKT

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

širše dostopen javni informacijski sistem,
bolj razvit javni informacijski sistem (internet ipd.)

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljansko povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

podporni sistemi skupinskemu odločanju

Van Dijk (1996: 45) opozarja, da je mogoče zgoraj navedene instrumente IKT ustrezno razumeti in uporabiti v luči različnih konceptov demokracije. Najbolj eksplicitno naštevajo uporabnost posameznih instrumentov IKT zagovorniki neposredne demokracije, medtem ko so zagovorniki drugih konceptov demokracije bolj zadržani in je le implicitno mogoče razkriti, kateri instrumenti IKT jim konceptualno najbolj ustrezajo.

Da bi lahko iz zgodovinsko preskušanih konceptov demokracije, ki jih ni bilo malo, prišli do modelov demokracije, ki pojasnjujejo le osnovne elemente demokratičnih form in njim predpostavljene strukture in razmerja, in jih potem premisliti v luči instrumentov IKT, se bomo oprli na Heldovo delo *Modeli demo-*

kracije (1989), v katerem opredeli devet modelov, od tega so štirje klasičnega, pet pa sodobnega tipa. Po isti poti se je odpravil tudi Van Dijk (1996: 45), ki pa je od devetih Heldovih modelov uporabil le pet, in sicer tekmovalno-elitistični model, pluralistični model, model legalistične demokracije, model participativne demokracije in model neposredne demokracije, ki ga je modificiral v model plebiscitarne demokracije. Opustil pa je prve tri klasične modele, to je model klasične demokracije, model protektivne demokracije in model razvojne demokracije ter enega od sodobnih modelov, ki ga Held najbolj poveličuje, to je model demokratične avtonomije. Naša zastavitev sledi Van Dijkovi z dopolnilom modela demokratične avtonomije, ker smo prepričani, da ta koncept demokracije najbolj integralno zaokroža uporabo potencialov IKT, hkrati pa nas napotuje na premislek o emancipatoričnih potencialih in možnostih nadgradnje obstoječe stopnje razvoja demokracije.

Modeli demokracije so teoretični konstrukti, so idealni tipi, ki so v realnem življenju skombinirani v konceptualno rešitev, ki je kompromis med močmi odločujočih akterjev. V tem konceptu zavzema en model hegemonsko pozicijo, drugi pa so bolj ali manj pomemben dodatek. Pri razumevanju udejanjajočega se koncepta demokracije je poznavanje idealnih tipov lahko le toliko v pomoč, kolikor nam pomagajo pri jasnem prepoznavanju, kateri tip ima hegemonsko pozicijo, kateri so ob njem še vključeni in tudi kateri so povsem izključeni iz udejanjajočega se koncepta demokracije. Na tej podlagi, na podlagi idealnih tipov, bomo tudi mi presodili, kateri modeli so bili vključeni, kateri pa izključeni, pri snovanju informacijske družbe in tudi vladnih spletnih strani.

Van Dijk na podlagi izbranih petih Heldovih modelov demokracije oblikuje dvodimenzionalno analitično razpredelnico, s katero želi razločevati sodobne poglede na demokracijo po dveh dimenzijah. Prva v razpredelnici razločuje modele glede na cilj demokracije oziroma ali je pri modelu demokracije temeljni cilj oblikovanje mnenja ali tudi sprejemanje odločitev, druga dimenzija pa razločuje modele glede na sredstva za doseganje tega cilja oziroma ali se ti cilji dosegajo na reprezentativni ali neposredni način. Tako dobi naslednjo razpredelnico

IKT ponuja predvsem sredstva in iz celotnega nabora zagovorniki posameznega modela demokracije izberejo in favorizirajo le določene instrumente IKT, druge pa zapostavljajo in jih razglašajo za neustrezne ali celo nevarne.

1. Tekmovalno-elitistični (kompetitivni) model demokracije

Ta model temelji na proceduralnem konceptu, za katerega je značilno, da v osnovo demokracije postavlja ustavo in zakone z namenom, da ovirajo ekscese političnega vodstva. Najpomembnejše opravilo političnega sistema so volitve, na katerih se izbere izmed sposobne in imaginativne politične elite politično vodstvo, ki je zmožno sprejeti zakonodajne in administrativne odločitve. Zagovorniki tega modela zavračajo kakršno

PRIMARNI CILJ PRIMARNO SREDSTVO	OBLIKOVANJE MNENJA	SPREJEMANJE ODLOČITEV
reprezentiranje	pluralistični model kompetitivni model	legalistični model
neposrednost	participativni model	plebiscitarni model

Tabela 1: V dvodimenzionalni tabeli razvrščenih pet modelov demokracije, vir: Van Dijk, 1996: 46

koli možnost uvajanja neposredne demokracije, ker je ta preprosto v kompleksni, veliki in heterogeni družbi neustrezna rešitev. Vloga državljanov je zelo omejena in vsako vmešavanje v potek javnega odločanja je nezaželeno. Najbolj poznana zagovornika tega modela sta Max Weber in Joseph Schumpeter. Bistvena značilnost tega modela je parlamentarna vladavina z močno vlogo birokracije, političnih strank in voditeljev z avtoriteto, ki so torej edini udeleženci demokratičnega sistema. Politika je razumljena kot nenehen boj med tekmujočimi strankami in njihovimi voditelji za podporo volivcev. Na volitvah so potemtakem izbrani tisti voditelji in poslanci, ki jim uspe pridobiti največjo podporo. Tako oblikovan reprezentativni model je po mnenju zagovornikov ustrezen odgovor na kompleksno in heterogeno industrijsko družbo. V nasprotju z legalističnim modelom, ki zagovarja uravnoteženost med izvršno in zakonodajno vejo oblasti ter odgovornostjo reprezentantov, pa kompetitivni model koncentrirata oblast v rokah voditeljev in ekspertov v izvršni oblasti, ki povsem obvladuje tudi državni aparat. Konflikte rešujejo s pogajanjem in ukazovalno avtoriteto, zadeve in interese pa precenjujejo skozi njihovo neposredno soočanje. Ker je volilno telo praviloma slabo informirano in se zato odzivajo predvsem čustveno, je za ta model značilen populizem kot najboljša volilna strategija. V praksi pa se ta model uveljavlja predvsem v državah s predsedniškim sistemom ali v dvostrankarskem političnem sistemu, kjer so popularnost, personifikacija in množično medijska posredovanost politike osnovna značilnost javnega političnega dogajanja. V krepitve tovrstnega populizma so vključeni stari mediji, kot so televizija, vstopajo pa še novi avdio-vizualni mediji (vse vrste tehnologij neposredne pošte, marketinga, ciljne in vizualne manipulacije ipd.).

Glede na značilnosti tega modela se v političnem prostoru uporaba instrumentov IKT reducira na volitve in informacijske kampanje. Do volivcev prihajajo politične elite s pomočjo televizije in interaktivnih medijev, ki v neposrednem stiku prek diferenciranih političnih sporočil nagovarjajo ciljno izbrane potencialne volivce.

Alokucija (nagovarjanje)

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

Zainteresirana javnost, razumljena le kot fragmentirano volilno telo političnih voditeljev in strank, pa mora imeti možnost dobiti informacije o pogledih, stališčih in ravnanju svojih izvoljenih voditeljev in predstavnikov. Torej mora imeti možnost dostopa do množičnih in novejših javnih informacijskih sistemov.

Konzultacija (posvetovanje)

širše dostopen javni informacijski sistem,
razvitejši javni informacijski sistem (internet ipd.)

Registrski sistem vlade in javne administracije je naslednje področje uporabe IKT, ker le-ta vitalno krepi državno avtoriteto in po drugi strani tudi učinkovitost države.

Registracija

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljansko povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

Druge instrumente IKT, ki so namenjeni za konverzacijo in registracijo (razpravljalni forumi, e-zbori ipd.), pa se uporabljajo le, če so v korist političnega vodstva. Sama uporaba teh instrumentov je lahko zavajajoča, saj lahko naivno verjamemo, da gre za model neposredne demokracije, kar pa ne drži.

Konverzacija (pogovarjanje)

seznam oglasnih desk (BBS sistem),
e-pošta in telekonference,
e-mestne hiše (razpravljalni forumi),
podporni sistemi skupinskemu odločanju

2. Legalistični model demokracije

Tudi ta model demokracije temelji na proceduralnem konceptu in na reprezentativnosti. Je klasičen model zahodne demokracije, ki se je začel udejanjati v obdobju upadanja moči absolutistične države v zahodni Evropi in je še danes prisoten v sodobnih ustavah. Prva zagovornika legalističnega modela demokracije sta bila Lock in Montesquieu. Družba svobodnega trga je najboljši okvir, v katerem je dovoljeno le minimalno poseganje države v civilno družbo in zasebno življenje, meje pa postavljajo ustava in zakoni v duhu angloameriške politične tradicije. Temeljna značilnost tega modela je delitev oblasti na izvršno, zakonodajno in sodno, ki druga drugo nadzorujejo s pomočjo sistema "checks and balances". Z večinskim načelom ta model varuje posameznika pred arbitrarno oblastjo in s tem ohranja področje svobode tako v političnem kot ekonomskem življenju (področje individualne svobode in pobude). Odločanje večine zagotavlja pravičnost in modrost, je pa omejeno z vladavino zakona. Zato je demokracija

razumljena kot sredstvo za zaščito individualne svobode pred avtoritarno oblastjo. Sistem predstavnštva je v tem modelu predpostavljen, njegovo jedro pa lahko povzamemo z idejo, da o heterogenih interesih in kompleksnih problemih razsojajo reprezentanti in ne državljani sami. Zato je neposredna demokracija nekaj, kar je treba kategorično zavrnilo. Populizem je sprejemljiv. Oblast vsake politične institucije in javne administracije se mora omejevati s čim manjšim številom pravil, ki pa morajo biti učinkovita, to pomeni minimalizirati pretirano birokratsko upravljanje. Prav tako mora biti sistem javne administracije in političnih institucij čim manjši, pa čim bolj učinkovit. Politično vodstvo mora zato v svoji praksi udejanjati liberalna načela. Omejeni morata biti tudi vloga in moč interesnih skupin (sindikatoev), kakršna koli težnja po kolektivizmu pa čim bolj onemogočena. Tak legalistični model zagovarjajo predvsem konservativci in liberalci.

Z vidika tega modela demokracije je pomen IKT v političnem sistemu omejen na odpravljanje osnovnega problema obstoječega političnega sistema, to je odpravljanje informacijskega deficita. Informacijski deficit nastaja na treh ravneh: na ravni političnega sistema, na ravni razmerja med vlado (administracijo) in državljani ter na ravni uravnoveženega delovanja treh vej oblasti. 1) Krize sodobnih političnih sistemov in nacionalnih držav so razumljene po eni strani kot kriza organizacije (sistemi niso kos naraščajoči kompleksnosti tako družbenega okolja kot sistema samega) in po drugi strani kot pomanjkanje informacij, ki nastajajo med drugim tudi zaradi birokratskih ovir. 2) Prepad med vlado in državljani se pogloblja predvsem s pomanjkljivim informacijskim pretokom, in sicer tako v smeri od vlade k državljanom kot tudi od državljanov k vladi. 3) Prav tako pa se z informacijskim deficitom oziroma z neustrezno razdelitvijo informacij pojasnjuje ogroženost uveljavljene delitve oblasti in sistema checks and balances, ki se kaže v naraščajoči moči izvršne oblasti v primerjavi z zakonodajno. Te probleme je mogoče rešiti tako, da ima izvršna in zakonodajna oblast, pa tudi politične stranke in drugi reprezentanti ljudstva enake možnosti dostopa do informacij.

Uporaba IKT je v legalističnem modelu tako zreducirana na odpravljanje informacijskega manka z uvajanjem učinkovitejšega in bolj zmogljivega informacijskega sistema in informacijskega procesiranja. Te novosti pa omogočajo tudi večjo transparentnost delovanja političnega sistema, ki bi moral biti z uvajanjem teh tehničnih novosti sposoben spopadati se tudi s problemom kompleksnosti. Nekateri zagovorniki legalističnega modela, ki ne sodijo med konservativce ali liberalce, pa v IKT vidijo predvsem možnost, da se državi povrne moč vodenja, ki ji je bila v osemdesetih letih z neokonservativno politiko tako zelo omejena.

V tej perspektivi se favorizirajo tisti mediji in instrumenti IKT, ki morajo ustreči dvema funkcijama: priskrbeti boljše informacije vladi, administraciji, reprezentantom in državljanom in narediti predstavniško vlado bolj odprto ter

dostopnejšo za ljudi z oblikovanjem interaktivnih komunikacijskih kanalov. Obe funkciji je mogoče zadovoljevati z ustreznimi instrumenti IKT, ki pa so pod skrbnim nadzorom vlade, administracije ali reprezentantov ljudstva. Zato se daje prednost računalniško podprtim informacijskim kampanjam, informacijskim centrom in javnim servisom, širše dostopnim javno-informacijskim sistemom, registrskim sistemom vlade in administracije in računalniško podprtemu državljanškemu povpraševanju. Registrski sistem vlade in javne administracije je naslednje področje uporabe IKT, ker le-ta vitalno krepi državno avtoriteto in po drugi strani tudi učinkovitost države.

Alokucija (nagovarjanje)

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

Konzultacija (posvetovanje)

širše dostopen javni informacijski sistem,
razvitejši javni informacijski sistem (internet ipd.)

Registracija

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljanško povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

Zavračajo in ne zaupajo pa instrumentom IKT, kot so elektronski referendum, elektronske debate med državljani in elektronski zbori, ki sodijo v registrski oziroma konverzacijski krog.

Konverzacija (pogovarjanje)

seznam oglasnih desk (BBS sistem),
e-pošta in telekonference,
e-mestne hiše (razpravljalni forumi),
podporni sistemi skupinskemu odločanju

3. Pluralistični model demokracije

V pluralističnem modelu je poudarek na vlogi posredovalnih organizacij in na asociacijah civilne družbe, ki se umeščajo med državo in reprezentanti na eni strani in med individualnimi državljani na drugi. Oče tega modela je Alexis de Tocqueville, ki je svojo teorijo zgradil na opazovanju tovrstnih organizacij v ameriški demokraciji v devetnajstem stoletju. Do podobnih spoznanj je prišel sto let kasneje Robert Dahl, ko je opisoval politični sistem ZDA, in ugotovil, da ta temelji na predstavnstvu med seboj tekmujočih različnih skupin (interesnih,

religioznih, etičnih in skupin pritiska) ali političnih strank, ki se med seboj pogajajo. V političnem sistemu, ugotavlja, obstajajo različni centri moči in administracije, ki so med seboj mrežno povezani in organizirani. Mrežni koncept politike (politics) te vrste je seveda novost in ne ustreza centralističnim pogledom oziroma piramidalni strukturi reprezentiranja legalističnega in tekmovalno-elitističnega modela demokracije. Upad osrednje vloge nacionalne države in njena nadomestitev z različnimi centri moči za pluralistični model ni nekaj, kar bi bilo vredno objokovanja. To dejstvo preprosto sprejme in na tej podlagi redefinira demokracijo, ki ne pomeni več suverene oblasti večine, temveč vedno le spreminjajočo se koalicijo manjšin. Vlada med zahtevami številnih interesnih skupin, ki si prizadevajo za politični vpliv, po pluralističnem modelu le posreduje in razsoja. Vladi oziroma državi ostane vloga arbitra, ki jo lahko izvaja v kontekstu naprednega tipa pluralistične demokracije ali v kontekstu liberalnega oziroma konzervativnega tipa demokracije, pač glede na to, ali izvaja ali ne izvaja neke vrste socialne politike, ki različne stranke oziroma akterje postavlja v enak položaj. Nadzorovanje in ravnotežje se sistemsko zagotavlja med zakonodajno, izvršno, sodno in administrativno birokracijo. Pluralistični model je tudi kombinacija neposredne in reprezentativne demokracije. Pri tem pojem reprezentiranja razširja in pokriva poleg poklicnih politikov, ki so izvoljeni vsaka štiri leta, še celo vrsto organiziranih reprezentantov (organizacije, združenja, sindikati ipd.). Pluralistični koncept dobiva v zahodni Evropi pogosto podobo korporativne države, kjer država in njeni deli skrbijo za svoje sektorske interese po meri korporativne moči. Medtem ko se za moč borijo številne skupine, pa zaradi skromnih sredstev in političnih virov ne morejo vse enakovredno vstopiti v proces popolne politične participacije (neenaka udeležba v politiki). Distribucija družbenoekonomske moči sicer daje priložnost, hkrati pa tudi omejuje, kar vpliva na končno politično izbiro. Pluralistični model koncepta ustavne države ne zavrača (ustavna pravila so sestavni del politične kulture), poudarja pa, da intermediarne organizacije civilne družbe producirajo njeno realno substanco in pomenijo njene prave vire. Zato substancialna demokracija pomeni predvsem preferiranje proceduralne dimenzije demokracije. Obstajati pa morata vrednostni konsenz o postopkih v političnem procesu ter zakonski okvir delovanja politike. Za demokracijo, trdijo zagovorniki pluralističnega modela, je pomembnejše oblikovanje mnenj v civilni družbi, ki temelji na različnih interesih in pogledih ter razpravah, kot pa sprejemanje odločitev v premalo odprti vladi oziroma centralizirani državi.

Za ta model demokracije sta zanimivi dve lastnosti IKT: 1) njena sposobnost tehnično podpreti možnost večobličnega političnega informiranja in razpravljanja, ki omogoča vsakemu pogledu in organizaciji ali združenju, da pride do besede, in omogoča vsakemu tudi dostop do katere koli zainteresirane publike, ter 2) raz-

polaganje z interaktivnimi komunikacijskimi mrežami, ki so podpora mrežni koncepciji politike (politics). Zato se favorizirajo tisti instrumenti IKT in sistemi, ki se lahko uporabljajo za krepitev informiranja in komuniciranja v organizacijah civilne družbe ali med njimi. Večina teh instrumentov sodi v vzorce konzultiranja, registriranja in konverzacije.

Konzultacija (posvetovanje)

širše dostopen javni informacijski sistem,
razvitejši javni informacijski sistem (internet ipd.)

Registracija

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljansko povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

Konverzacija (pogovarjanje)

seznam oglasnih desk (BBS sistem),
e-pošta in telekonference,
e-mestne hiše (razpravljalni forumi),
podporni sistemi skupinskemu odločanju

Te instrumente uporabljajo organizacije civilne družbe za oblikovanje svojih baz podatkov, na primer o članstvu in za informiranje svojega članstva in zunanje publike, oblikujejo pa se tudi množični in javni informacijski sistemi, registrski sistemi in razne računalniško zasnovane evidence in pregledi v samih organizacijah in institucijah. Najbolj favorizirani instrumenti IKT v pluralističnem modelu demokracije so elektronska pošta, diskusijski sezname, telekonference, podporni sistemi razpravam o bolj kompleksnih problemih, torej tisti, ki omogočajo konverzijski sistem znotraj organizacije in med njimi, v združenjih in med njimi ter med državljani. Zapostavljeni pa so instrumenti, ki sodijo v krog alokucije.

Alokucija (nagovarjanje)

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

4. Plebiscitarni model demokracije

Plebiscitarni model komunikacijsko razmerje med političnimi voditelji in državljani korenito transformira. Komunikacijski in odločevalski kanali niso dizajnirani tako, da bi krepili pozicijo vladam, politikom in administratorjem, temveč ojačajo glas državljanov. Model temelji na neposredni demokraciji kot načinu odločanja. Politika tako ne ostaja več v rokah vlade in administracije,

temveč se preseli v družbo, v svet individualiziranega državljana. Zato je treba odločitve v reprezentativnem političnem sistemu čim bolj omejiti, s plebiscitarnimi sredstvi pa čim bolj povečati možnosti odločanja individualnih državljanov. Inspiracije za takšne radikalne poglede prihajajo iz demokracije atenske agore in rimskega foruma, pa tudi iz ureditev poznosrednjeveških mestnih držav. Iz teh zgodovinskih izkušenj so se napajali tudi očetje ameriške usave (Thomas Jefferson). Zato ni presenetljivo, da je neposredna demokracija našla v osemnajstem in devetnajstem stoletju prostor tudi v ZDA. Množični mitingi s političnimi govorniki in z opredeljevanjem publike je bila ena takšnih form, ki pa se je v dvajsetem stoletju modificirala na zbor volivcev in konvencije dveh največjih strank.

Renesansa plebiscitarne demokracije se je v ZDA začela v šestdesetih letih z nastankom IKT in novimi interaktivnimi mediji. Izumljen je bil koncept tele-demokracije in veliko se je eksperimentiralo s starimi in novimi mediji na lokalni ravni v smislu redizajniranja ustaljenih komunikacijskih kanalov med lokalno oblastjo, administracijo in individualiziranimi državljani. Ti poskusi so stavili na tehnične zmogljivosti novih medijev, prepričani, da so odpravljene dolgoletne ovire za uveljavljanje neposredne demokracije tudi v velikih in kompleksnih družbah. Zato ni nobenega razloga več, da bi se še ohranjal primat vlad in političnih institucij v politiki. Odločanje v političnem sistemu naj bi nadomestilo kontinuirano beleženje volje individualnih državljanov.

Zato plebiscitarni model favorizira registrske sisteme volitev in mnenj državljanov. Televolitve, referendumi in teleizbori, ki naj bi se izvajali s pomočjo telefonov, računalniških mrežij, dvosmerne kableske televizije in informacijske avocesta, so instrumenti, na katere prisega.

Registracija

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljansko povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

Tem instrumentom pa so včasih dodani še konverzijski instrumenti, kot so elektronske mestne hiše, telekonference ipd.

Konverzacija (pogovarjanje)

seznam oglasnih desk (BBS sistem),
e-pošta in telekonference,
e-mestne hiše (razpravljalni forumi),
podporni sistemi skupinskemu odločanju

Zavrženi pa niso niti konzultacijski instrumenti, ki omogočajo komunikacijo med državljani ter množični in javni informacijski sistemi.

Konzultacija (posvetovanje)

širše dostopen javni informacijski sistem,
razvitejši javni informacijski sistem (internet ipd.)

Velikega nezaupanja pa so deležni instrumenti iz kroga alokucije in tisti, ki so v rokah institucionalne politike.

Alokucija (nagovarjanje)

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

5. Participativni model demokracije

Participativni model kljub temu, da se v prenekaterem aspektu pokriva s pluralističnim (npr. kombinira reprezentativno in neposredno demokracijo, čeprav bolj kot pluralistični poudarja substancialne aspekte in potenciale demokracije), pa se od njega temeljno razlikuje po tem, da osnovni politični akter zanj ni tako kot pri pluralističnem modelu organizacija, temveč državljan.

Prvi zagovornik participativnega modela je bil Jean Jacques Rousseau. Rousseau je bil zagovornik neposredne demokracije, toda ne v njeni plebisci-tarni obliki. Njegovo razumevanje volje ljudi ne temelji na štetju pogledov posameznih državljanov, temveč se ta oblikuje s pomočjo kolektivnega razpravljanja in izobraževanja. Izobražen državljan, ki je aktiven član skupnosti, je postavljen v sredino participativnega modela, kar kaže na to, da je participativni model zakoreninjen v tradiciji razsvetljenstva. Volja ljudi po Rousseauju nikakor ni le seštevek individualnih volj, temveč nekakšna totaliteta, ki govori o suverenosti ljudi kot skupnosti. Totaliteta te vrste se lahko oblikuje le na javnih shodih in v zakonodajni skupščini. Ta ideja je bila kasneje med drugim interpretirana tudi v luči svetov oziroma sovjetskega tipa demokracije, ki pa je v praksi totaliteto transformiral v totalitarizem.

Participativni model, kot rečeno, stavi na informiranega državljana, to je njen nujen pogoj. Priznava, da je precejšen problem oblikovanje mnenj v velikih skupnostih, ker si je težko predstavljati politični sistem, v katerem bi bili lahko vsi državljani v istem trenutku vključeni v neposredno razpravljanje o javnem problemu. Zato današnji zagovorniki participativne demokracije – Carole Pateman, C.B. Macpherson, Nicos Poulantzas in drugi – predlagajo transformacijo predstavniškega političnega sistema v sistem, ki bi bil kombinacija neposredne demokracije in rivalskih strank. Strankarski sistem je treba reorganizirati in ga postaviti po manj hierarhičnih načelih ter uveljaviti večjo odgovornost administratorjev in menedžerjev do osebja v organizaciji oziroma instituciji. S takšno zastavitvijo hkrati spodbujajo uvajanje koncepta aktivnega državljanstva.

Participativna demokracija bi dobila trdne temelje, če bi se stranke demokratizirale v skladu z načeli in postopki neposredne demokracije in če bi tako preoblikovane stranke delovale v parlamentarni strukturi, ki pa bi bila po drugi strani ustrezno dopolnjena in nadzorovana s strani samoupravih organizacij iz lokalnih skupnosti in tovarn. Zagovorniki so prepričani, da morajo biti centri ekonomske in politične moči dostopni delavcem oziroma državljanom in da morajo resno (ne pro forma) vzeti njihova vprašanja in nanje ustrezno odgovarjati. To pa seveda ne pomeni, da je treba institucije neposredne demokracije razširiti na vsa politična, družbena in ekonomska področja, institucije predstavniške demokracije pa odstraniti. Številne osrednje institucije, kot so rivalske stranke, politični predstavniki, periodične volitve so neizogibni element participativne družbe. Neposredna participacija in nadzor nad mesti, kjer se ta izvaja, je dopolnjena s strankarskim rivalstvom in rivalstvom interesnih skupin. Neposredna participacija državljanov se uvaja pri urejanju ključnih družbenih institucij, vključno z delovnim mestom in lokalno skupnostjo. Sočasno pa je treba graditi odprt institucionalni sistem, ki bi omogočal eksperimentiranje s političnimi formami. Tako koncipiran participativni model bi spodbujal človeški razvoj, krepil občutek za politično učinkovitost, zmanjševal občutek odtujenosti od centrov moči, ohranjal skrb za skupne probleme in pripomogel k oblikovanju aktivnih in zavednih državljanov, ki so se sposobni zavzemati za vladne zadeve. Samo takšen sistem bi bil sposoben realizirati liberalnodemokratsko vrednoto "enake pravice do samorazvoja".

Za participativni model je značilna individualistična komponenta, ki pa je značilna tudi za plebiscitaren pogled na demokracijo. Toda med njima obstaja jasna razlika, ki je zgrajena na ločevanju med štetjem mnenj (volitev) in tvorjenjem mnenj. Javna glasovanja plebiscitarnega tipa so zasnovana na izoliranem posameznem državljanu in izpostavljena morebitni manipulaciji pri štetju iz centra. Javna glasovanja oziroma volitve so po svoji naravi osiromašen in pasiven tip politične participacije, ki je usmerjen na odločanje o preprostih in poenostavljenih vprašanjih. Participativni model pa sprejema fragmentacijo politične prakse in v tem kontekstu daje prioriteto kolektivnemu tvorjenju mnenj, ki se oblikuje skozi razprave in samoizobraževanje.

Zato participativni model med morebitnimi instrumenti IKT favorizira tiste, ki so sposobni informirati in podpreti aktivnosti državljanov. Kompjuterizirane informacijske kampanje in javni informacijski sistemi morajo biti oblikovani tako, da odpravljajo prepad med "informacijsko bogatimi" in "informacijsko revnimi", sicer se bo ta le še širil. Edini način, da se odpre politični sistem in da postane njegovo delovanje transparentno, je uvajanje uporabniku prijaznih novih medijev in omogočiti, da bodo dostopni čim širšemu krogu ljudi.

Alokucija (nagovarjanje)

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

Konzultacija (posvetovanje)

širše dostopen javni informacijski sistem,
razvitejši javni informacijski sistem (internet ipd.)

Elektronski diskusijski instrumenti so sredstva za oblikovanje mnenj, za učenje in aktivno participacijo. Sezname oglasnih desk v računalniških omrežjih, telekonference in elektronske mestne hiše so zelo koristne v očeh participativnega modela, le če v participacijske procese niso vključene le socialne in intelektualne elite in če so ti dizajnirani po meri diskusijskih instrumentov.

Konverzacija (pogovarjanje)

seznam oglasnih desk (BBS sistem),
e-pošta in telekonference,
e-mestne hiše (razpravljalni forumi),
podporni sistemi skupinskemu odločanju

Zagovorniki participativnega modela pa niso pretirano naklonjeni instrumentom s področja registracije.

Registracija

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljansko povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

IV. DEL

Sredi devetdesetih let, ko je Van Dijk uporabil Heldove modele za premislek o razmerju med modeli demokracije in IKT, je bilo morda še upravičeno model demokratične avtonomije, ki ga je Held oblikoval na podlagi kritičnega pregleda ugotovljenih pomanjkljivosti dosedanjih modelov demokracije, preprosto ignorirati s pragmatičnim argumentom, češ da je to še "utopični" model. Po naraščajoči težnji v evropskem političnem prostoru po političnem redizajniranju in institucionalnem aranžiranju, kar se po svoje kaže tudi v sprejeti Aarhuški konvenciji – v ta krog držav sodi tudi Slovenija –, je smiselno, da tudi z vidika tega modela premislimo, katere instrumente IKT favorizira in ali ni morda ta model tisti, ki najbolj celovito izrablja emancipatorične potencialne IKT. Pri oblikovanju informacijske družbe, za katero se

je Slovenija opredelila in je celo ena redkih držav, ki je to opredelitev institucionalizirala v obliki ministrstva, je tak premislek najbrž celo nujen.

Ko Held premisli temeljno pojmovanje, ki je skupno različnim miselnim tokovom o demokraciji, pokaže, kako je mogoče integrirati aspekte različnih pogledov na demokracijo v nov model demokracije, ki odpravlja vrsto pomanjkljivosti dosedanjih modelov. Osnovne skupne težnje političnih miselnih tokov (sem sodi večina mislecev 18. in 19. stoletja, ki se ukvarjajo z razmerjem severe države in suverena ljudstva, teoretiki "legalnosti" in tudi teoretiki "participacije") so po Heldu (1989: 255) naslednje: ustvarjanje najboljših pogojev, da bi vsi ljudje lahko razvijali svojo naravo in izražali svoje različne kvalitete, zaščita državljanov pred samovoljno uporabo politične avtoritete in prisile oblasti, udeležba državljanov v določanju pogojev njihovega združevanja, razširitev ekonomskih možnosti za večjo dostopnost sredstev. Zbirna točka teh teženj je koncept avtonomije, ki ga Held na ravni načela opredeli z naslednjimi besedami: "Posamezniki naj bodo svobodni in enaki v določanju pogojev svojega življenja; to pomeni, da morajo imeti enake pravice (in v skladu s tem enake obveznosti) v natančnem določanju okvira, ki ustvarja in hkrati omejuje možnosti, ki so jim na voljo, če tega okvira ne širijo zato, da bi zanikali pravice drugih." Načelo avtonomije pa lahko ostane mrtva črka na papirju, če se ne bi lotili podrobne razlage pogojev njenega udejanjanja. V tem vprašanju se radikalno razlikujejo tudi dosedanje koncepcije, ki jih je mogoče preiti, če sledimo aspektom različnih koncepcij in če upoštevamo njihove omejitve. Held določitev pogojev udejanjanja načela avtonomije opre na svoje razumevanje politike in iz tega izpelje sklep, da se načelo avtonomije udejanja z "določanjem pogojev za sodelovanje državljanov v odločanju o problemih, ki so zanje pomembni" (Held, 1989: 262). To pomeni, da si je treba prizadevati za pogoje, v katerih je "demokratsko organizirano politično življenje osrednji del življenja vseh" (Held, 1989: 262).

Ali je mogoče narediti takšno kombinacijo države in civilne družbe, da bi se uveljavilo načelo avtonomije, in če je mogoče, kako? Načelo avtonomije je mogoče realizirati v sistemu kolektivnega odločanja, kjer imajo svoje mesto tudi (čim širši krog) državljani, ko se razpravlja o javnih zadevah. Tak sistem mora izpolniti kriterije enakosti glasov, učinkovito participacijo, razsvetljeno razumevanje, končni nadzor demosa nad zadevami, o katerih se odloča, in inkluzivnosti (Held, 1989: 262). Tak sistem mora vsebovati tudi ločitev države od civilne družbe, ki po Heldu velja za "osrednjo potezo vsake demokratične politične ureditve" (Held, 1989: 265), ker vse koncepcije, ki vztrajajo na tem, da državo lahko nadomesti civilna družba in narobe, zaidejo v velike težave. Zato svoj model demokratične avtonomije utemeljuje na misli, da je treba "centralizirane državne institucije razumeti kot osnovo za udejanjanje zakonodaje, uveljavitev pravic,

razširitev novih politik in obvladovanje neizogibnih konfliktov med posebnimi interesi” po eni strani, po drugi pa, da “civilna družba ohranja razlike toliko, kolikor jo oblikujejo področja družbenega življenja (svet doma, ekonomska sfera, kulturne aktivnosti in politična interakcija), ki jih organizirajo privatni ali prostovoljni dogovori med posamezniki in skupinami izven neposrednega nadzora države” (Held, 1989: 265). Na tej zamisli so zasnovani tudi dosedanji modeli liberalne demokracije. Toda to še ne pomeni, če Held sprejema njihov kocept ločitve države od civilne družbe, da hkrati sprejema kateri koli njihov model. Ugotavlja, da imajo dosedanji liberalni modeli hibe na dveh ravneh, in sicer na ravni civilne družbe, ker njena struktura “ne ustvarja pogojev za enakost glasov, učinkovito participacijo, korektno politično razumevanje in enak nadzor nad zadevami”, in na ravni strukture države, ker “njene strukture ne ustvarjajo organizacijske sile, ki bi lahko ustrezno regulirala civilne centre moči” (Held, 1989: 266). Zato je treba oblikovati na ločevanju države od civilne družbe takšen model, kjer bi državne institucije postale učinkovitejši, dostopnejši in odgovornejši usmerjevalec javnega življenja, civilna družba pa aktivnejša v procesih nadzorovanja in odločanja o javnih zadevah. To pa Heldu pomeni, da je treba za udejanjanje načela avtonomije demokratizacijo peljati na dveh ravneh, na ravni države in na ravni civilne družbe, toda ne ločeno, temveč v smeri njune medsebojne odvisnosti. Premisliti je treba forme in meje dejavnosti države skozi vprašanje, kako je mogoče ustvariti bolj odgovorno državno politiko, forme in meje civilne družbe pa skozi vprašanje, kako je mogoče demokratično preurediti nedržavne dejavnosti.

Dosedanja premišljanja o demokratizaciji po Heldovem mnenju niso pripomogla k oblikovanju bolj demokratične politike, ker si preprosto niso postavila pravega vprašanja: ali je mogoče zahteve po demokratičnem političnem življenju (javne razprave, dostop do centrov oblasti, splošna participacija ipd.) uskladiti z institucijami države (izvršna oblast, javne službe), ki postanejo zaradi delovanja v tajnosti in nadzora sredstev prisile ter zaradi lastne iniciative in interesov jeklene kletke neprebojne za zahteve demosa. Za Helda je osnovno vprašanje demokracije, ki vodi v demokratizacijo politike, kako doseči, da se uveljavi suverenost parlamenta nad državo in suverenost državljanov nad parlamentom. To je mogoče doseči z omejevanjem delovanja javne oblasti, po drugi strani pa z razširitvijo pravic državljanov, in to na formalni in praktični ravni. Ta sistem pravic po eni strani omejuje, po drugi pa omogoča kolektivne aktivnosti na številnih področjih in s tem zagotavlja udejanjanje načela avtonomnosti. V sistem pravic sodijo državljske pravice (enake pravice pri volitvah, enaki pogoji za učinkovito participacijo, razsvetljeno razumevanje in oblikovanje političnih zadev), socialne pravice (reprodukcija, vzgoja otrok, zdravje, izobrazba) in ekonomske pravice, ki omogočajo ekonomsko in finančno osnovo za udejanjanje

načela avtonomije. Iz teh pravic izhajajo določene medsebojne obveznosti državljanov in tudi odgovornost države do posameznih skupin državljanov, ki pa se jih izvoljene vlade ne bi mogle izogniti ali jih celo razveljaviti. Javna oblast bi torej imela opredeljeno področje delovanja z jasno opredeljenimi mejami svojega svobodnega delovanja. Vprašanje distribucije in socialne pravičnosti pa bi postalo jedro vladavine zakonov, s čimer bi bili zagotovljeni minimalni pogoji za uveljavljanje načela avtonomije in vladavine demokracije. Enakopravnost, pravi Held, bi se razširila s formalne enakosti pred zakonom, ki jo mora država že sedaj zagotoviti, na enakost dejanskih možnosti, ki omogoča, da državljani lahko tudi dejansko izkoristijo zakonsko dane možnosti. Govorimo o opolnomočenju pravnega sistema, ki pa take enakosti sam po sebi še ne bi zagotovil, ker to ni v njegovi moči. V moči posameznikov, skupin in gibanj pa je, da bi se borili za tovrstno enakost s političnimi sredstvi v politični areni in pravnimi sredstvi na javnih sodiščih. Vsekakor bi se s tem povečala sposobnost državljanov, da se zoperstavljajo pretiranim intervencijam države v njihove svoboščine. To pa bi spodbudilo premik moči v smeri od države k parlamentu in od parlamenta k državljanom.

Posledice, ki jih imajo te pravice za delovanje civilne družbe, so bolj ali manj jasne, postopoma pa bi bilo treba odstraniti še tiste elemente v njej, ki najedajo možnost kolektivnega odločanja. Vplivne družbene skupine in organizacije, ki so locirane v civilni družbi in ki sprevračajo demokratične izide, ne smejo imeti odločilne vloge niti v demokratični državi niti v civilni družbi. Njihovo moč je treba omejiti. Tu misli Held na korporacije, interesne skupine (združenja industrijskih panog ali sindikati), ki s svojo močjo vplivajo na oblikovanje političnih vprašanj in skušajo izključujoče uveljaviti svoje interese na račun omejevanja ali celo izničevanja že pridobljenih privilegijev drugih, manj močnih skupin (na primer manjšinskih ali marginalnih skupin). Država in civilna družba morata postati druga drugi pogoj za njun demokratični razvoj. V civilni družbi bi morali stare centre moči omejiti ali celo razpustiti, vzpostaviti pa nove razmere, v katerih bi imeli državljani večje možnosti nadzora nad svojimi lastnimi projekti v sferah javnega pomena. Pri tem bi se bilo mogoče učiti od konceptov neposredne demokracije, kar pa ne jemlje zaleta eksperimentiranju z organizacijskimi strukturami, ki se lahko razvijejo le v praksi, ustrezajoč različnim družbenim in političnim pogojem. Potreba po alternativnih demokratičnih politikah, kjer je državna regulacija nezaželena in kjer so centri moči v civilni družbi, ki deformirajo demokratične procese, pod drobnogledom, je čedalje bolj prisotna in terja tudi nove institucionalne rešitve, zakonsko podporo in državno financiranje. To pomeni, da brez "zaščitene in neodvisne civilne družbe načela avtonomije ni mogoče udejanjiti" (Held, 1989: 272). Samo udejanjanje načela pa producira model države in družbe, ki ga Held imenuje demokratična avtonomija. Ta model

skuša odpraviti stanje z ustvarjanjem možnosti, da se državljani uveljavijo kot udeleženci v javnem življenju, to je v državljanski razsežnosti, ki gre prek zvajanja demokratičnega življenja na občasne volitve, ki gre prek zvajanja dejavnosti ljudi v civilni družbi na njihovo "privatno" in kjer njihova aktivnost ne bo omejevana zgolj s količino sredstev, s katero lahko "privatno" upravljajo. Udejanjanje dvojnega procesa demokratizacije, ki odpravlja obstoječe neenakosti, bo imela v prihodnosti podporo in zeleno legitimnost.

Na ravni države, kjer se zahteva, da državne institucije postanejo učinkovitejše, dostopnejše in odgovornejše pri usmerjanju javnega življenja oziroma da se vzpostavijo pogoji za bolj odgovorno oblikovanje državne politike, se favorizirajo instrumenti s področja alokucije, konzultacije in registracije.

Alokucija (nagovarjanje)

računalniško posredovana volilna kampanja,
računalniško posredovana informacijska kampanja,
informacijski centri in javni servisi (civic service)

Konzultacija (posvetovanje)

širše dostopen javni informacijski sistem,
razvitejši javni informacijski sistem (internet ipd.)

Registracija

registrski sistem vladnih služb in javne uprave,
računalniško podprto državljansko povpraševanje,
e-referendum, e-volitve, e-zbori (polls)

Na ravni civilne družbe, kjer se pričakuje njena aktivnejša vloga v procesih nadzora in odločanja o javnih zadevah, pa tudi demokratična preureditev nedržavnih dejavnosti, se favorizirajo instrumenti s področja konverzacije.

Konverzacija (pogovarjanje)

seznam oglasnih desk (BBS sistem),
e-pošta in telekonference,
e-mestne hiše (razpravljalni forumi),
podporni sistemi skupinskemu odločanju

Model demokratične avtonomije, ki ga je Held oblikoval na podlagi kritičnega pregleda dosedanjih konceptov demokracije in vanj povzel, po njegovi oceni, najboljše od vseh predhodnih, najbolj celostno izrablja instrumente IKT.

SKLEP

Vprašanje demokracije in informacijsko-komunikacijske tehnologije je za Slovenijo izjemno pomembno glede na to, da se je razvoj informacijske družbe v Sloveniji strateško-programsko pred leti zasnoval in da se faza implementacije že nekaj let izvaja. V teh strateških premislekih in programih pa ni mogoče o e-demokraciji prebrati kaj več kot nekaj vrstic in še to temelji na modelu demokracije, ki je imel v Sloveniji glavno besedo pri oblikovanju političnih institucij. Zato ni naključje, da se v razvoju informatizacije slovenske države in družbe favorizirajo predvsem tisti instrumenti IKT, ki ohranjajo obstoječa razmerja, jih podpirajo in po možnosti krepijo moč obstoječih (političnih) akterjev. V tej konceptiji informacijske družbe je na tron postavljen dokument kot končni izdelek (ali morda polizdelek), ki ga lahko na najrazličnejše načine manipuliramo. In tega se poslužujejo tako e-uprava, e-parlament, e-vlada kot tudi drugi politični in družbeni akterji.

IKT je mogoče poleg prezentiranja dokumentov uporabiti tudi za proces njihovega nastajanja, torej za komunikacijski proces med (strokovnimi, političnimi in drugimi) akterji, ki so vključeni v nastajanje dokumenta. Pri dizajniranju komunikacijskega procesa v virtualnem prostoru je treba narediti konceptualni preskok, odpovedati se je treba dokumentu kot osnovni enoti in ga nadomestiti z (javnim, strokovnim ali političnim) mnenjem, ki pa zahteva povsem drugačno logiko manipuliranja. Tej logiki je treba slediti tako pri dizajniranju virtualnih komunikacijskih prostorov kot pri določanju protokolov za komuniciranje. Ko je izpolnjen ta pogoj, je mogoče del komunikacijskega procesa (ali v celoti) prenese v virtualni prostor. Ta proces se lahko konča z oblikovanim dokumentom (programom, načrtom, politikami, zakoni ipd.), o katerem potem odločajo institucionalno opredeljeni odločevalci oziroma javna oblast. Šele s tem bi izkoristili še do sedaj neizkoriščen komunikacijski potencial IKT. S tem se odpre novo obzorje razumevanja IKT in demokracije.

Z dosedanjimi napori je Slovenija prišla do ravni informatizacije informacijske družbe. Čaka jo še proces "komunikatizacije", ki je naslednja stopnja v razvoju informacijske družbe. S tem se bo proces demokratizacije demokracije lahko šele zares začel.

LITERATURA

- Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije* (2002), CATI, Ljubljana (analitični poročilo)
Becker, Ted (1991): *Quantum politics*, NY
Becker, Ted (2000): *The Future of Teledemocracy*, Praeger, Westport, London, ZDA
Beck, Ulrich (2001): *Družba tveganja: na poti v neko drugo moderno*, Krtina, Ljubljana
Beck, Ulrich (2001): *Freedom or Capitalism?*, London

- Bryan, Cathy (1998): *Electronic democracy and the civic networking movement in context*, v: Roza Tsagarousianou (ed.): *Cyberdemocracy*, Routledge, 1998, London
- Held, David (1989): *Modeli demokracije*, KRT, Ljubljana
- Jan A.G..M. van Dijk: *Models of Democracy – Behind the Design and Use of New Media in Politics*, The Public, št.1, 1996
- Lukšič, Andrej (2002): *Information Communication Technology and its Emancipating Potentials: Websites of the Ministries of the Republic of Slovenia*, referat version 1.0, International Sociological Association, XV World Congress of Sociology, The Social World in the Twenty First Century: Ambivalent Legacies and Rising Challenges, Brisbane, Australia, 7–13. julij 2002
- Lukšič, Andrej (2001): *Rizične tehnologije kot izziv za premislek o odločevalnih formah*, TIP, št.3/01, str. 412–422
- Lukšič, Igor (1997): *Onkraj politične mehanike*, str. 11–27, v Adolf Bibič (ur.): *Kaj je politika?*, Znanstveno in publicistično središče, zbirka Alfa, Ljubljana
- Rajiv Simon Peter (1999): *What is Electronic Democracy?*; originalno besedilo se v elektronski obliki nahaja na <http://www.rajiv.co.uk/freedom/what.html>
- Soros, George (1998): *The crisis of global capitalism*, London
- Tsagarousianou, Roza (1998): *Back to the future of democracy? New technologies, civic networks and direct democracy in Greece*, v: Roza Tsagarousianou (ed.): *Cyberdemocracy*, Routledge, 1998, London
- Tsagarousianou, Roza (1998): *Electronic democracy and the public sphere: opportunities and challenges*, v: Roza Tsagarousianou (ed.): *Cyberdemocracy*, Routledge, 1998, London
- Žizek, Slavoj (1994): *Zakaj kvantna fizika?* Problemi, št. 1, Razprave, št. 2, zbirka Analecta, Ljubljana

Digitalna demokracija in politična kultura na primeru Slovenije

UVOD

Politika je dobila novo razsežnost. Ne toliko v tem smislu, da bi se spremenila celotna podoba politične demokracije, temveč bolj v tem, da so nastali novi komunikacijski kanali, ki so v minulem desetletju bolj ali manj uspešno prodrli v družbo. Svetovni splet je z nastankom prinesel kar nekaj novosti. "Internet fait son entrée dans la campagne présidentielle," se je glasil naslov enega od člankov, ki je bil nedavno objavljen v vplivnem francoskem časopisu *Le Monde*¹. Novinarji so zapisali: "Boljše kot Loana! Rekord v številu zabeleženih obiskov pogovora v svetovnem spletu, ki ga je imela doslej ta svetlolasa junakinja iz oddaje *Loft Story*², je bil presežen. Kot so sporočili iz volilnega štaba (predsedniškega kandidata, op.p.) Lionela Jospina, je njihov kandidat privabil približno 33.000 uporabnikov svetovnega spleta, ki so prišli iz vseh koncev Evrope." To so bile prve francoske predsedniške volitve, na katerih je internet igral svojo vlogo.

V tem, naj rečemo, digitalnem svetu potekajo digitalne razprave ("on-line"), oblikujejo se skupnosti, katerih *raison d'être* je politično udejstvovanje, izmenjujejo se politična stališča. Tudi politiki so začeli ta medij uporabljati za politično komuniciranje. To pa so samo nekateri vidiki, ki so zanimivi za raziskovanje.

V razpravi, ki bo sledila, bodo prikazane nekatere teoretične razprave, ki upoštevajo koncepte, kot so demokracija, politika ter informacijske in komunikacijske tehnologije (ki jim v slovenščini krajše rečemo IKT). Podan bo krajši pregled nekaterih pristopov, ki so prikazali že kot omenjeno trojstvo med družbo, politiko in novo tehnologijo. Poudarek bo na svetovnem spletu in tehnologijah, ki jih srečamo v njem.

¹ Pierre Le Hir: "Internet fait son entrée dans la campagne présidentielle", *Le Monde*, Paris, 19 avril 2002, p. 26.

² *Loft Story* je francoska "reality" televizijska oddaja.

Razprava bo tekla od teorije k empiriji. Predstavljeni bodo “on-line” razpravljalna skupina (discussion group), spletne strani in spletišča političnih strank, skratka, nekatere možnosti, ki jih prinaša digitalno komuniciranje (komuniciranje s pomočjo IKT).

V tem pogledu je ključna dobra metodologija. Pristop bo interdisciplinaren in bo poskušal koncept oz. sintagmo digitalne demokracije osvetliti z vidika komunikologije, politologije in drugih družbenih ved, ki lahko obogatijo to razpravo. In v tem kontekstu bo vpletena še ena sintagma, sintagma politične kulture.

Teoretični del bo povezan z empiričnim delom tega članka. Ključni vprašanji empirične raziskave pa bosta: (a) kakšno vlogo igra svetovni splet v politični komunikaciji na Slovenskem in (b) do kolikšne mere se ta medij uporablja za izmenjavo političnih stališč. Hipoteza, ki bo na preizkusu, pravi, da kakovost digitalne razprave in stanje t.i. politične spletne sfere (“political web sphere”³) ne podpira enega ključnih pogojev idealne javne sfere (“public sphere”), in to sta racionalna razprava in posvetovanje (“deliberation”). Opozoriti velja, da bo pregled svetovnega spleta in aktivnosti, ki se v njem dogajajo, nekoliko omejen, saj je bila študija časovno omejena.

Eden glavnih ciljev članka je torej napredovati od pregleda aktivnosti v svetovnem spletu do nekakšne fuzije, združenja vseh obravnavanih teoretičnih elementov. Na tej podlagi pa bodo podani nekateri, to je treba poudariti, hipotetični sklepi in vodila za prihodnje študije v tej smeri.

I. DEL

Gledano z nekoliko naivno-optimističnega vidika kiberoptimizma novi mediji in nove tehnologije prinašajo neslutene možnosti za neposredno, direktno demokracijo. S strogo pesimističnega vidika kiberpesimizma sodobne tehnologije prinašajo “stare” težave elitistične dominace. Kiberskepticizem pa poudarja, da sodobne tehnologije prinašajo novosti in imajo vpliv, vendar pa je še prezgodaj, da bi lahko prišli do končnih velikih sklepov. Akademska razprava je torej živa in v nekem pogledu pomeni škatlico kock, pri čemer je vsaka kocka drugačen pogled in pristop k razumevanju in analiziranju odnosa med tehnologijo, družbo in politiko. Avtor članka izhaja iz stališča kiberskepticizma.

Upoštevati je torej treba različne razprave o demokraciji in tehnologiji. Cilj tega poglavja je izkristalizirati nekatere glavne in relevantne koncepte.

³ Koncept smo si sposodili iz analize, katere avtorji so Steven M. Schneider, Kirsten A. Foot in Benjamina H. Harnetta. Analizirali so kakovost političnih spletišč v času ameriških predsedniških volitev v letu 2000.

Koncept digitalne demokracije

Interes za področje digitalne demokracije oziroma sinteze med politiko, družbo in tehnologijo, se je začel v sedemdesetih letih, ko so nastali novi komunikacijski kanali (Oblak, 2002: 155). Eden prvih konceptov je bil elektronska demokracija. Vendar pa to ni tako jasno opredeljen koncept. Na to opozarja Tanja Oblak, ko poudari, da koncept elektronske demokracije (ki mu sama sicer daje prednost) ni brez problemov in ga je težko definirati. Predvsem zato, ker se je z njim ukvarjalo veliko avtorjev in vsi so imeli različne pristope in vidike.

Izdelati je mogoče tipologijo takih konceptov. Poleg elektronske demokracije je mogoče vključiti še koncept teledemokracije, kiberdemokracije in elektronske demokratizacije (Hagen, 1997). Vsak od njih ima svoje lastnosti. Teledemokracijo je najprej uporabil Ted Becker, ki je eksperimentalno z uporabo kableske televizije v procesu političnega odločanja. Teledemokracija teži k temu, da bi se vzpostavila bolj neposredna demokracija znotraj političnega sistema, to pa poskuša storiti z novimi komunikacijskimi tehnologijami. V ospredju je torej neposredna demokracija, medtem ko so v središču politične participacije: informacija, razprava in volitve (odločanje). Kiberdemokrati, kot bi jim lahko rekli, so podobni teledemokratom in prav tako postavljajo v ospredje neposredno demokracijo, vendar je težišče pri njih v razpravljanju o političnem, biti politično aktiven. Torej volitve kot take niso osrednjega pomena. Potem so tukaj še avtorji, ki govorijo o elektronski demokratizaciji. Ta koncept, kot pravi Hagen, teži k že obstoječi posredovani, predstavniki demokraciji. Lokalni elektronski sestanki ("Electronic town meetings") sodijo v ta okvir in so povezava med javnostjo in njihovimi političnimi predstavniki. Oblika politične participacije, ki je pri tem v ospredju, je: dostopnost in izmenjava informacij ter diskusija (glej Hagen, 1997), vendar se zdi, da je še najbolj uporaben koncept digitalne demokracije. Ko sta ta koncept v svoji knjigi *Digital Democracy – Discourse and Decision Making in Information Age* predstavila Hague and Loader (Hague and Loader, 1999), sta zapisala, da je najbolj primeren zato, ker upošteva sodobno elektronsko tehnologijo skozi napredek v digitalnem prenosu podatkov, kar pravzaprav šele omogoča izkoriščanje potenciala, ki ga imajo informacijske in komunikacijske tehnologije (Hague and Loader, 1999: 3). Koncept vključuje različne možnosti – od interneta (elektronska pošta, Usenet, razpravljalnice) do različnih drugih oblik dostopa do informacij. Upošteva tudi možnosti, ki jih prinaša digitalna televizija ali pa prenosni telefoni. To je torej sodoben koncept, ki upošteva razvoj in mu tudi sledi. Če pozorno beremo njuno razpravo, lahko povzamemo, da se poskušata izogniti tehnološkemu determinizmu in upoštevata dialektični odnos med tehnologijo in družbo. Poleg tega zapišeta, kakšna bo izpopolnjena digitalna demokracija. "Če bo izpopolnjena oblika digitalne demokracije nastala, lahko predvidevamo, da bo to po vsej verjetnosti hibrid med

modeloma participativne in reprezentativne demokracije.” (ibid.: 7). Digitalno demokracijo lahko torej vidimo kot sintezo politične demokracije in tehnologije, kot demokracijo, ki dovoljuje soobstoj različnih variacij demokratičnosti.

V kontekstu državljske (“civic”) in politične kulture

In pri vsem tem, kar je bilo navedeno zgoraj, je relevanten tudi koncept politične kulture. Še zlasti, če želimo digitalno demokracijo povezati s širšo politično teorijo, z družbo, kulturo in s politično participacijo, ki je tesno povezana z vzorci v družbi. Če želimo to storiti, se kot uporaben zdi pristop ameriškega politologa Gabriela A. Almonda in številnih kolegov, s katerimi je sodeloval. Osnova njihovega pogleda sta funkcionalistični in behavioristični pristop.

Minilo je že štirideset let, odkar sta Almond in Verba izdala vplivno knjigo *The Civic Culture* (Almond in Verba, 1963)⁴. Osnova njihove raziskave je primerjava politične kulture med petimi državami⁵. Na tem mestu je zanimiv predvsem njun pogled na teorijo demokracije, ki je koristen tudi pri razpravi o digitalni demokraciji.

Sodobna politična demokracija

Sodobno politično demokracijo lahko opredelimo kot omejeno vladavino večine (Sartori, 1987: 31). V tej luči lahko vidimo tudi naslednjo trditev: “Ni problem v tem, kako lahko 180 milijonov Aristotelov pripravimo, da vodijo demokracijo, temveč kako lahko organiziramo skupnost 180 milijonov navadnih ljudi, da ostane politični sistem občutljiv na njihove potrebe.” To je zapisal ameriški politolog Schattschneider (Schattschneider v Almondu in Verbi, 1983: 477). Liberalna demokracija je namreč realnost v večini zahodnih držav. Ta pa vključuje reprezentativno demokracijo. Kako dobro se ta demokracija obnese, je odvisno od številnih dejavnikov – med drugim tudi od politične kulture.

Almond in Verba sta se ukvarjala prav z odnosom med političnim sistemom, političnim procesom in politično kulturo. Pri tem sta imela pred očmi dejstvo, da je aktivna participacija državljsana v političnem procesu le del demokratične politične kulture, ki sta ji rekla državljska kultura (“civic culture”). To je politična kultura, ki je najbolj primerni za učinkovito demokracijo.

Državljska kultura je mešanica različnih političnih kultur. “V njej so številni posamezniki, ki so aktivni v politiki, vendar pa so prisotni tudi tisti, ki prevzamejo bolj pasivno vlogo podložnika” (Almond in Verba, 1963: 474). To pa je relevantno tudi, ko razmišljamo o uporabi IKT v sedanjem političnem sistemu.

⁴ To delo je bilo pohvaljeno in kritizirano. Nekaj kritik je bilo objavljenih v knjigi *The Civic Culture Revisited*, katere urednika sta Gabriel A. Almond and Sidney Verba (Sage, 1989).

⁵ Izbrala sta Nemčijo, Združene države Amerike, Veliko Britanijo, Mehiko in Italijo.

Koncept politične kulture se dotika t.i. političnih orientacij, odnosov do političnega sistema in njegovih delov. Vključuje odnos do vloge samega posameznika ("self") v političnem sistemu. Je srednja raven med mikropolitiko (posameznikovo psihološko dimenzijo) in makropolitiko (strukturalno in funkcionalno dimenzijo političnega sistema). Obstajajo: (a) parohialna politična kultura, (b) podložniška politična kultura in (c) participativna politična kultura⁶. Slednje se razlikujejo na podlagi kognitivne, afektivne in vrednostne ("evaluational") orientacije do vhodnega in izhodnega⁷ kanala političnega procesa v političnem sistemu. "Parohialec" od političnega sistema ne pričakuje veliko in je torej to pasiven odnos do političnega sistema, medtem ko je participativna politična kultura takšna, da so posamezniki s takšno značilnostjo jasno orientirani v smer političnega sistema kot celote. Ustrezno razmerje med temi tremi političnimi kulturami gradi državljansko kulturo.

Almond in Verba na podlagi analize sklepata, da mora biti državljan hkrati aktiven in pasiven. Je pravzaprav potencialno aktiven državljan. To je torej državljan, ki je izpostavljen politični informaciji, ki je član politične organizacije in ki se udeležuje neformalne politične razprave, hkrati pa priznava legitimnost elite, ki vlada. Do tega sklepa lahko pridemo na podlagi zahteve, da mora biti elita sposobna odzvati se na izzive tako znotraj državnega političnega sistema kot v mednarodni politiki.

Avtorja govorita o vhodnem in izhodnem delu političnega procesa. "S političnimi ali vhodnimi procesi mislimo gibanje zahtev iz družbe v politiko in na prevod teh zahtev v politične odločitve." (Almond in Verba, 1963: 15) Strukture, ki jih avtorja omenjata v tem kontekstu, so politične stranke, interesne skupine in mediji, ki sporočajo zahteve. Izhodni procesi se nanašajo na to, kako se politične odločitve uresničujejo in kako jih udejanjajo. V tem pogledu je pomemben tudi svetovni splet in IKT na splošno.

IKT štejemo za sodobne agente v vhodnem procesu političnega sistema, in sicer na različnih ravneh: na ravni političnih strank, mobilizacije v, denimo, "single-issue" interesnih skupinah, pri participaciji ... Pri izhodnih procesih pa imajo IKT predvsem vlogo zagotavljanja potrebnih informacij državljanom. Pri tem je treba upoštevati bistvo Almondovega argumenta (prenesenega na odnos do tehnologije v politični vlogi), da je uporaba tehnologij, kot pravi tudi Guichard (Guichard, 1999), odvisna od kulture, ki jo tukaj razumemo kot sistem vrednot, verovanj, vzorcev človeškega vedenja in znanja. Tako je vzpostavljena stična točka med politično kulturo, tehnologijo in digitalno demokracijo.

⁶ Podrobnosti v knjigi: Almond, Gabriel A., Powell, G. Bingham Jr. (1996): *Comparative Politics Today*, Harper Collins, New York.

⁷ To sta seveda "input" in "output" političnega sistema, torej tisto, kar pomeni vhodne nagibe političnega sistema, in tisto, kar je rezultat političnega procesa.

Pomembna vloga tehnologij

Informacijske in komunikacijske tehnologije igrajo pomembno vlogo na različnih ravneh v političnem procesu. Tudi na različne načine. Kot trdi Tsagarousianou (Tsagarousianou v Jankowski in van Selm, 2000), je lahko tehnologija, kot je internet, uporabna v naslednjih primerih: (a) sodelovanje pri posvetovanju (deliberaciji), (b) sodelovanje pri odločanju in (c) za pridobivanje informacij. Prva točka je še najbolj zanimiva, saj se na tej točki govori o t.i. deliberativni demokraciji.

Posvetovanje je zanimivo na številnih točkah političnega procesa – lahko na ravni parlamentarnega odločanja, lahko na ravni vladnega oblikovanja predlogov politik ipd. Vendar je na teh ravneh “visoke politike” vselej velika nevarnost čiste vladavine večine, o čemer veliko razpravlja tudi Sartori (Sartori, 1987). Reprezentativna demokracija (in politične stranke) je nekakšna varovalka pred čisto dominacijo večine (na primer, pri vprašanju manjšinskih pravic, ki jim je lahko javno mnenje zelo nenaklonjeno in bi potemtakem pri direktnem odločanju nikdar ne prišli do demokratičnih pravic, ki jim sicer gredo na podlagi argumenta demokratičnosti sistema). Zato gre torej vlogo tehnologije postaviti na nižje ravni. Tehnologija ima lahko glavno vlogo predvsem na ravni političnih strank ali interesnih združenj (“associations”).

Med znanimi politologi, ki so poudarjali pomen združenj državljanov, je bil Alexis de Tocqueville. Po njegovem je pri participaciji v združenju nujna participacija v nekakšnem forumu, komunikacijskem prostoru, ki omogoča komunikacijo “many-to-many” in v katerem lahko državljani razpravljajo o javnih zadevah (Klein, 1999: 213). Če se državljani združijo, imajo močnejši glas pri javnih zadevah. Tukaj je na mestu trditev, da lahko internet na tej ravni odigra pomembno vlogo. Internet namreč zagotavlja način, kako doseči to večstransko komunikacijo, ki obstaja v forumu (ibid.: 216). In ta pozicija je v skladu s prepričanjem Haguea in Loaderja, da bi izpopolnjena oblika digitalne demokracije bila hibrid med elementi participativne in reprezentativne oblike demokracije (Hague in Loader, 1999: 7).

Forum je lahko prostor za javno razpravo, za politično izobraževanje, je lahko torej celo del politične socializacije in posvetovanja (deliberacije). Model posvetovalne demokracije torej ne bi nadomestil reprezentativno demokracijo, marveč bi jo s posvetovanjem v državljanskih združenjih obogatili. Osnova posvetovanja oz. deliberacije pa je politična kultura, ki se manifestira v političnem stilu.

Posvetovanje oz. deliberacija

Za boljše razumevanje se je treba v koncept deliberacije nekoliko bolj poglobiti. Posvetovanje oz. deliberacija je proces oblikovanja volje. Ključni element je, da posameznik ali skupina tehta med različnimi rešitvami, preden se odloči za katero od njih (London, 1995: 40). Postopek posvetovanje je ključni del deliberativne

demokracije in zahteva razpravo med državljani, katere namen je postaviti agendo javnih zadev in predlagati alternativna reševanja težav, s katerimi se sooča javnost. Z razumom, na podlagi razumnih argumentov bi nato podprli in izbrali neko alternativo. Takšen bi bil celoten in idealen postopek.

Koncept deliberacije je tem pogledu tesno povezan s Habermasovo javno sfero oziroma s politično javno sfero. To je sfera, v kateri se javna razprava dotika delovanja države, slednja pa je razumljena kot domena družbenega življenja, v katerem se lahko oblikuje javno mnenje. Mnenje se lahko oblikuje samo, če javnost, ki ne sme biti v nobenem pogledu omejevana, razpravlja racionalno (Habermas, 2000: 93). Tako je tudi v t.i. elektronski javni sferi, ki je pomembna za digitalno demokracijo.

Na tej točki se velja spet spomniti politične kulture. Slednja je bila opredeljena kot sklop političnih orientacij, odnosa do političnega sistema in odnosa do vloge posameznika, torej “sebe”, v političnem sistemu. Politični stil pa je lahko definiran kot manifestacija politične kulture (Južnič, 1989: 214). Politični stil vključuje kakovost političnih odnosov in lahko vključuje kakovost razprave, ki se lahko kaže tudi kot retorika govorca, bodisi v razpravi iz “oči v oči” ali pa v komunikaciji “one-to-many” oziroma “many-to-many”. Politični stil je torej konkretna manifestacija odnosa, je vedenje državljanov v različnih političnih situacijah. In slednje vključuje (politično oz. javno) posvetovanje. Kakovost posvetovanja je torej omejena z obstoječim političnim stilom (politično kulturo) v določeni družbi. Omejena je lahko še s čim drugim.

Dileme uresničevanja digitalne dekoracije

Razprave o vlogi tehnologije so, kar je bilo nakazano zgoraj, živahne. Tudi dejanske možnosti tehnologije v obstoječi družbi in v obstoječem političnem sistemu so predmet te razprave. Obstaja več možnosti, kako se lotiti dilem pri uresničevanju digitalne demokracije. Tukaj bo koristil Wilhelmov pristop, ki podpira kiberskeptični pogled.

Wilhelm govori o štirih izzivih političnemu življenju v digitalnem prostoru: (a) možnost posameznikov, da sodelujejo v virtualni javni sferi, (b) ovire pri vstopu v digitalno posredovani javni sferi, (c) nastanek t.i. “network society” in (d) izginjanje javne sfere pod pritiskom komercialnega trga (“market forces”) (Wilhelm, 2000: 6–7).

Wilhelmovemu prvemu izzivu lahko rečemo tudi digitalna ločnica. To je ločnica, o kateri je govor vselej, ko razprava teče o organskih in virtualnih skupnostih ali o enakosti in izobraževanju, o bogatih in revnih državah, o politični demokraciji in tako posredno tehnooligarhiji⁸. Digitalno ločnico je mogoče obravnavati s stališča države ali s stališča globalnega sveta. Globalni vidik države

⁸ Tehnooligarhija je sinteza oligarhije in tehnologije. Je strah, da bi manjšina računalniško bolj pismenih državljanov imela ekskluzivno (namerno ali nenamerno) pravico participiranja pri oblasti.

deli na tiste, kjer je visoka stopnja računalniške pismenosti, in tiste, kjer je svetovni splet malodane povsem nedosegljiv.

S stališča izhodišča, ki je bilo zastavljeno, pa je pomembnejša družbena digitalna ločnica, torej ločnica znotraj države. To ni le družbena ločnica med tistimi, ki novo tehnologijo znajo uporabljati, in tistimi, ki je ne znajo, marveč je tudi demokratična ločnica. Slednja ljudi deli na prve, ki nove medije uporabljajo za pomoč pri političnem udejstvovanju in razumevanju političnega, in druge, ki teh informacij nimajo ali pa jih ne znajo uporabljati. To pa je že vprašanje ne samo dostopa, ampak tudi znanja, ki je potrebno pri iskanju in uporabi informacij. To je povezano tako z vhodnim kot izhodnim delom političnega procesa – tako z vplivanjem na politične odločitve kot biti informiran o njih. Vsi tisti, ki so na drugi strani te demokratične ločnice, so torej v nevarnosti, da bodo še bolj izključeni in da bo njihov glas čedalje bolj zamolkel. Tukaj preti potencialna nevarnost tehnooligarhije.

Wilhelm omenja tudi meje vstopa v digitalno posredovano javno sfero. To je povezano s posvetovanjem, z večino komuniciranja in kritičnega razmišljanja. Dober pregled deliberativne demokracije je podal Scott London (London, 1995). Najprej je podal nekaj predpostavk, ki so potrebne za deliberacijo, in nato še omejitve, ki so povezane s tem. Oboje prikazuje tabela spodaj.

PREDPOSTAVKE	OMEJITVE
Deliberativni proces je nujen, da bi se opredelila prava vprašanja in alternative o določeni politični dilemi.	Deliberativni model ni dober temelj za osnovne pravice.
Deliberacija je najbolj pravičen sistem za zmanjšanje razlik, saj moč argumenta ni povezana s statusom posameznika.	Deliberacija je politično neučinkovita – je samo “govor”.
V deliberaciji obstaja večja možnost altruističnega vedenja, saj je v središču skupno dobro.	Racionalnost in takšna refleksija ni vedno najboljši način za doseganje odločitev, ker ne upošteva pomena intuicije.
Večina ljudi spremeni mnenje po tem, ko o njem razpravljajo v javnosti.	Skupinske odločitve pogosto temeljijo na konformnosti in ne na iskreni soglasnosti.
Ljudje naj bi lažje prišli do skupnega jezika z drugimi.	Skupine se pogosto gibljejo tako, da promovirajo monolitichen sklop kolektivnih vrednot, medtem pa ne upoštevajo manjšinskih pogledov in stališč manjšine.
Med deliberacijo je večja možnost, da bi prišla na dan informacija, ki je ključna za “zdravo” politiko.	Nekateri trdijo, da skupine ljudi, ki se posvetujejo skupaj, ohranjajo nekakšen <i>esprit de corps</i> , ko skupaj ustvarjajo številne skupne iluzije, ki omejujejo kritično razmišljanje.

Javna deliberacija je “protistrup” za instrumentalno racionalnost, v kateri vse zasebne interese vidijo kot nespremenljive.	Ker je čisti konsenz praktično nedosegljiv, je potreben neki mehanizem za kopičenje zamisli, kar pa je v nasprotju z namenom deliberacije.
	Zamisel deliberativne demokracije zahteva široko javno participacijo, vendar veliko ljudi ne želijo participirati v javni razpravi ⁹ . Deliberativna demokracija ni izvedljiva v sedanji masovni družbi.

Tabela 1: Predpostavke in omejitve deliberacije

Tretji izziv, ki ga omenja Wilhelm, je dobro opisal Manuel Castells. “Network society”, ali po slovensko kar omrežena družba, je opredelil prav slednji. Anthony G. Wilhelm pa na kratko strne bistvo, ko zapiše, da rast takšne družbe vpliva na hitrost, s katero se morajo sprejemati demokratične odločitve, kar je posledica hitrejšega ritma in hitrosti, ki ji doslej v človeški zgodovini ni bilo para. “Ali bo kakovost razprave in posvetovanja v novem državljskem prostoru (“civic space”) izginila v tej dobi drugačne televizije in radia ali pa bodo aktivnosti preživele in bodo še naprej, čeprav bodo spremenjene, služile demokratičnim ciljem?” (Wilhelm, 2000: 7)

To je zelo pomembno vprašanje. Ne gre torej samo za vprašanje znanja, digitalne ločnice, ampak tudi za vprašanje časa. In to kljub temu, da digitalna razprava ni nujno omejena niti s časom niti s prostorom. Slednje je zelo dobro ilustriral tudi Howard Rheingold v svojem delu, kjer predstavlja utrip digitalne komunikacije (glej Rheingold, 1992). Prvi kiberoptimistični pogledi na IKT, kot je bil njegov, so bili lahko podlaga za razmišljanje o novi agori, starogrški instituciji, mestu srečanja in razpravljanja. Vendar pa za participacijo ni dovolj le volja državljanov, marveč je to tudi vprašanje znanja in časa. Chad Raphael je poudaril, da obstajajo tri velike ovire za razvoj bolj participativne demokracije (Raphael, 2002). Ena od teh je zanimiva na tem mestu – ovire za državljana¹⁰. Eden ključnih delov ideala javne sfere je, da državljanji premagajo neenakost in postanejo bolj enaki. Vendar, kot poroča Raphael, nekatere študije v manjših organizacijah kažejo na trdovratno neenakost, ki se ohranja skozi neenakost v času, interesu, energiji, predanosti in v znanju.

Že Aristotel je opozoril na te težave. Dejal je, da človek, ki mora delati zato, da bi preživel, ne more biti državljan (Sartori, 1987: 282). In to je bila resnica atenske demokracije – sužnji niso bili vključeni niti v demokratični polis¹¹.

⁹ Prav zato je smiselno poiskati nekatere druge vhodne točke političnega sistema (razen parlamenta ali vlade), na katerih bi se lahko tehnologija učinkoviteje uporabila. Zaradi te pomanjkljivosti deliberacije je pomembna tudi vloga državljske kulture.

¹⁰ Preostali dve pomanjkljivosti, ki ju omenja, sta: omejitev zaradi velikosti družbe in omejitev medijev na splošno, kar je povezano s kakovostjo novic, ki jo lahko tradicionalni mediji posredujejo zaradi dnevne časovne stiske in omejenega prostora.

Aristotelove besede pomenijo, da mora biti demokracija učinkovita, da lahko sploh preživi. To pomeni, da morajo imeti državljani čas. Nujno je torej, da se najprej reši vprašanje časa (in torej hitrosti), preden lahko govorimo o “maksimalnem” vplivu, ki bi ga lahko sodobne tehnologije imele v demokratičnem sistemu (na primer prihod neposredne demokracije).

Četrti izziv, ki ga je poudaril Wilhelm, pa je izginjanje javne sfere pod pritiskom trga in komerciale. Nevarnost je v izpridenju, zmanjšanju ali celo v popolnem izginotju javnosti in njenega vpliva na odločanje (Wilhelm, 2000: 7). To je strah pred tem, da bi IKT postale nič več kot orodje zasebnih podjetij. Ta nevarnost ni nova, saj je vprašanje lastnine nenehno prisotno. “Informacija se je izkazala za ključni ‘produkt’ 20. stoletja in bo svojo vrednost, kot kaže, v 21. stoletju še povečala” (Watson, 1998: 207). Pritisk trga je torej razumljiv.

Razprava o tem, ali lahko svetovni splet nekdo nadzoruje, in če ga lahko, kako, še vedno poteka. Peter Goldin pravi, da se je celo Rheingold, ki je bil med prvimi, ki so opozorili na prednosti digitalnega sveta, bal “komercializacije”: “Še vedno lahko ljudje iz vseh koncev sveta zagotovijo, da bo ta nova sfera človeškega diskurza ostala odprta za vse državljane tega planeta, preden ga prevzamejo politični in ekonomski silaki, ga cenzurirajo, izmerijo in nam ga nato prodajo nazaj.” (Rheingold v Golding: 2000: 804). Golding je ob tem navedel še nekaj zanimivih statističnih podatkov. Med drugim so pri MIT, znameniti ameriški univerzi, izmerili delež komercialnih spletišč in ugotovili, da so v letu 1993 pomenila 4,6 odstotka vseh upoštevanih spletnih naslovov, tri leta kasneje je bil ta delež že pri 50 odstotkih (ibid.).

Golding povzame, da smo priča “mediatizaciji” novih tehnologij, saj se odvija scenarij komercializacije, diverzificiranega dostopa, izključenosti revnih, privatizacije, deregulacije in globalizacije (Golding, 2000: 814), katerim so bili izpostavljeni tudi drugi mediji.

Kiberskepticizem je torej pomemben, ko razpravljamo o elektronski javni sferi. Empirična študija, ki sledi in ki bo poskušala preveriti relevantnost skeptičnega pogleda, bo ostala realistična v smislu, da bo ostajala v sedanjosti in se ne bo ozirala v prihodnost. To je nekako v skladu s Parmenidovim stališčem, ki pravi, da ne govorimo in ne mislimo pravzaprav o ničemer (da je to prazen hrup), če govorimo o jutri in ne o danes, o tem, kar obstaja sedaj (Irwin, 1999: 48). Tak pristop je pravzaprav tehnorealističen, če uporabimo ta izraz.

¹¹ Polis je ponavadi opredeljen kot mestna država. Atenski polis pa je pogosto vzor za neposredno demokracijo. Vendar je to napačen pogled. Grški polis namreč ni bil mestna država, kot si jo predstavljamo danes. “Ker v nobenem pogledu ni ‘država,’” je pojasnil Giovanni Sartori, ki je poudaril, da se torej “motimo, ko govorimo o grškem sistemu kot o demokratični državi”. Polis je bil mestna skupnost, koinonia (v nasprotju z državo, ki je več kot to). Za podrobnosti o tej razpravi glej: Sartori, Giovanni (1987): *The Theory of Democracy Revisited*, Chatham House Publishers, New Jersey, p. 278.

II. DEL

Ta del se osredotoča na stanje, na realnost, ki obstaja v Sloveniji. Navedeni bodo podatki, ki bodo državo postavili v širši kontekst in bodo poskušali orisati sliko realnega stanja. Teorija, ki je bila opredeljena zgoraj, bo tukaj povezana z empirično analizo.

Slovenska informacijska družba

Slovenija sodi med razvite države in teži k temu, da še izboljša svoj položaj in razvoj (Vintar, 2000: 10). V Human Development Report za leto 2001, ki so ga izdali Združeni narodi¹², je Slovenija uvrščena v skupino držav, ki so jih poimenovali kot “potencialni voditelji”, torej v skupino s Češko, Grčijo, Hrvaško, Argentino in nekaterimi drugimi državami. Države pa so razvrstili na podlagi t.i. indeksa tehnoloških dosežkov (“technology achievement index”).

Na splošno bi dejali, da se Slovenija v nekaterih elementih lahko primerja z Evropsko unijo¹³. Uporaba informacijskih tehnologij je primerljiva s povprečjem v državah Evropske unije. Številke, ki govorijo o uporabi računalnika, so še bolj spodbudne, nekoliko pa zaostaja uporaba prenosnih telefonov in interneta. Delež aktivnih uporabnikov svetovnega spleta je bil leta 2001 približno 19-odstoten, medtem ko je bilo povprečje EU 31 odstotkov. V raziskavi slovenskega javnega mnenja (SJM 2000) je 46 odstotkov družin odgovorilo, da doma imajo računalnik, čeravno je ob tem podatku v interpretaciji te raziskave izpostavljeno, da je lahko delež nekoliko manjši zaradi načina vzorčenja¹⁴.

Slovenija torej ima nekatere prednosti in nekatere slabosti (glej Vintar, 2000:22). Med prednostmi izstopajo: (a) Slovenija je med razvitimi državami in se giblje med 20. in 30. mestom na svetu in (b) nove generacije so dobro izobražene in govorijo vsaj en svetovni jezik ter imajo znanje za uporabo sodobnih tehnologij. Vendar pa je treba navesti tudi vsaj tri slabosti: (a) razmeroma nizka stopnja izobraženosti v celotni družbi (odstotek više izobraženih v starostni skupini med 25. in 65. letom je dvakrat nižji kot v EU), (b) srednja generacija politikov in mnenjskih voditeljev nima dovolj znanja v informatiki, da bi sledila trendom, in (c) nizka stopnja financiranja izobraževanja v gospodarskem sektorju.

Realnost

Slovenija je torej v nekaterih pogledih na boljšem in v drugih na slabšem. Kakšno pa je stanje odnosov “on-line” in kakšne strukture že obstajajo, da bi omogočile razpravo, morebitno posvetovanje in izmenjavo pogledov v tem digitalnem svetu? Glavno vprašanje ima seveda politično konotacijo, saj se dotika digitalne demokracije. V tem kontekstu bosta analizirana dva vidika: (a) kakovost spletnih

¹² Human Development Report 2001 – Making new technologies work for human development, United Nations Development Programme, Oxford University Press, 2001.

¹³ Podrobnosti o tem: RIS 2001 – Digitalni razkorak, RIS, 2001, Ljubljana.

¹⁴ Ibid.

strani, prostor za razpravo in stike ter informacije, ki jih na svetovnem spletu ponujajo politične stranke, in (b) kakovost razprave, ki trenutno obstaja v Sloveniji.

Zakaj ta dva vidika? Politične stranke so zanimive s stališča državljskih združenj. Prav tako lahko postavimo trditev, da je svetovni splet dober način za odpiranje komunikacijskega kanala med političnimi strankami. To je povezano z vhodnimi procesi političnega sistema, odločanja in posledično tudi z izhodnimi rezultati. Pomembno je torej vprašanje, kako politične stranke v Sloveniji uporabljajo internet, da bi obogatile že obstoječo reprezentativno demokracijo. Prav tako je zanimivo vprašanje, ali odpirajo prostor za razpravo, posvetovanje in ali promovirajo svoje cilje, ali pa zgolj, kot pravi Pippa Norris, pridigajo že “spreobrnjenim” (“preaching to the converted”) in posredujejo le omejene informacije o svojih političnih ciljih (Norris, 2000b). “Virtualni svet omogoča bolj enakopravno tekmovalno igrišče za manjše stranke in kandidate, kot to omogočajo oblike kampanje, kot so plačani televizijski oglasi ali pa pokrivanje s strani časopisnih in televizijskih novinarjev.” (Norris, 2001b: 1). Arena je na internetu enaka za vse, saj ima vsaka politična stranka za promocijo svojih političnih ciljev na voljo neomejen virtualni prostor.

Razlog, zakaj je smiselno analizirati kakovost diskusije, je jasen. Ideja javne sfere zahteva (vsaj) določeno stopnjo racionalne diskusije. Če bi želeli s pomočjo IKT odpreti prostor za posvetovanje, bi morali obstajati nekateri pogoji, ki to omogočajo. Politični stil (kot manifestacija politične kulture) mora biti ustrezne kakovosti, da sploh lahko govorimo o razpravi, kaj šele o posvetovanju v smislu deliberacije. V tem pogledu je uporabna preliminarna empirična raziskava.

Politične stranke

Dva glavna vidika je mogoče strniti v tem pogledu – informativna transparentnost in komunikacijska interaktivnost. Prva pomeni dosegljivost informacij, ki so povezane z delovanjem in cilji politične stranke, druga je oblika dvosmerne ali večsmerne komunikacije in je možnost izmenjave sporočil. V tej analizi upoštevamo naslednje indikatorje, na katerih lahko sklepamo o obeh vidikih. To so¹⁵: (a) ali lahko obiskovalci spletišča pošljejo elektronsko pismo strankarskim prvakom, (b) ali je na voljo informacija o organizaciji stranke, (c) ali so dosegljiva sporočila za javnost, (d) ali se lahko pridruži stranki, (e) ali je na spletišču na voljo politični program, (f) ali so na voljo povezave na zunanje spletne strani, (g) ali je na voljo razpored dogodkov, (h) ali se lahko obiskovalec pridruži razpravi/”list servu”, (i) ali je na voljo iskalnik, (j) ali se lahko obiskovalci naročijo na elektronsko okrožnico (“newsletter”) in (k) ali lahko prek spletne strani pošljejo elektronsko pismo predstavniku v državnem zboru. Prav tako je pomembno, ali so informacije redno osvežene, saj je to toliko bolj zanimivo za obiskovalce.

¹⁵ Med 32 kriteriji je bilo upoštevanih 11. Celoten seznam je na voljo v: Norris, Pippa (2001): *Preaching to the Converted? – Pluralism, Participation, and Party Websites*, Shorenstein Center, Harvard University, Cambridge. Tudi: <http://www.pippanorris.com>.

Spodnja analiza je bila izpeljana v prvi polovici leta 2002 (aprila in maja).

	LDS	ZLSD	SDS	DeSUS	SNS	SMS	SLS	NSI
a) Lahko pošlje pismo predstavniku	×	×	×		×	×	×	×
b) Organizacija stranke	×	×	×	×		×	×	×
c) Sporočila za javnost	×	×	×			×		×
č) Včlaniti se v stranko	×	×	×		×	×		×
d) Politični program	×	×	×		×	×	×	×
e) Razpored dogodkov	×	×					×	
f) Vključiti se v razpravo/“list serv”	×		×					×
g) Iskalnik	×		×					×
h) Okrožnica								×
i) Pisati predstavnikom v DZ	×		×					×
+ Redno vzdrževano	×	×	×	× ¹⁶		×		×

Tabela 2: Vsebina spletišč

Rezultati kažejo, da večina parlamentarnih strank ne jemlje svetovnega spleta “resno” oziroma ne izkoristijo vsega potenciala, ki ga ponuja ta medij. LDS, SDS, NSI imajo najbogatejše spletne strani, ZLSD in SMS imata prav tako razmeroma bogati spletni strani s številnimi informacijami. Za druge pa tega ni mogoče reči. Omenjene stranke uporabljajo novejšo tehnologijo za izdelavo strani, kot je na primer programski jezik java. Skoraj vse (razen DeSUSa) imajo na spletni strani svoj politični program, kar je z vidika dostopnosti do informacije zagotovo pozitivno, po drugi strani pa imajo le tri spletne strani zunanje povezave, ki bi obiskovalcu omogočile, da si ustvari mnenje v nekem kontekstu. Obstoje iskalnika je lahko dober indikator tega, koliko so oblikovalci oziroma stranka vložili v izdelavo strani. Samo trije imajo to vključeno na spletišču. In samo ena ima elektronsko okrožnico, ki bi lahko bila uporabna v primeru mobilizacije ljudi ali pa kot enosmerni komunikacijski kanal in ki bi lahko obogatila razpravo na takšni spletni strani. Poleg tega imajo samo tri stranke navedene naslove predstavnikov, ki sedijo v parlamentu. Čeprav je res, da so ti naslovi navedeni na spletišču Državnega zbora Slovenije, to ne opravičuje dejstva, da teh informacij ni na njihovi spletni strani. Na večini strani tudi nimajo izdelane možnosti, da bi se obiskovalci v stranko vpisali elektronsko. Prav tako ni veliko možnosti za razpravo med obiskovalci strani in predstavniki strank. Lahko torej povzamemo, da je komunikacija med civilno družbo in političnimi strankami omejena

s samo odsotnostjo prostora, kjer bi taka komunikacija lahko bila vzpostavljena na spletnih straneh parlamentarnih strank. Ob tem pa je treba opozoriti, da vprašanje uporabnosti (“usability”) spletišč niti ni bilo obdelano¹⁷.

Navedemo lahko vsaj tri splošne ugotovitve, ki pa bi jih morali še dodatno preizkusiti: (1) internet ne igra pomembne vloge v politični komunikaciji med slovenskimi strankami in državljani, (2) smer komunikacije ostaja usmerjena od zgoraj navzdol (“top-bottom”) in (3) posvetovanje, deliberacija ni vzpodbujana znotraj ali s strani političnih strank. Zdi se torej, da se slovenske politične stranke ne zavedajo prednosti, ki jih prinaša internet s stališča obogatitve demokracije. To tudi pomeni, da obstoječi politični stil v Sloveniji ne podpira (ne vključuje) komunikacije z dna proti vrhu političnih strank. Ne podpirajo torej zamisli o (digitalnem) forumu, kot si ga je zamislil Tocqueville.

Primer razpravljalne skupine (“discussion group”)

Po opredelitvi teoretičnega okvira in naštetih nekaterih “resnicah” o Sloveniji je naslednji korak pogledati empirične dokaze o politični razpravi, ki se lahko odvija na svetovnem spletu oz. digitalnem forumu. Tukaj je spet pomemben koncept političnega stila. In ker mora obstajati tudi neka referenčna točka kakovosti, je smiselno vplesti Habermasovo javno sfero. Temeljni pogoj slednje je (med drugim) racionalna diskusija. Na tej točki bi sicer o tem lahko razpravljali in iskali stopnjo želene racionalnosti, vendar pa to ni pravo mesto za to.

Slovenska spletna sfera (“web sphere”) je razpršena. Ni torej dominantnega virtualnega prostora, kjer bi lahko potekala razprava o določeni politični tematiki. Obstajajo številni digitalni forumi, ki so umeščeni na posamezna spletišča. Usenet, ki je pogosto predmet analiz, v slovenskem kontekstu ni tako zelo relevanten, saj obstajata le dve slovenski skupini, ki sta omembe vredni – in sicer: si.soc.slovene in soc.culture.slovenia. V nobeni pa ne poteka relevantna politična razprava. Forumi obstajajo na nekaterih izredno znanih spletnih naslovih¹⁸. V večini je prostor namenjen tudi za politično razpravo, ponavadi bolj splošno, znotraj katere je tudi “single-issue” tematika, o kateri se obiskovalci lahko pogovarjajo.

Za to preliminarno analizo je bil vzet primer foruma Mobisux (<http://www.mobisux.com>). Razlog je povsem preprost: to je bil najbolj aktiven forum med vsemi kandidati, ki so prišli v ožji izbor.

¹⁶ Ker je bil analiziran samo “posnetek” strani, je ta zaključek sprejet z manjšim zadržkom. Zadnje novice o dogodkih v stranki DeSUS je bil na voljo, kar nakazuje na določeno stopnjo rednega vzdrževanja vsebine.

¹⁷ Zanimiva razprava je v: Rajani, Rakhi and Rosenberg, Duska (1999): Usable? ...Or Not? ... Factors Affecting the Usability of Web Sites, CMC Magazine, January 1999, <http://www.december.com/cmc/mag/1999/jan/rakros.html>.

¹⁸ Omeniti velja: www.dnevnik.si, www.vecer.com, www.mladina.si, www.siol.net, www.kabi.si...

Da bi si lahko predstavljali, kako je videti Mobisux forum in kako poteka razprava v njem, so pomembna nekatera dejstva. Sodelovanje v razpravi je odprto. Vsakdo lahko sodeluje, vendar pa mora pred tem izpolniti obrazec, v katerem mora navesti nekatere osnovne podatke, kot je ime, elektronski naslov in podobno, čeprav pa nihče ne preverja, tako da so lahko ti podatki tudi izmišljeni. V večini primerov so torej uporabniki povsem anonimni¹⁹. Uporabljajo vzdevke, njihova starost, poklic, družbeni položaj, geografska lokacija pa so neznani ali vsaj nezanesljivi. Približno 14.600²⁰ uporabnikov je bilo vpisanih v času analize.

Za to analizo je najprej treba poiskati ustrezno metodologijo. Čeprav je kar nekaj različnih pristopov, se kot najbolj uporaben kaže Wilhelmov pristop analize besedil, ki je bil uporabljen pri analizi virtualnih tabel ("virtual sounding boards", Wilhelm, 2000: 86). Pristop "mobisux" je bil drugačen v toliko, da ni bila analizirana skupina Usenet, temveč forum na spletišču.

Analiza obsega mesec dni diskusije (od začetka do konca maja 2002). Udeleženci v diskusiji niso bili obveščeni o analizi, pa tudi raziskovalec v razpravo ni posegal na noben način.

Če si sposodimo Wilhelmova vprašanja, bi lahko naštel naslednje elemente, ki so v središču analize: **(a)** v kolikšni meri udeleženci samo posredujejo informacije in v kolikšni meri informacije iščejo od drugih, **(b)** do katere mere udeleženci politične skupine izmenjujejo menja in jih vključujejo v svoja sporočila, **(c)** do katere mere lahko govorimo o homogenosti pogledov v skupini in **(d)** do kakšne mere se razpravlja racionalno, torej v nasprotju z argumenti *ad hominem*, ki niso kritični in nimajo podlage. Tem vprašanjem sta bili dodani še dve: **(e)** v kolikšni meri teče razprava o aktualnih političnih temah, **(f)** kakšno je razmerje med razpravljanjem o zunanji, notranji in lokalni politiki. Ti dve vprašanji sta smiselni s stališča pozornosti udeležencev.

Wilhelm je izdelal kategorije, tako da so bila ta vprašanja lahko operacionalizirana²¹. Samo nekatere kategorije so bile tukaj upoštewane, vendar dovolj za hipotetične sklepe. Kategorije so bile razdeljene v skupine, vsaka skupina pa je v skladu s postavljenim vprašanjem. Spodnja tabela pojasnjuje posamezne kategorije. Vsako objavljeno sporočilo v forumu je bilo na podlagi tega ovrednoteno oziroma kategorizirano.

¹⁹ Zanimiva razprava o anonimnosti: Lee, Gia B. (1996): Addressing Anonymous Messages in Cyberspace, in *Journal of Computer Mediated Communication*, vol. 2, no. 1. Available on: <http://www.ascusc.org/jcmc/vol2/issue1/anon.html>.

²⁰ Natančna številka je bila 14.638 (8. 6. 2002). Vendar je številka zavajajoča, saj se lahko ena oseba prijavi tudi večkrat.

²¹ Natančna pojasnila so v: Anthony G. Wilhelm: *Democracy in the Digital Age*, p. 93 – 104 (Routledge, 2000).

VPRAŠANJE	IME	DEFINICIJA	VREDNOST (ČE JE POTREBNA)
1	Provide Seek Seed	Sporočilo, ki samo podaja informacijo s strani razpravljavca, in sicer v obliki dejstev, mnenja in podobnega. Sporočilo, ki vsebuje iskanje informacije v obliki vprašanj in podobnega. Sporočilo, ki "posadi" seme za diskusijo in je ponavadi začetno za določeno tematiko, vedno prvo v seriji sporočil (odzivov).	
2	Incorporate Reply	Sporočilo, ki vsebuje mnenja in zamisli drugih, ne glede na to, ali so strokovnjaki ali le državljani, vendar pa ne tisti, ki že sodelujejo v razpravi. Sporočilo, ki je odgovor na drugo, že objavljeno sporočilo.	
3	Homogenous	Stopnja, do katere skupina sporočil, ki so vključena v analizo v enem forumu (oz. "newsgroup"), izkazuje sorodnost prevladujočemu nagnjenju v skupini, ki se meri kot povprečna vrednost na intervalni lestvici "stopnje politične sorodnosti ('affiliation')" nasprotovanje.	4 – močna sorodnost 3 – zmerna sorodnost 2 – brez sorodnosti 1 – zmerno 0 – močno
4	Validate	Izraz, dejstvo, ki je povezano s kritiko, s sporočilom v luči notranjega odnosa med semantično vsebino, verodostojnostjo (ki bi lahko bila dokazana, če bi bilo treba) za potrditev resničnosti celotne izjave oz. sporočila.	
	Novalid	Izraz, ki ni merilo verodostojnosti niti razumnosti celotne izjave – vsebina je torej povezana z lastnimi predsodki, čustvi in estetskimi sodbami.	
5	Actuality	Narava objavljenega sporočila je odraz aktualne politike in razprav v širši družbi, kar je ocenjeno na podlagi agende tradicionalnih medijev.	
6	Home	Narava objavljenega sporočila v luči navezovanja na mednarodno, državno ali lokalno politiko.	0 – mednarodna 1 – državna 2 – lokalna

Tabela 3: Vsebinske kategorije, vir: Wilhelm, Anthony G.: *Democracy in the Digital Age*, p. 94, Routledge, New York, 2000. Kategoriji "Actuality" in "Home" sta bili dodani, medtem ko niso bile upoštevane kategorije "Author", "Message", "Time" in "Thread", ker niso bile relevantne za to analizo.

V enem mesecu je bilo s strani 44 uporabnikov objavljenih 420 sporočil. To pomeni, da je bilo na dan objavljenih nekaj več kot 13 sporočil. Uporabniki so bili prepoznani na podlagi vzdevkov, med katerimi so bili nekateri precej duhoviti ali nenavadni (Dead_Kennedy, Pfrites, Buffalo, Blablaba). Osemindvajset odstotkov sporočil je vsebovalo informacijo (kategorija “provide”), šest odstotkov je bilo takih, kjer je avtor iskal informacijo (“seek”), enajst sporočil je bilo semen (“seed”), samo osem odstotkov jih je vsebovalo informacijo iz drugih virov (“incorporate”). Večina sporočil je bila odgovor na druga sporočila. Osemindeset odstotkov jih je sodilo v kategorijo “reply”. Povprečna homogeničnost (“homogeneity”) je bila 2,2. Samo 103 sporočila pa so bila podkrepljena z dejstvi. To pomeni, da je bilo ostalih 75 odstotkov nekako neutemeljenih.

Večina sporočil se je nanašala na aktualno tematiko. Večina tematik se je v času analize dotikala mednarodnih vprašanj (220 sporočil). Odnos med Izraelci in Palestinci je bil deležen kar vnete razprave. Nekaj sporočil je bilo na temo odnosa med Natom in Slovenijo. Zlasti je bil govor o tem, ali bi morali imeti referendum pred vstopom Slovenije v to mednarodno organizacijo. V skoraj stotih sporočilih so udeleženci razpravljali o državni politiki, 50 sporočil se je dotikalo lokalne politike. Preostanek (približno 50) jih je bilo “osebne” narave (na primer nevljuden odgovor, provokativno sporočilo ipd.).

Na podlagi te analize je mogoče o mobisux forumu sklepati naslednje: (1) večina razprave v forumu ne temelji na racionalnosti in ni podkrepljena z argumenti, ki bi podprli pozicijo razpravljavca, (2) aktualna vprašanja so v ospredju, (3) prisoten je rahel, a zanemarljiv “homofiličen” efekt (nagnjenost k osebam s podobnimi stališči), (4) razmeroma malo sporočil vključuje tudi druge vire informacij in še manj jih posreduje sveže informacije, ki bi lahko izboljšale razpravo.

Poudariti je treba, da je to preliminarna analiza in da je sklepanje o splošnem stanju v slovenskem spletnem prostoru zelo tvegano. Lahko pa zapišemo, da je kakovost razprave v forumu Mobisux daleč od posvetovanja, ki si ga predstavlja in ga potrebuje idealna javna sfera. To postavlja tudi vprašaj ob trditvi, da lahko sodobne tehnologije igrajo pomembno vlogo na vhodni strani slovenskega političnega procesa. Ta hipotetični sklep bi moral biti v ospredju v bodočih analizah. Racionalna deliberacija ostaja oddaljeni ideal za razpravo v forumu Mobisux. Le redko je bila prisotna “odlična” razprava. Ena od teh se je dotikala pogovora o Koranu in surah. Vendar ni bilo sklepa, zato je razprava postopoma “izumrla”.

Še dve zanimivosti velja navesti: (1) četudi se razprava začne na neki razumski ravni, z argumenti, primeri, dejstvi, se pogosto konča na osebni ravni, ko se udeleženci že zmerjajo, in (2) da se včasih, ko poteka razprava o politiki, pojavijo delitve na (pogojno rečeno) levo in desno ideološko prepričanje, kar v slovenskem kontekstu pomeni na “partizane” in “domobrance”.

III. DEL: BODOČE ŠTUDIJE IN SKLEPI

Nekatere predpostavke za bodoče študije so bile postavljene. Slovenska spletna sfera je razdrobljena, obstoje številna mesta, kjer lahko poteka razprava, prevladujoče politične stranke sicer uporabljajo internet, vendar pa ne izkoristijo do popolnosti potenciala "enakega igrišča". Iz tega bi sledila prva hipoteza, ki bi jo bilo treba testirati: slovenske politične stranke ne izkoriščajo potenciala interneta, ker politična kultura na Slovenskem (v političnih strankah) ne odpira prostora za aktivno participacijo na tej ravni.

Pomembno vprašanje, na katero bi bilo treba odgovoriti v bodočih raziskavah, je tudi, ali je digitalna razprava resnično tako neracionalna, kot kaže ta preliminarne študija. Druga hipoteza bodoče študije bi torej lahko bila: prevladujoči politični stil v Sloveniji (v slovenski družbi!) ni primeren za bolj neposredno participacijo v politični demokraciji. Šele na podlagi analize bi lahko določili primerno mesto, ki ga lahko sodobne tehnologije imajo v političnem sistemu.

Prvo hipotezo bi lahko testirali tako, da bi bil fokus na dosegljivosti informacij s strani političnih strank, dostopnost gradiva o ideoloških vprašanjih, ki so povezane bodisi s stranko bodisi s političnim sistemom v celoti, ter tudi informacije o najbolj aktualnih tematikah, o katerih se razpravlja v družbi. Tudi: kakšen je odnos političnih strank do sodobnih tehnologij, kakšna vodila upoštevajo pri tem. Temu ustrezna bi morala biti metodologija. Pogovori z akterji političnih strank bi bili nujni. Kar se tiče spletišč, se je pristop Pippe Norris izkazal za dovolj dobrega, čeravno ne gre upoštevati vseh njenih kategorij. Njeni indikatorji so ustrezni tudi za analizo spletnih strani med volilnimi kampanjami.

Če upoštevamo razmeroma omejen čas, ki bi bil na voljo za takšno študijo, bi bilo smiselno izbrati vsaj tri forume, ki bi bili dovolj reprezentativni in na podlagi katerih bi lahko testirali drugo hipotezo. Prav tako bi bil koristen vprašalnik, s katerim bi zaobsegli tudi vse tiste, ki digitalnim diskusijam samo sledijo (t.i. "lurkers"). Tako bi lahko dobili širšo sliko o virtualnem prostoru, ki se oblikuje okoli foruma. Tako se približamo sliki o parohialni, podložniški in participativni politični kulturi. Način, ki ga je uporabil Wilhelm, je primeren, vendar bi ga bilo treba dopolniti tako, da se na primer vključi emocionalna razsežnost sporočila. Še zlasti je to nujno, če bi vpeljali koncept politične katarze (očiščenja skozi politično razpravo). Koristne bi bile tudi kategorije, ki odgovorijo na naslednje vprašanje: Če razprava torej ni racionalna, kakšna potem sploh je?

Sodobno tehnologijo v kontekstu politike moramo umestiti v okvir politične kulture. Obstajajo številni razlogi temu v prid. Če politično kulturo razumemo v funkcionalističnem kontekstu in jo apliciramo na politični sistem, lahko prepoznamo različne vidike – v vhodnem in izhodnem delu struktur lahko identificiramo različne točke, na katerih bi lahko uporabili tehnologijo. Če pa politično

kulturo razumem bolj v smislu državljske kulture, torej v smislu orientacije do celotnega sistema, kar je lahko nato povezano s politično socializacijo, dobi sam pomen interneta in uporaba interneta še eno razsežnost. Tako je vzpostavljen odnos med politiko, tehnologijo in kulturo.

Drugi sklepi

“Sur Internet, les sites de mobilisation anti-Le Pen se multiplient” je bil naslov članka v *Le Monde*²¹. Po uspehu “l’extrême droite” v prvem krogu že (v uvodu) omenjenih predsedniških volitev v Franciji so se na svetovnem spletu znašle strani, ki so bile naperjene proti voditelju skrajne desnice Le Pen. Med drugim so na takih straneh poročali o demonstracijah, kdaj in kje bodo, sporočale pa so tudi nestrinjanje z njegovo politično stranko. Ljudje so lahko razpravljali o volilnih rezultatih in si izmenjali stališča. “Na internetu smo priča pravim spontanim gibanjem mladih Francozov,” je pojasnil David Langlois-Mallet, ki je bil avtor ene bolj obiskanih protilepenovskih strani. To je dokaz, da je internet dobro orodje tudi za različne politične namene.

Osrednje vprašanje empirične študije je bilo zastavljeno že v uvodu. Če sklepamo po podatkih te analize, lahko hipotetično povzamemo, da internet še ni dovolj izkoriščen kot kanal politične komunikacije. “V sodobni družbi pa je dostopnost do informacij kritična za kakovost odločanja tako s strani državljanov kot s strani politične elite.” (Norris, 2001b: 2) Večje politične stranke se s tem očitno ne strinjajo. Je pa tudi res, da se to lahko spremeni z razmeroma malo truda, saj se spletišče lahko postavi skorajda čez noč.

To pa je tudi odgovor na glavno hipotezo, izrečeno na začetku razprave. Hipoteza pravi, da kakovost komunikacije “on-line” in stanje politične spletne sfere v Sloveniji ne podpira javne sfere kot nocije, ki zahteva racionalnost razprave in posvetovanja. Preliminarna analiza je potrdila to hipotezo, čeprav bi jo morali za trdnejšo potrditev še večkrat testirati. To je tudi izziv drugim raziskovalcem.

Racionalnost je del političnega stila. In torej del politične kulture. Da politično kulturo upoštevamo pri analiziranju politične spletne sfere, je poudaril tudi Stephen Coleman, ki pravi, da morajo biti demokratična načela vzpostavljena znotraj politične kulture in da niso samo po sebi lastnost “paketa” tehnologije (Coleman, 1999: 197). V tej luči je zanimiva še ena njegova ugotovitev. Coleman namreč še predlaga, da z dokončno sodbo o vplivu IKT počakamo, dokler tehnologija ni bolj vpletena v samo politično kulturo. Tudi to je treba upoštevati v prihodnjih študijah, ki se dotikajo digitalne demokracije in ko razpravljamo o odnosu med tehnologijo in družbo.

LITERATURA

- Coleman, Stephen (1999): "Cutting out the Middle Man: From Virtual Representation to Direct Deliberation", v Hague, Berry N., and Loader, Brian D., ed., *Digital Democracy: Discourse and Decision-making in the Information Age*, Routledge, London
- Gabriel A. Almond, Powell, G. Bingham, jr. (ed) (1996): *Comperative Politics Today*, HarperCollins, New York
- Gabriel A., Almond, Verba, Sidney (1963): *The Civic Culture*, Princeton University Press, New Jersey
- Golding, Peter (2000): *Worldwide Wedge – Division and Contradiction in the Global Information Infrastructure*, in *Media Studies – A reader* (Marris, Paul and Thornham, Sue, ed.), New York University Press, New York, p. 802–815
- Guichard, Éric (1999): *Computer technology and democracy*, Round table on Informatique et démocratie, Athènes.
<http://barthes.ens.fr/atelier/articles/guichard-democratie-mars-99.en.html>
- Habermas, Jürgen (2000): "The Public Sphere", v *Media Studies – A reader* (Marris, Paul and Thornham, Sue, ed.), New York University Press, New York, p. 92–99
- Hagen, Martin (1997): *A Typology of Electronic democracy*, University of Giessen, http://www.uni-giessen.se/fb03/vinci/labore/netz/hag_en.htm
- Hague, N. Barry, and Loader, Brian D., (ed.) (1999): *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*, Routledge.
- Irwin, Terence (1999): *Classical Philosophy*, Oxford University Press, Oxford
- Jankowski, Nicholas W., Van Selm, Martine (2000): *The Promise and Practice of Public Debate in Cyberspace* (Publication draft), prepared for *Digital Democracy: Issues of Theory and Practice* (Hacker, Kenneth, van Dijk, Jan, ed.), Sage, London
- Južnič, Stane (1989): *Politična kultura*, Cankarjeva založba, Maribor
- Klein, Hans K. (1999): *Tocqueville in Cyberspace: Using the Internet for Citizen Associations*, v *The Information Society*, no. 15, 1999, p. 213–220
- London, Scott (1995): "Teledemocracy vs. deliberative democracy – A comparative look at two models of public talk", v *Interpersonal Computing and Technology: An electronic Journal for the 21st Century*, No. 2, p. 33–55
- Norris, Pippa (2000): *A Virtuous Circle*. Political Communications in Post-Industrial Societies, Cambridge University
- Norris, Pippa (2000a): *The Worldwide Digital Divide – Information Poverty*, the Internet and Development, Paper for the Annual Meeting of the Political Studies Association of the UK, London, <http://www.pippanorris.com>.
- Norris, Pippa (2001a): *The Digital Divide, Civic Engagement, Information Poverty, and the Internet Worldwide*, Cambridge University Press, Cambridge
- Norris, Pippa (2001b): *Preaching to the Converted? – Pluralism, Participation, and Party Websites*, Harvard University, Cambridge, <http://www.pippanorris.com>
- Purcell, Darren (1999): *The Slovenian State on the Internet*, Open Society Institute, Ljubljana
- Raphael, Chad (2002): *Participatory and Deliberative Theory*, <http://codesign.scu.edu/chad/147/pdt.html>.
- Sartori, Giovanni (1987): *The Theory of Democracy Revisited*, Chatham House Publishers, New Jersey
- Vintar, Mirko (ed.) (2000): *Slovenija kot informacijska družba – modra knjiga*, v *Uporabna informatika*, Slovensko društvo Informatika, Ljubljana
- Watson, James (1998): *Media Communication – An Introduction to Process*, Macmillan Press, Houndmills
- Wilhelm, Anthony (2000): *Democracy in the Digital Age: Challenges to Political Life in Cyberspace*, Routledge

participacije
in IKT

I

Ali kaj e-participirate?

Ob prvi obletnici vladnega spletišča konec januarja leta 2002 je slovenske uporabnike interneta in obiskovalce tega “političnega prizorišča na mreži” vladni kabinet presenetil – ali morda kar nagradil – z dvema novitetama: uvedel je namreč možnost obiska t.i. virtualne vladne palače in odprl nov debatni kotiček. Novica je bila precej odmevna – z njo so celo sklenili osrednja dnevna poročila na nacionalni televiziji. Ustavimo se torej za hip pri računalniški podpori za “virtualno sprehajanje” po vladnih sobanah. S pomočjo te edinstvene tehnološke podpore ima vsak slovenski državljan, ki lahko dostopa do interneta, sedaj prvič tudi možnost, da se razgleda po vladnih prostorih in tako stopi na ono stran zidov, ki je doslej večini ostala skrita. Prostori vladnega političnega sveta so postali “virtualno vidni” in s tem javno dostopni. Vlada s to noviteto državljanom ponuja vpogled v lastne prostore, kjer se odvijajo pomembne razprave, srečujejo pomembni ljudje in kjer se ne nazadnje sprejemajo pomembne politične odločitve. Poteza vladnega kabineta je dobrodošla, saj izpričuje nujno potrebno skrb za razvoj spletne podobe državnih institucij, ki jo narekujejo nagle tehnološke spremembe in čedalje bolj zahtevne želje samih uporabnikov. Hočeš nočeš pa se ob takšni “internetni novosti”, ki jo v politično prizorišče vnašajo slovenske politične institucije, uporabnik mora vprašati – “kaj je njihov namen?”.

K takšni dilemi se je smiselno ozreti na način, da se vprašamo, kaj prinaša ta virtualna razvidnost in dostopnost do vladnih prostorov novega v obstoječe oblike interakcij med državnimi institucijami in navadnimi državljani. Kaj takšno razkritje pomeni državljanom? Je mogoče reči, da se je prek kukanja v različne sobane in sprehajanja po številnih hodnikih slovenska vlada želela še bolj približati slovenskim državljanom? Ali velja prej nasprotno, namreč, da želi v slogu načela “reprezentativne javnosti” predvsem poudariti vlogo lastnega javnega predstavljanja in tako še bolj izraziti spektakularnost, blišč in slavo? Ali lahko torej v optiki novih oblik pojavljanja vladnih institucij, ki se uporabnikom interneta

približujejo skozi svoje spletne predstavitve in druge računalniško podprte oblike komuniciranja, identificiramo z novo, drugačno, do sedaj manj izrazito obliko odnosa med državo in njenimi državljani?

Odgovor na tako zastavljeno vprašanje ni enoznačen, kot tudi sama dilema ni presenetljivo nova. Atraktivnost in odmevnost proučevanja odnosov med razvojem novih, še posebej komunikacijskih tehnologij, in splošnimi političnimi spremembami je namreč dosegla svoj vrhunec prav takrat, ko so v ospredje postavljene dileme o morebitnih tehnoloških učinkih na razvoj demokracije (de Sola Pool 1998, Feenberg 1999, Sclove 1995). Ko je torej umestitev novih tehnologij v politična okolja zdravilo za učinkovito "prebujanje" v politiko sicer nezainteresiranih državljanov in ko tehnologija nastopa kot mehanizem, s pomočjo katerega je mogoče odnose med oblastjo in civilno družbo tehnološko poenostaviti, praktično izboljšati, družbeno olajšati in socialno razširiti. Vplivnost in družbeno koristnost se komunikacijskim tehnologijam v veliki meri pripisuje namreč prav takrat, ko nastajajoča tehnološko podprta politična vez med državljani in državo vodi tudi na splošno v demokratizacijo družbe.

Popularnost računalniško posredovanega komuniciranja, ki skupaj s popularizacijo interneta v tem kontekstu nastopa kot temeljni povezovalni proces, izvira iz dejstva, da veliko obeta, kako bi lahko dosegli večjo integriranost različnih družbenih in političnih akterjev. Kot poudarjata Davis in Ownova, internet omogoča vsaj štiri politične funkcije: (1) dostop do novic in političnih informacij, od katerih številne doslej niso bile dostopne na tako preprost način, (2) povezovanje med javnimi uradniki in državljani prek različnih spletnih strani, (3) vzpostavljanje forumov za politično razpravljanje, (4) zbiranje stališč in ocenjevanje javnega razpoloženja, pri čemer je mogoče takojšnje delovanje in odziv na dogodke oziroma odločitve (Davis in Owen 1998, 113). Z uvajanjem novih komunikacijskih tehnologij se v tem pogledu spreminjajo tudi pojmovanja politične participacije. Zelo veliko si obetamo tako od horizontalnih kot tudi od vertikalnih ravni participacije, vendar se vertikalna participacija, ki se izraža z neposredno vključenostjo in vplivanjem na politično odločanje, ne pojavlja v pričakovanem obsegu.

Prav zaradi premajhne navzočnosti interaktivnih razmerij med državljani in političnimi institucijami v nastajajočem političnem prizorišču je bila druga novost, s katero je vladni kabinet želel pritegniti nove obiskovalce, pomemben korak naprej pri dosedanjem načinu izrabe komunikacijskih potencialov novih tehnologij. Vlada je na svoje spletišče vpeljala posebno okence za "debatni kotiček". Nedvomno je prostor za javno razpravljanje na spletnih straneh dobrodošel poskus, ki zna ne le obogatiti dosedanjo pretežno informacijsko naravnano namembnost spletnih strani, pač pa tudi prevetriti strukturo njenih obiskovalcev. Mnenjska razširitev tega izjemno živahnega prostora lahko k so-

delovanju pritegne povsem navadne državljane, ki želijo nekaj sporočiti, koga kaj vprašati ali komu posredovati svoje predloge. Ne nazadnje so medosebne interakcije o različnih aktualnih vsebinah, ki jih sicer lahko najdemo v računalniško generiranih forumih, najbolj očitno sredstvo političnega izražanja in morda tudi najboljši kazalec javne dostopnosti, politične odprtosti in motiviranosti za politično delovanje.

Kar nam omenjeni novosti vladnega spletišča nedvomno potrjujeta, je to, da se slovenska vlada zaveda, kako pomemben politični prostor nastaja, se razvija in oblikuje v okolju, ki ga danes podpirajo računalniško posredovane tehnologije. Gre namreč za prizorišče, ki je še posebej ranljivo in od vseh sodelujočih zahteva nenehno skrb ter pozornost, če želimo, da zaživi in raste. Prav zato je lahko “zgodnje obdobje” vstopa politike v ta nastajajoči prostor precej zgovorno, ker nam slika načine, kako se politične institucije in njihovi akterji v njem pojavljajo, obenem pa nam posredno govori tudi o tistem, česar zgodnja doba slovenskega internetnega političnega prostora ne zna (ali ne želi) zagotoviti.

Kot kaže že kar dolga zgodovina razprav, kako je komunikacijske tehnologije mogoče izkoristiti za večanje demokratičnih načel in pogojev političnega delovanja v sodobni družbi, je pristopov več. Ni naš namen, da bi se na tem mestu posvetili vsem raznovrstnim “podobam elektronske demokracije” (Oblak 2002), kjer so se te ideje običajno izostrile. Raje se bomo posvetili enemu od morebitnih scenarijev, ki je zgodbo o uspešnosti tehnoloških potencialov za razvoj bolj neodvisnega, bolj informiranega in bolj delujočega državljana vpeljal in se kasneje s pomočjo konkretnih empiričnih poskusov tudi čedalje bolj utrjeval v znanstvenem diskurzu. Gre namreč za prve zametke idej o t.i. “teledemokraciji” ali danes bolj popularni “digitalni demokraciji”, ki nove komunikacijske tehnologije ocenjujejo predvsem z vidika njihovih “participatornih potencialov”. V tem okviru se bomo posvetili ključnim zahtevam ali pričakovanjem, ki jih njihovi zagovorniki pripisujejo morebitnim učinkom novih tehnologij, njihovo moč in realnost pa osvetlili s pomočjo konkretnih primerov in situacij, ki jih lahko izluščimo v obstoječih razmerjih med slovenskimi uporabniki interneta in posameznimi političnimi institucijami.

VPELJITE TELEDOKRACIJO IN POLITIČNE PARTICIPACIJE BO VEČ!

O tem, kako lahko komunikacijske tehnologije oblikujejo nova in preoblikujejo obstoječa razmerja med državo in državljani, ni enotnega konsenza. Odgovorov je namreč več in njihove podrobnosti presegajo okvir tega prispevka. Zato se bomo raje osredotočili zgolj na tisto perspektivo, ki odnose med razvojem novih tehnologij in demokratičnimi spremembami opisuje in pojasnjuje kot odraz nastajanja “neposredne elektronske demokracije”. Ali povedano drugače – zanima nas tisti

“scenarij”, ki tehnološke novosti razume predvsem kot premostitev obstoječe predstavniške demokracije in njeno zapolnitev z oblikami neposredne participacije. Pogled v zgodovino tovrstnih idej nam pove, da gre začetke takšne perspektive in konceptualne nastavke te ideje iskati v poskusih s t.i. “teledemokracijo”.

Prva “aktivna promocija pojma teledemokracije” (Friedland 1996, 187) se je začela v začetku 80. let. Tedaj sta v razpravah o odnosu med komunikacijskimi tehnologijami in demokracijo dominirala predvsem dva tokova, ki sta zaznamovala tudi kasnejše znanstvene odmeve v proučevanju “elektronske demokracije”; na konceptualni ravni lahko na eni strani govorimo o teledemokraciji kot različici predstavniške tradicije demokracije, na drugi pa o teledemokraciji v podobi direktne, neposredne demokracije¹. Medtem ko tehnološke zmogljivosti še danes nekateri ocenjujejo v luči povratka k nekdanjemu klasičnemu modelu antične agore (Grossman 1995), so prva proučevanja tehnološkega razvoja izraziteje temeljila na modelu “participativne demokracije” (Barber 1984) ali tudi “plebiscitarne demokracije” (Becker 1981)². Ključen poudarek teh razprav je bil na povečevanju participativnih možnosti, ki naj bi jih omogočale nove tehnologije.

Zato je začetno povezovanje razvoja komunikacijskih tehnologij s spremembami obstoječega ali celo oblikovanja novega političnega sistema na splošno načrtano predvsem v smeri iskanja možnosti, ki bi nadgradile ali vsaj utrdile “*neposredni model demokracije*”. O tem pričajo predvsem tiste študije, ki soglasno pozdravljajo “participativne potencialne” interaktivnih tehnologij. Tudi konkretni projekti v istem obdobju, kot so denimo poskus Berks Community Television, Hawaii Televote, MINERVA ali OPEN/net (Arterton 1987), so se razvijali v smeri poudarjanja participativnih potencialov komunikacijskih tehnologij, ki je vsaj v večini prvih študij in tudi v zasnovi konkretnih projektov skorajda izenačeno z možnostjo, da uporabniki pridobijo večji vpliv na sprejemanje političnih odločitev. Tehnologija je v teh primerih razumljena kot učinkovita, hitra, dostopna, prostorsko in časovno neomejena vez, ki vsakomur v slehernem trenutku ponuja in omogoča neposreden stik z javno avtoriteto. Participativna podoba “teledemokracije” ne nazadnje nakazuje tudi na visoko pričakovan ali prevladujoč trend, da bo preoblikovanje procesov participacije potekalo v sozvočju z rabo različnih tele-tehnologij.

¹ Tovrsten ‘spor’ med dvema vrstama pojmovanja demokracije je po svoje prav dediščina prvih nastavkov, ki so jih v začetku 80. sprožili futuristi, ko so pozornost namenili predvsem iskanju boljših, preprostejših in učinkovitejših mehanizmov za neposredno vključevanje posameznikov v procese političnega odločanja.

² Če za zdaj odmislimo konstitutivne razlike med navedenimi modeli – klasični direktni, plebiscitarni ali participativni –, lahko rečemo, da je v ozadju teh pionirskih vizij o teledemokraciji vendarle moč razbrati neki skupni imenovalec. Gre namreč za vsaj prikrito ali pa tudi bolj eksplicitno “tekmovanje” z okoliščinami in pogoji, ki jih na drugi strani predvideva in zagovarja tradicija liberalne ali reprezentativne demokracije.

Splošna podoba, ki so jo ponujali omenjene razprave in praktični poskusi, je tesno povezana s pričakovanimi možnostmi o tem, kaj naj bi prinesle komunikacijske tehnologije. "Interaktivni sistemi ponujajo velike možnosti za enakopraven dostop do informacij, stimulirajo k participativnim razpravam med regijami in spodbujajo k raznovrstnim glasovanjem ter volitvam, ki so podprte z informacijami, razpravami in debatami. Z umestitvijo tehnologije v izpopolnjevanje demokratičnih ciljev nam ti sistemi predlagajo rešitve, kako odpraviti problem številčnosti in kako premagati tehnološko kompleksnost" (Barber 1984, 276). Poglavitno vlogo v tem smislu igra preobrazba komunikacijskih tokov: "Najbolj usmerjene in odločilne razprave bodo potekale znotraj informiranih skupin, ki pa glede na interaktivna elektronska omrežja, v katera bo lahko vsakdo povezan, ne bodo nujno skupine neposrednih medosebnih razmerij. Lahko si predstavljate (...), da bodo razprave in komentarji tekli gor in dol, levo in desno ter tako presejali meje politične enote, znotraj katere bodo potekale volitve. Interaktivno komuniciranje bo bistveno oddaljeno od izoliranega, individualnega posedanja pred zaslonom in pritiskanjem na gumb, saj bo potekalo tako v pisarni kot tudi na cesti ali doma, povezovalo bo tako skupine kot tudi posameznike" (Budge 1996, 186).

In kar je najpomembnejše, ideja o spremenjeni vlogi in obliki komuniciranja bo zahtevala tudi spremenjeno vlogo državljana znotraj političnega procesa: "Državljeni ne bodo samo izbirali, kdo jim bo vladal, ampak bodo imeli čedalje več možnosti neposrednega sodelovanja pri oblikovanju zakonov in politik, na podlagi katerih bodo vodeni. Z uporabo čedalje bolj sofisticiranih, dvosmernih digitalnih telekomunikacijskih mrež si bodo člani javnosti priborili svoj lasten stol pri omizju politične moči" (Grossman 1995, 4).

Vsaj tri avtorje, ki so v zadnjih letih na pojav novih komunikacijskih tehnologij opozarjali predvsem z vidika njihovih participativnih možnosti, je na tem mestu smiselno posebej omeniti: Barberja (1984), ki zagovarja nastanek t.i. "močne demokracije", Grossmana (1995), ki s pojmom "elektronske republike" išče legitimiteto za ponovno utrditev klasičnih antičnih institucij, in Budgea (1996), ki skuša začrtati nove pogoje in okoliščine za razvoj participativne demokracije. Čeprav vsak od naštetih avtorjev k učinkom novih tehnologij na demokratične spremembe pristopa drugače, pa je njihov skupni imenovalec v tem, da so nedvoumni zagovorniki "direktne elektronske demokracije".

Grossman, nekdanji predsednik ameriškega PBS, je znan kot "populističen avtor" (Davis 1999, Bimber 1998), ki sodobno vlogo komunikacijskih tehnologij v političnem procesu ocenjuje precej nekritično, simplistično in posplošeno. Grossman denimo trdi naslednje: "Državljeni so začeli uporabljati elektronska sredstva v politične namene v svojih kuhinjah, dnevnikih prostorih, spalnicah in delovnih pisarnah, kar jim daje takšno stopnjo moči, kot je še niso imeli."

(Grossman 1995, 147) Grossmanova osnovna teza o prehodu v dobo t.i. “elektronske republike” je povezana z njegovo idejo o “tretji transformaciji demokracije”, ki jo v svojih delih upodablja kot vrnitev k antičnemu modelu neposredne demokracije: “Interaktivna informacijska tehnologija lahko postane elektronska verzija prostora srečevanj na vrhu blizu akropole 21. stoletja, kjer so se pred 2500 leti zbirali atenski državljani in vladali sami sebi.” (1995, 49) Ali z drugimi besedami: “v elektronski republiki bi javna telekomunikacijska sredstva morala postati središče za odgovorno civilno deliberacijo – elektronska javna sfera – ekvivalent antičnemu prostoru združevanja za državljane Aten” (1995, 215). Z vzponom in razmahom komunikacijskih tehnologij je dandanes tudi po mnenju Budga precej bolj preprosto vpeljati osnovna načela neposredne demokracije v prakso. S pomočjo novih komunikacijskih potencialov se namreč zmanjšujejo omejitve za institucionalizacijo plebiscitarnega modela odločanja in tako se neposredni sistem vladanja čedalje bolj odpira (Budge 1996, 73).

Čeprav se omenjeni avtorji sklicujejo na različna teoretska izhodišča, je mogoče izmed njih izluščiti nekatere skupne značilnosti in kriterije, ki nazorno tvorijo podobo o tem, kaj naj bi “neposredna elektronska demokracija” pomenila. V vseh treh primerih namreč obstaja težnja, da neposredno demokracijo tesneje povezujejo s spremenjeno vlogo državljana v sodobnih političnih procesih kot pa političnih institucij. Ko se sklicujejo na vloge komunikacijskih tehnologij, vsi trije predvidevajo, da interaktivni komu/nikacijski kanali povzdigujejo glas državljanov. Poglejmo torej, katere so tiste ključne prepostavke in ideje, ki jih poudarjajo zagovorniki participativnega oz. neposrednega modela nastajajoče “elektronske demokracije”.

IDEALNI DRŽAVLJAN - INFORMIRAN IN ZINTERESIRAN ZA POLITIČNO DELOVANJE

Podoba elektronske demokracije kot foruma, kjer naj bi se izoblikovale bolj neposredne oblike demokratičnega delovanja, predvideva obstoj nekakšnega “idealnega državljana”, ki pogosto spremlja politične zadeve, ki s politiko redno seznanja, ki ga politične zadeve močno zadevajo in je zato o njih tudi pripravljen izražati svoje mnenje (glej Grossman 1995). Izhajajoč iz ugotovitve, da so “antični Grki večji del svojih sredstev, časa in npora investirali v spodbujanje nečesa, kar so sami imenovali ‘javni duh’ v njihovi republiki” (1995, 239), Grossman tudi v sodobni politični družbi pričakuje čedalje večjo potrebo po kultivaciji “dobrega državljana”. Da bi to dosegli, nadaljuje, potrebujemo nove načine, s pomočjo katerih bomo državljane spodbudili k javnemu delovanju. In prav komunikacijske tehnologije se v tem smislu zdijo učinkovita orodja, prek katerih državljani lahko izbirajo vladajoče in sodelujejo pri oblikovanju zakonov in politik. Interaktivna tehnologija namreč omogoča dostop do informacij, ki so pogoj za

sodelovanje pri odločanju. S tem, da se dopusti in odpre neposreden vpogled v delo vlade in v odločitve, ki jih sprejemajo tudi druge politične institucije, se torej lahko oblikuje bolj informirano volilno telo.

Davisov odziv na zgoraj predstavljena pričakovanja, ki pa niti ni osamljen, je izrecno negativen. Po njegovem mnenju je takšna podoba idealnega državljana prej velika izjema kot pravilo. Večina volivcev in še večja večina državljanov posveti izjemno malo časa zbiranju informacij o političnih zadevah (Davis 1999, 179). Še več, številni avtorji opozarjajo, da je internet najbolj privlačen prav za tiste medijske potrošnike, ki že sicer konstituirajo politično bolj aktiven del populacije in ki se nasploh bolj zanimajo za politične zadeve kot ostala večina. Analiza razlik med internetnimi uporabniki in internetnimi aktivisti, ki sta jo opravila Hill in Hughes (1996), je denimo pokazala, da aktivisti pogosteje iščejo informacije na mreži, poleg tega pa je tudi raznovrstnost uporabe različnih virov na internetu pri njih bistveno višja kot pri povprečnih uporabnikih interneta. Sam pojav komunikacijskih tehnologij torej nenujno povečuje stopnje politične informiranosti med državljani.

Kar pa ne more ovreči ocene, da je internet prav zaradi številnih raznovrstnih funkcij in storitev, ki jih ponuja, učinkovito orodje za diseminacijo javnih in političnih informacij državljanom. Informacijski proces namreč ne poteka zgolj prek spletnih predstavitev politično relevantnih institucij. Številni politični akterji v ta namen uporabljajo tudi druge storitve, med katerimi je zagotovo najbolj popularna elektronska pošta. Večina ameriških vladnih služb, ki prejemajo elektronsko pošto, denimo poroča, da vsem naslovnikom avtomatsko odpošljejo odgovor, v katerem jim zatrdijo, da bodo natančnejšo obrazložitev na posamezne prošnje, vprašanja ali dane pobude prejeli kasneje po klasični pošti (Carter 1999, 113). Po drugi strani pa je lahko velik del informacij in podatkov na spletnih straneh institucij podan v preprosto dostopni obliki. Brskanje po spletnih straneh političnih institucij in spremljanje ponujenih informacij namreč omogoča bolj vključujočo, aktivno in kreativno sprejemanje ponujenih vsebin, kot pa je to mogoče s pomočjo vnaprej selekcioniranih informacij, ki jih ponujajo klasični množični mediji. Zato si tukaj oglejmo, v kolikšni meri so posamezne politične prakse v kibernetnem prostoru sploh razširjene med populacijo slovenskih uporabnikov interneta.

Če sklepamo na podlagi podatkov iz raziskave Raba interneta v Sloveniji (RIS 2001), potem bi težko govorili o široki razširjenosti politične participacije prek interneta (glej tabelo 1). Razen rednega pregledovanja spletnih strani, iskanja informacij o političnih zadevah ter sodelovanja v mnenjskih anketah so druge oblike političnih akcij v populaciji slovenskih uporabnikov podpovprečno reprezentirane. Še več, za vse dominantne aktivnosti je mogoče reči, da so

spodbujene “od zunaj” in tako implicirajo bolj *pasivno obliko političnega delovanja*. Če jih primerjamo z drugimi, ki so očitno na dnu lestvice – sodelovanje v razpravi, podpis peticije ter pisanje elektronske pošte določenim institucijam –, postane očitno, da gre tu za delovanje, ki od posameznika zahteva aktivnejši angažma. Za trenutno dominantne prakse tega ne bi mogli reči v enaki meri.

ALI STE S POMOČJO INTERNETA ...	NE, NIKOLI	DA, ENKRAT ALI VEČKRAT	ARITMETIČNA SREDINA	N
obiskali spletno stran kakšne slovenske politične institucije?	16 %	84 %	2,54	126
poiskali kakšen uradni dokument (zakon ali politični program)?	20 %	80 %	2,48	126
sodelovali v mnenjski anketi o političnih zadevah?	27 %	73 %	2,27	126
pisali elektronsko pošto medijem?	54 %	46 %	1,76	126
pisali elektronsko pošto politiku ali politični instituciji?	60 %	40 %	1,63	126
podpisali peticijo ali pismo podpore?	60 %	40 %	1,63	126
sodelovali v razpravi o politični zadevi?	63 %	37 %	1,63	126

Tabela 1: Vrednosti aritmetičnih sredin in odstotki na indikatorjih za spremljivko “politična aktivnost prek interneta”⁴, vir: RIS, avgust 2001.

Toda ideja o civilnodružbeno izobraženem državljanu implicira veliko več kot zgolj preprosto iskanje in sprejemanje informacij o delovanju v sferi politike. Kot ugotavljajo Hale, Musso in Weare (1999, 105), civilno-družbeno vedenje temelji ali celo izhaja iz posameznikove zavzetosti za skupno dobro in njegove pripravljenosti za sprejemanje družbene odgovornosti. Kar z drugimi besedami pomeni, da se državljani vključujejo v takšne vrste aktivnosti, ki od posameznika zahtevajo soočenje s težkimi izbirami in odločitvami, obenem pa predvidevajo tudi posameznikovo razumevanje posledic, ki jih lahko prinesejo sprejete odločitve. Nedvomno drži, da internet v tem pogledu nastopa kot učinkovita asistenca pri dvosmernih posredovanih komunikacijskih procesih, toda za zagotavljanje obojestranskega in posvetovalnega komuniciranja med državljani in vlado je treba bistveno več kot zgolj preprosto ponujanje informacij.

⁴ Gre za dolgoletni projekt “*Raba interneta v Sloveniji*”, ki ga pod strokovnim vodstvom dr. Vasje Vehovarja izvaja Katedra za metodologijo in informatiko na Fakulteti za družbene vede. V okviru tega projekta je vsako leto na vzorcu uporabnikov interneta izvedena spletna anketa, ki skuša celovito in obširno zajeti navade, prakse, stališča in pričakovanja respondentov s pomočjo različnih sklopov vprašanj. Podatki, na katere se sklicujemo, pomenijo le majhen delež v raziskavo zajetih respondentov. V avgustu je namreč v spletni anketi sodelovalo 4015 uporabnikov interneta, le 126 vprašanih pa je izbralo in odgovarjalo na sklop vprašanj o učinkih interneta na politično življenje.

Ne glede na to se s pomočjo računalniško posredovanega komuniciranja – bodisi v obliki pošiljanja e-pošte bodisi prek sodelovanja v razpravljalnih forumih – razdalja med vladajočo elito in državljani zmanjšuje. Internet namreč lahko pomembno znižuje stroške komuniciranja med tema dvema akterjema. Tudi dostop do političnih odločevalcev je potencialno bolj odprt in manj posreden. Zato je tukaj zanimivo proučiti, kakšen pomen pripisujejo uporabniki interneta posameznim oblikam participacije, ki jih ponuja internet. Kako ocenjujejo njihove potencialne učinke? Poznavanje uporabnikovih ocen in občutkov je še posebej pomembno, če upoštevamo, da stališča in odnosi do teh novih konkretnih možnosti posledično določajo tudi posameznikove odločitve o tem, kako naj v tem okolju deluje, kako in s kom naj komunicira oz. o čem naj razpravlja.

Lahko bi rekli, da na splošno slovenski uporabniki skrajno *pozitivno zaznavajo demokratične potenciale interneta*. Še posebej optimistično gledajo na možnosti za prepoznavanje mnenj drugih, za iskanje ljudi s podobnimi interesi ter za izražanje njihovih lastnih mnenj. Na drugi strani se jim kot najbolj zapletene “akcije” kažejo navezovanje stikov s politiki, prejemanje povratnih informacij s strani političnih institucij in oblikovanje ali izvedba protesta. Medtem ko je dvom o izvajanju protestnih akcij v očeh povprečnega uporabnika lahko povsem realen in zato tudi bolj razumljiv, je nizko zaupanje v prvi dve obliki delovanja – navezovanje stikov s politiki in prejemanje informacij od političnih institucij – zagotovo znak za alarm. V tehnološkem pogledu sta namreč ravno ti dve obliki najbolj preprosti. Če ju primerjamo s praktičnimi izkušnjami drugih analiz (glej recimo Coleman, Taylor in van de Donk 1999), pa je presenetljivo, da jih slovenski internetni uporabniki zaznavajo kot najmanj dostopne in zatorej najbolj

SE VAM ZDI, DA JE ZDAJ, ODKAR OBSTAJA INTERNET, KAJ BOLJ PREPROSTO NAREDITI NASLEDNJE STVARI ... N = 123	1 NIČ NI BOLJ PRE- PROSTO %	2 %	3 %	4 %	5 ZAGO- TOVO JE BOLJ PRE- PROSTO %	ARIT. SREDINA
seznaniti se z mnenji drugih?	4,1	4,9	12,2	35,0	43,9	4,10
poiskati ljudi s podobnimi interesi?	4,9	9,8	14,6	35,0	35,8	3,87
predstaviti svoja mnenja?	6,5	10,6	13,0	29,3	40,7	3,87
se vključiti v poznavalske razprave?	8,1	8,1	19,5	36,6	27,6	3,67
dobiti povratne informacije od javnih institucij?	27,4	18,5	21,8	16,1	16,1	2,75
navezati stik s politiki (poslanci, vlado, župani)?	29,8	28,2	21,0	12,9	8,1	2,41

KAKO UČINKOVITO JE LAHKO DRUŽBENO DELOVANJE, ČE GA IZPELJEMO S POMOČJO INTERNETA? N=123	1 SPLOH NI UČINKOVITO %	2 %	3 %	4 %	5 BISTVENO BOLJ JE UČINKOVITO %	ARIT. SREDINA %
organiziranje skupine somišljenikov	4,1	13,9	28,7	28,7	24,6	3,56
zbiranje podpisov za peticijo	8,1	20,3	30,9	20,3	20,3	3,24
izvajanje dobrodelnih akcij	4,1	21,1	36,6	23,6	14,6	3,24
agitiranje za politične cilje	10,7	32,8	27,9	18,9	9,8	2,84
organiziranje množičnega protesta	13,8	30,1	19,5	18,7	17,9	2,97

Tabela 2: Vrednosti aritmetičnih sredin in odstotki na indikatorjih za spremenljivko "percepcija demokratične narave interneta"⁵, vir: RIS, avgust 2001.

težavne oblike političnega delovanja v tem novem prizorišču. Očitno lahko na podlagi povedanega sklenemo, da so njihove izkušnje z interakcijami s političnimi akterji slabe in neuspešne. Ali kot opozarja Richardova, "vlade ne morejo pričakovati, da bodo odigrale aktivno vlogo pri oblikovanju takšne strukture, kot jo opisuje model zdrave civilne družbe, če ne bodo najprej zagotovile, da se administracija na to novo okolje povezav in vozlišč tudi prilagodi" (1999, 85). Zato sta pripravljenost za celovito sprejemanje in ustrezen odziv na razširitev računalniško posredovanega komuniciranja znotraj politične sfere nujen pogoj, če želimo doseči, da bodo njeni potenciali tudi maksimalno izkoriščeni.

DOSTOPNOST, PREPOSTOST UPORABE IN INTERAKTIVNOST TEHNOLOGIJE

Drugi sklop zahtev in pričakovanj zagovornikov neposredne oblike elektronske demokracije je natančneje povezan s predpostavkami o preprosti uporabi, preprosti dostopnosti in skoraj samoumevni interaktivnosti novih tehnologij. Kot pravi Budge, je prav razvoj elektronskih oblik komuniciranja prinesel ugodne pogoje in ustvaril pozitivne okoliščine za razcvet neposredne demokracije: "Neposredna participacija ljudstva pri razpravljanju in volitvah ni le mogoča, pač pa je zaradi elektronskih medijev *preprosta*." (1996, 28) Množični dostop in možnost neposrednega odziva, ki ju omogoča raba teh tehnologij, lahko pomembno razširi področje participacije, ki trenutno ostaja omejeno. S predpostavko o interaktivnosti in splošni dostopnosti komunikacijskih tehnologij se zagovorniki neposredne

⁵ Uporabnikov percepcijo demokratične narave interneta smo merili s pomočjo dveh sklopov vprašanj: a) *Se vam zdi, da je zdaj, odkar obstaja internet, kaj bolj preprosto narediti naslednje stvari? in b) Kako učinkovito je lahko družbeno delovanje, če ga izpeljemo s pomočjo interneta?* Na oba sklopa vprašanj so sodelujoči v anketi odgovarjali s pomočjo lestvice od 1 do 5, na kateri so označili stopnjo njihovega strinjanja (4, 5) oziroma nestrinjanja (1, 2). Večja ko je torej vrednost aritmetične sredine, bolj se jim posamezno delovanje zdi preprosto oz. učinkovito, če ga izvajamo prek interneta.

demokracije izogibajo očitkom o obstoječih fizičnih, prostorskih in časovnih omejitvah sodobnih družb, ki preprečujejo sočasno prisotnost ljudi in otežujejo sodelovanje državljanov pri procesu odločanja. Budge v tem slogu opozarja:

“O javni politiki lahko razpravlja in glasuje vsakdo, ki je priključen v interaktivno komunikacijsko mrežo. (...) S tem se omejuje protiargument, na katerega se običajno sklicujejo tisti, ki želijo neposredno demokracijo udariti po glavi, namreč, da v modernih množičnih družbah državljanov v praksi ni mogoče zbrati na enem mestu z namenom, da bi razpravljali o javni politiki. Obstoj elektronskih komunikacijskih sredstev pomeni, da fizična prisotnost preprosto ni več potrebna. Množične razprave so lahko vodene interaktivno tudi tedaj, ko so posamezniki razpršeni in ločeni (Budge 1996, 1).

S tezo, da lahko elektronsko podprto komuniciranje odpre nove možnosti za reševanje problema številčnosti in obsega, se strinja tudi Barber (1984, 273): “Zmogljivosti novih tehnologij lahko dvignejo raven državljske izobrazbe, zagotovijo enakopraven dostop do informacij in ne nazadnje povežejo posameznike ter institucije v skupne mreže, kjer bosta kljub velikim razdaljam uresničeni participativno razpravljanje in debata.”

Očitno je torej, da velja za eno najbolj stimulativnih lastnosti računalniških mrež prav inherentno načelo njihove interaktivnosti. Toda, kot se je pokazalo na primeru projekta elektronske pošte v Beli hiši (Hacker, 1996), niso vse internetne prakse nujno tudi interaktivne. “Pošiljanje sporočil prek e-pošte predsedniku Clintonu ni interaktivno početje. Prav tako ni sprejem pisma, v katerem piše, da se predsednik veseli vašega pisanja. Sprejem osebne note (ali druge vrste sporočil), v kateri so podani odgovori na zastavljena vprašanja in neposredni odzivi na določen problem, je interaktivno dejanje.” (Hacker 1996, 227) Nejasnosti in težave pri ocenjevanju vloge in učinkov sodobnega računalniško posredovanega komuniciranja na oblikovanje novih razmerij med civilno družbo in oblastjo izhajajo predvsem iz pogostega izenačevanja računalniško posredovanega komuniciranja z interaktivnostjo³. Pri tem pa se pozablja, da pomeni računalniško posredovano komuniciranje kompleksen niz raznovrstnih komunikacijskih praks, ki so lahko vpete v številne kontekste tako javne kot povsem zasebne narave (Škerlep 1998, Oblak 2001, Pinter in Oblak 2000). Interaktivnost pa na drugi strani nujno implicira aktivno in vključujoče dvosmerno komuniciranje. Če torej to zahtevo apliciramo na novo politično prizorišče v kibernetskem prostoru, potem to pomeni sodelovanje med komunikatorji – v obliki zastavljanja vprašanj in ponujanja odgovorov, oblikovanja predlogov in rešitev, politik in konkretnih akcij.

³ Zanimivo razpravo o večrazsežnosti pojma “interaktivnost” ponuja Jensen (1999), ki poudarja razliko med pojmom interakcije v sociologiji, komunikologiji in informatiki.

Kot razkrivajo številne prakse, je interaktivna klima v odnosih med državljani in državo precej nenavaden in redek pojav. Obstajajo številne parlamentarne ali strankarske spletne strani, ki – namenoma ali ne – še vedno ne uvajajo nikakršnih možnosti za razpravljanje o političnih zadevah med obiskovalci in predstavniki oblasti. To pomanjkljivost je mogoče zaznati tako na nacionalni kot tudi na lokalnih ravneh. Analiza občinskih spletnih strani v Kaliforniji (ZDA) je denimo pokazala, kako “šibke” ali “ozke” so njihove spletne strani, če jih ocenjujemo z vidika zagotavljanja horizontalnih oblik komuniciranja: le tri odstotke strani ponuja klepetalnice in le devet odstotkov strani ima elektronske poštna mreže.

Omenjene podatke je tukaj smiselno okrepiti še s pregledom realnih možnosti, ki omogočajo tvorno politično delovanje na našem političnem prizorišču. Poglejmo, kaj v tem pogledu ponujajo spletne strani ministrstev slovenske vlade.

Kot kažejo zbrani podatki, so spletne strani ministrstev *bolj prostor samopredstavljanja* kot pa prostor razpravljanja z naključnimi obiskovalci. Večina ministrskih služb je namreč na spletu zato, da nekaj posreduje – bodisi informacije, aktualne novice ali sporočila za javnost –, precej manj pa je takšnih, ki so pripravljeni tudi kaj “sprejeti”. Celo v informacijskem pogledu so spletne strani v veliki meri skope. Le majhen delež ministrstev omogoča vpogled v zapisnike s seje vlade, še manj dostopne pa so konkretne odločitve vlade. Na prvi pogled bi torej težko trdili, da se s pomočjo interneta povečuje dostopnost državljanov do predstavnikov oblasti, kar naj bi v osnovi veljalo kot ključna prednost internetnega komuniciranja v primerjavi z obstoječimi oblikami političnega (so)delovanja.

Kot vidimo v tabeli, imajo le tri ministrstva na svojih spletnih straneh vgrajeno možnost, prek katere lahko obiskovalci navežejo neposreden, torej dvosmerni in interaktivni stik s posamezno osebo ali službo. Poglejmo v tabeli spodaj, za kakšne interaktivne možnosti v praksi gre.

Stanje, kot ga politično prizorišče prek svojih spletnih strani trenutno odraža, odseva svoje ključne značilnosti tudi “v glavah obiskovalcev strani” oz. v njihovih stališčih. Prvi podatki, ki jih je na to temo pokazala že omenjena raziskava RIS (2001), so nakazovali na precej kritično ocenjevanje obstoječega načina uporabe internetnih potencialov s strani slovenskih političnih institucij. Ugotovili smo namreč, da se kar 68 odstotkov uporabnikov strinja s trditvijo, da “*slovenske institucije slabo izkoriščajo možnosti, ki jih internet ponuja za vzpostavljanje stikov z državljani*”; podobna večina uporabnikov (66 odstotka) je menila, da “*slovenski politiki ne posvečajo dovolj pozornosti mnenjem in vprašanjem državljanov, ki jih prejmejo prek interenta*”. Od tod je mogoče zaznati tudi precej šibko oceno moči državljanov znotraj nastajajočega političnega prizorišča, saj se kar dve tretjini uporabnikov interneta (74 odstotkov) ne strinja s trditvijo, da imajo “*zaradi interneta državljani večji vpliv na politične odločitve*”.

	OBSTAJA	NE OBSTAJA PREDSTAVITEV
zaposlenih v vladni službi	14 0	100 % 0 %
stiki z vladno službo in zaposlenimi prek telefona, klasičnega pisma ali faksa	13 1	93% 7 %
stiki z vladno službo in zaposlenimi prek elektronske pošte	10 4	71 % 29 %
informacija o funkciji zaposlenih	13 1	93 % 7 %
informacije o uradnih urah vladne službe in zaposlenih	1 13	7 % 93 %
dostop do uradnih dokumentov	13 1	93 % 7 %
dostop do arhiva vladne službe	4 10	29 % 71 %
povezave na sorodne vladne službe	10 4	71 % 29 %
povezave na sorodne službe v EU	8 6	57 % 43 %
dostop do zapisnikov sej vlade	3 11	21 % 79 %
dostop do sklepov vlade	2 12	14 % 86 %
sporočila za javnost	10 4	71 % 29 %
posredovanje aktualnih novic	11 3	79 % 21 %
možnost neposrednega stika s posamezno vladno službo	3 11	21 % 79 %

Tabela 3: Pregled posredovanih vsebin in interaktivnih možnosti na spletnih straneh ministrstev⁶ (januar 2002), vir: Analiza vladnih spletnih strani (CATI, januar 2002).

Očitno nezadovoljstvo uporabnikov interneta nad neučinkovitostjo političnega utripa v kibernetnem prostoru nas je spodbudilo k nadaljnjemu raziskovanju njihovih stališč. V raziskavi o stališčih uporabnikov interneta do vladnih spletnih strani (CATI 2002) smo tiste, ki imajo z branjem in spremljanjem vladnih spletnih

⁶ Gre za obširno analizo vladnih spletnih strani, ki jo je v sodelovanju s podjetjem Profano, sodelavci Fakultete za družbene vede ter po naročilu Vladnega urada za informiranje Republike Slovenije v celoti izvedla agencija za tržno raziskovanje CATI. Analiza je zajela spletne strani štirinajstih slovenskih ministrstev. V prvem sklopu analize smo ocenjevali transparentnost njihovih dejavnosti, organizacijske strukture in zaposlenih, nato dostopnost do vladnih dokumentov in posredovanost informacij o delu vlade ter povezanost vladnih spletnih strani s spletnimi stranmi sorodnih služb ali institucij. V zadnjem koraku smo se osredotočili še na interaktivnost spletnih strani oz. na pregled obstoječih možnosti za neposredno interakcijo med državljanji in posameznim ministrstvom. Zaradi majhnega vzorca so podatki bolj informativne narave.

OBLIKA SODELOVANJA	DOSTOPNOST SODELOVANJA	PODROBNEJŠI OPIS TEME, O KATERI POSAMEZNIK LAHKO IZRAZI MNENJE
razpravljalni forum	vsem obiskovalcem	obstaja
klepetalnica	vsem obiskovalcem	ne obstaja
glasovanja in ankete	vsem obiskovalcem	obstaja

Tabela 4: Možnosti in oblike interaktivnega sodelovanja obiskovalcev strani na spletnih straneh ministrstev⁷, vir: Analiza vladnih spletnih strani (CATI, januar 2002).

strani konkretne izkušnje, vprašali, kakšno je njihovo mnenje o funkcijah vladnih spletnih strani in kako ocenjujejo njihovo trenutno podobo.

Če sklepamo po mnenju obiskovalcev vladnih spletnih strani, potem lahko rečemo, da ima trenutno politično prizorišče relativno slab ugled. Kar 59 odstotkov vprašanih namreč meni, da *“vladne spletne strani sploh ne omogočajo aktivne udeležbe državljanov v demokratičnem procesu odločanja”*; nadalje, 46 odstotkov vprašanih dvomi, da bi vladne strani povečevale zaupanje med državljani in vlado. Bolj so sicer naklonjeni ideji, da strani zagotavljajo neposreden dostop do tistih vladnih informacij, ki so javne narave, čeprav se dobra tretjina (34 odstotkov) s tem tudi ne strinja. Bistveno bolj kritično pa ocenjujejo prav pomanjkljive možnosti za javni odziv in ponujanje povratnih informacij, ki so vezane na vladno politiko – kar 52 odstotkov vprašanih namreč meni, da vladne spletne strani neuspešno opravljajo tovrstno funkcijo.

Zato nas tudi ne morejo presenetiti odgovori, ki smo jih dobili na izbranem nizu vnaprej zastavljenih trditev, s katerimi smo želeli otipati predvsem stališča internetnih uporabnikov do uresničevanja načela interaktivnosti na vladnih spletnih straneh. Izrazita večina sodelujočih v anketi (65 odstotkov) na spletnih straneh ministrstev pogreša prostor, kjer bi lahko o določenih javnih vprašanjih ali problemih izrazili svoje mnenje. Zato je nekako logično, da se približno 58 odstotkov obiskovalcev strani ne strinja s trditvijo, *“da strani namenjajo dovolj prostora razpravljanju med državljani in vladnimi uslužbenci”*. Nasprotno, kot smo pokazali, se delež razpravljalnega prostora v očeh uporabnikov kaže na več različnih ravneh in glede na prikazano podobo spletnih strani ministrstev mu lahko brez pomislekov pripišemo, da je rezultat odslikave trenutnega stanja. Pričakovana interaktivna narava potencialnih delovanj v političnem okolju je torej precej oddaljena od realnih situacij, ki jih to okolje danes konstituira.

⁷ Analiza je pokazala, da prek svojih spletni strani zgolj tri ministrstva ponujajo kakšno možnost dejavnega sodelovanja med vladno službo in obiskovalci oz. uporabniki interneta. Čeprav so te možnosti dostopne vsem obiskovalcem, kar pomeni, da ne zahtevajo nikakršne registracije, je vendarle mogoče reči, da je dostop vanje precej zapleten in otežkočen celo najbolj izkušenim uporabnikom interneta.

ZAKLJUČEK

Kaj lahko torej rečemo za zgodnje obdobje “slovenskega e-vladanja”? Podoba empiričnega sveta predvsem govori v prid ugotovitvi, da so institucionalni politični akterji že našli svoj prostor v kibernetnem prostoru in se kot taki ponujajo naključnim obiskovalcem. Le-teh ni malo – sodeč po podatkih se povprečni uporabniki interneta izjemno pogosto srečujejo s spletnimi stranmi, na katerih iščejo informacije o političnih zadevah ali brskajo za dokumenti javne narave. V tem smislu igra torej nastajajoče politično prizorišče pomembno vlogo – politične institucije se na transparenten način predstavljajo državljanom, ki s tem pridobijo lažji, hitrejši in predvsem bolj odprt dostop do koristnih ter uporabnih informacij. Informacijski naboj je torej ena ključnih karakteristik trenutnega “e-vladanja”.

Bolj zbuja skrb neka druga ugotovitev – klima na sedanjem političnem prizorišču kaj več niti ne ponuja kljub obetavnim prednostim, ki se jih državljani v tem kontekstu zavedajo. Uporabniki namreč vedo, da je to prostor, kjer je izmenjava mnenj lahko zelo učinkovita, kjer se lahko hitro seznaniš z mnenjem drugih, kjer je torej dialog sestavni mehanizem skupnega delovanja. Toda kot razkrivajo konkretne družbene prakse, ostajajo te možnosti zgolj in samo možnosti. “E-vladanje” v svoji zgodnji fazi ne spodbuja medsebojnega dialoga, saj ga ne označuje “mnenjski naboj”. Kar ima pomembne posledice tudi za (ne)širitev politične participacije v tem okolju.

Politična participacija je po mnenju Brezovška (1995, 202) proces, ki vključuje vsaj štiri temeljne pogoje za delovanje: 1) vključuje posameznike; 2) je prostovoljna; 3) nanaša se na specifično aktivnost, ki je 4) usmerjena k vplivanju na vladne ali druge oblike odločitev političnih avtoritet. Participacija je tako komunikacijski proces, v katerem državljani posredujejo svoje želje predstavnikom političnih oblasti (1995, 199). Vprašanje, ki smo mu sledili skozi pričujoči tekst, pa je, v kolikšni meri lahko internet – kot nov komunikacijski medij – bogati, razširja in na ta način potencialno demokratizira pogoje in okoliščine za politično delovanje. Zato smo v teoretskem pogledu izhajali iz tistih idej, ki so participativne potenciale komunikacijskih tehnologij zaznale že zgodaj v 80., izrazito popularizacijo pa so dosegle v drugi polovici 90. let, ko se je raba interneta intenzivno razširila v polja politike. Današnje vizije t.i. digitalne demokracije si namreč zastavljajo povsem identična vprašanja, kot so bila nekoč značilna za ideje o teledemokraciji: kako uporabiti komunikacijske tehnologije, da bi oblikovali bolj informirane državljane; v kolikšni meri lahko nove tehnologije danes, torej predvsem internet, olajšajo in izboljšajo politično participacijo državljanov pri političnem odločanju.

Kot kažejo podatki, ki smo jih prikazali in na podlagi katerih črpamo tudi tukajšnje izsledke, gre za vprašanja, ki pravzaprav zamegljujeta bistvo pravega problema: rešitev (oz. težava) namreč ni v tehnologiji, kot tudi razlog, zakaj so odgovori na takšne dileme v večini primerov negativni, ni stvar “tehnološke neustreznosti”. Problemi in omejitve so namreč v *politikah, ki narekujejo rabo in izrabo tehnoloških potencialov*. Slovenska populacija uporabnikov interneta se namreč jasno zaveda njegovih demokratičnih potencialov, saj jih v povprečju izrazito pozitivno ocenjuje. Na praktični ravni pa se intenzivni uporabniki interneta le podpovprečno poslužujejo konkretnih možnosti, ki jih internet omogoča za “e-participacijo”.

Politična vloga, ki jo igra internet v slovenskem političnem delovanju, je zato zreducirana na opravljanje zgolj dveh političnih funkcij: na dostop do političnih informacij na spletu in na dostop do javnomnenjskih glasovanj. Spletne strani političnih institucij namreč ponujajo dostop do informacij o njihovem delu, nimajo pa vzpostavljenih tistih interaktivnih možnosti, kjer bi državljani lahko razpravljali o političnih zadevah s predstavniki oblasti. Zato je v očeh rednih obiskovalcev takšnih spletnih strani prisoten močan občutek o tem, da so možnosti za aktivno vključevanje državljanov v proces političnega odločanja ali vsaj reševanja nekega problema, ki je v javnem interesu, precej minimalne. Spletne strani so namreč v veliki meri namenjene samo-promociji političnih institucij, ne pa tudi navezovanju intenzivnejšega stika med državljani in političnimi institucijami.

Podoba tega nastajajočega političnega prizorišča, ki ga prek svojih spletnih strani gradijo in utrjujejo slovenske politične institucije, pa ima lahko pomembne posledice za dojetje demokratičnih možnosti internetnih tehnologij. Prav to zgodnje obdobje pasivnega, informativno sicer bogatega, a z vidika političnih integracij precej šibkega in dokaj nezanimivega političnega življenja na spletu, lahko temeljito in dolgoročno zakoliči njegov potek tudi v prihodnje. Poteze in odločitve, ki jih oblikovalci in naročniki vladnega spletišča sprejemajo danes, namreč odražajo njihovo politično “e-strategijo”, ki zagotovo ni vizija kratkega diha.

Na drugi strani lahko vsaj načelno nestrinjanje, morebiti celo nekakšno razočaranje slovenskih uporabnikov interneta nad neizkoriščenimi prednostmi računalniško posredovanega komuniciranja ocenjujemo kot znak kritične klime, ki zna v prihodnje zadeve na tem prizorišču obrniti na bolje. A njihov trenutni molk prej govori o nekakšni predanosti danim okoliščinam in razmeram in bistveno manj o tem, kako resno si želijo ustvariti učinkovito in ustvarjalno sožitje med politično elito in državljani. Zato se ponovno vprašajmo: “Ali kaj e-participirate?” In če ne, zakaj?

LITERATURA

- Barber, B. (1984): *Strong Democracy: Participatory Politics for a New Age*. Berkley: University of California Press
- Becker, T. (1981): *Teledemocracy: Bringing Power Back to People*, *The Futurist*, XV, 6, 6–9
- Bimber, B. (1998): *The Internet and Political Transformation: Populism, Community, and Accelerated Pluralism*, *Polity*, XXXI, 1, 133–169.
- Brezovšek, M. (1995): *Politična participacija*, *Teorija in Praksa*, XXXII, 3–4, 199–211
- Budge, I. (1996): *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Polity Press
- Carter, M. (1999): *Speaking Up in the Internet Age*. V: Coleman, Taylor in van de Donk (ur.), *Parliament in the Age of the Internet*, 102–117. Oxford: Oxford University Press
- Davis R. in D. Owen. (1998): *New Media and American Politics*. Oxford: Oxford University Press
- Davis, R. (1999): *The Web of Politics: The Internet's Impact on the American Political System*. Oxford: Oxford University Press
- De Sola Pool, I. (1998): *Politics in Wired Nations*. New Brunswick: Transaction Publishers
- Feenberg, A. (1999): *Questioning Technology*. London: Routledge
- Friedland, A. L. (1996): *Electronic Democracy and the New Citizenship*, *Media, Culture and Society*, 18, 2, 185–212
- Grossman, K. L. (1995): *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. New York: Viking
- Hacker, L. K. (1996): *Missing Links in the Evolution of Electronic Democratization*, *Media, Culture and Society*, 18, 2, 213–232
- Hague, B. N. in B. D. Loader. (1999): *Digital Democracy: Discourse and Decision Making in the Information Age*. London: Routledge
- Hale M., J. Musso in C. Weare. (1999): *Developing Digital Democracy: Evidence from Californian Municipal Web Pages*. V: N.B. Hague in B. D. Loader (ur.) *Digital Democracy*, 96–115. London: Routledge
- Hill A. K. in J. E. Hughes. (1998): *Cyberpolitics: Citizen Activism in the Age of the Internet*. Lanham: Rowman&Littlefield
- Jensen, F. J. (1999): *"Interactivity" – Tracking a New Concept in Media and Communication Studies*. V: Mayer, A.P. (ur.) *Computer Media and Communication*, 160–187. Oxford: Oxford University Press
- Oblak, T. (2001): *Poti razvoja računalniško posredovanega komuniciranja*, *Vatovčev Zbornik*, supplement *Javnost/The Public*, VIII, 149–156
- Oblak, T. (2002): *Podobe elektronske demokracije*, *Teorija in praksa*, XXXIX, 2, 155–169
- Pinter A. in T. Oblak (2000): *Obeti in problemi elektronske demokracije*. V: Lobnikar, Žurej (ur.) *Družboslovje in humanistika*, raziskovalno delo podiplomskih študentov, 291–306. DMRS, Ljubljana
- Richard, E. (1999): *Tools of Governance*. V: B. Hague in B. Loader (ur.) *Digital Democracy*, 73–86. London: Routledge
- Sclove, E. R. (1995): *Democracy and Technology*. New York: Guilford Press
- Škerlep, A. 1998. *Model računalniško posredovane komunikacije*. V: V. Vehovar (ur.), *Internet v Sloveniji*. Izola: Desk

Mrežne vojne v globaliziranem svetu

Pri obravnavanju razmerja demokracije in sodobnih informacijskih tehnologij se zlahka ujamemo v naivne opredelitve, ki so posledica statičnih konceptualizacij. Takšne konceptualizacije so na eni strani posledica nesposobnosti znanosti, da se prilagaja hitrim, zlasti pa paradigmatičnim spremembam v sodobni kulturi, posledica tega, da vztrajajo pri industrijski paradigmi prve moderne, na drugi strani pa ima prav ta “neresničnost” svojo dejansko funkcijo ideološke legitimacije preživelih družbenih razmerij. Kategorije zombi, kot jim pravi Ulrich Beck¹, niso zgolj kognitivna napaka, so ideološka resnica določenega sveta vudu. Iz tega zornega kota je treba razločiti dejansko vsebino moderne demokracije od njene utopične vsebine. Tudi zato, da bi rešili utopično vsebino in spreminjali njeno dejanskost. Običajna zavest, ki ji žal sledi tudi večina znanstvenih legitimizacij, demokracijo razume kot strankarsko-parlamentarno ureditev, kot sistem institucionalnega političnega liberalizma, čeprav je zaradi zgodovinskih izkušenj, na primer weimarske republike, jasno, da je demokratičnemu *sistemu* potreben neki presežek, ki ga navadno imenujejo politična *kultura*. Strinjal bi se z Deweyem, da demokracija izhaja iz vsakdanje izkušnje ljubezni, solidarnosti in prijateljstva, recimo temu, da je zasnovana v svetu življenja. Strinjal bi se tudi s Habermasom, da ima demokracija svoje normativne temelje v idealni govorni situaciji, kot jo definira univerzalna pragmatika. To izhodišče je utopično, vendar v smislu funkcionalne utopije, ki je sposobna vzpostavljati konkretne, mobilizacijske in dejanske norme vsakdanjega, a tudi sistemsko-političnega življenja. Ne glede na to je sodobna politična demokracija enako defektna, kot je bila antična. Zdi se, da je celo v njunih usodah določena analogija: obe demokraciji, polis in nacionalna država, se razkrojita v imperiju. Demokracija, če jo opredelimo stvarno in ne idealno, je zgolj sistem, skupaj z njegovo ideološko legitimacijo, ki zagotavlja medsebojne klientelistične koristi med političnimi (vključno administrativnimi in vojaškimi) ter ekonomskimi

¹ Ulrich Beck, *Freiheit oder Kapitalismus*, str. 16.

elitami. Sodobna demokracija je, seveda pod nenehnim pritiskom njene utopične soimenjakinje tako, da stopnje družbenih bojov in kulture upora vzpostavijo razliko med večjimi in manjšimi zlorabami oblasti, med večjo in manjšo participacijo družbenih subjektov, med bolj in manj odprto družbo.

Prispevek sodobnih informacijskih tehnologij k demokraciji bi morali razumeti le v emancipacijskem pomenu, ki pripomore k odpravljanju zlorab, vzemimo z obveščanjem neodvisnih medijev, dopolnjevanjem predstavniške demokracije s participativno, širjenjem avtonomnih prostorov življenja, skratka z oblikovanjem bolj odprte družbe. Takšna krepitev obstoječih demokratičnih teženj bi držala, če bi imeli pred seboj moderno družbo in ne bi bili priča globokim prestrukturiranjem, ki jih zdaj imenujejo postmoderna, zdaj postindustrijska družba, zdaj druga moderna, zdaj globalizacija itd. Ko enkrat uvidimo to radikalno spremembo moderne, hkrati ugotovimo, da je na ravni tehnologije, zlasti informacijske, podobno. Modeli industrijske družbe, sheme razmerij med stroji, znanostjo, industrijo, ekonomijo in politiko, ki so bili zaviti v paro strojev in dim tovarniških dimnikov, so preživeli in so nezadostni. Med razkrojem moderne politične demokracije, ki je domovala v nacionalni državi, in vznikom sodobnih tehnologij in “znanstvene civilizacije” obstaja povezava, ki je ni mogoče prezreti. Sodobno družboslovje in politična znanost še posebej tu nista v nič lažjem položaju kot njuni antični predhodniki. Politični filozofiji Platona in Aristotela sta izraz krize polisa in poskusa – ne zgolj teoretičnega – preseganja te krize. V okvirih polisa, seveda. Noben od njiju ni razmišljal v univerzalnih kategorijah, ki bi lahko veljale tudi za “barbare”. Ne glede na to, da njuno politično filozofijo uvrščamo v sam vrh miselne civilizacije Zahoda, je bila s stališča realnosti, v kateri sta živela, povsem zgrešena in ahistorična. Tudi poslej, morda – a le potencialno – z izjemo italijanskih renesančnih mest, je ta filozofija učinkovala bolj z literarno imaginacijo kot dejansko uporabnostjo. V tem pomenu Zenonova Politika, stoiki in helenistična politična misel prekašajo Platona in Aristotela. Mislili so v univerzalističnih kategorijah, pravice niso vezali na partikularnosti stanu, spola in etnije. Govorili so o univerzalnem državljanstvu, o *kosmopolitai*, ki ga vrh vsega ni vezala geografska bližina (polisa ali nacionalne države), temveč etična sorodnost politično vrlih mož in žena. Politiko, v smislu participacije demosa na agori, je helenistični imperij odpravil. Politična misel se je premaknila v etične in celo moralistične vode. S stališča moderne politične teorije, ki izhaja iz hobbsovskega liberalizma, je bilo politike nasploh konec. Reducirala naj bi se na dvorne spletke. S tega stališča se zlahka prezre prispevek stoikov politični misli, hkrati pa izogone njihovi za sodobni liberalizem neznosni primarni povezavi politike z etiko. A odprava politike skozi polis in razprtje “apolitičnega” imperija sta šele omogočili vzpostavitev političnih teoretskih kategorij, ki so v nasprotju s Platonovimi in

Aristotelovimi, še kako dejanske in relevantne za današnji svet. V tem pomenu je na eni strani pomembna skrbna in minimalistična raba teoremov, ki temeljijo na nacionalni državi, na drugi pa globalizirani Imperij² osvobaja miselne in emancipacijske potenciale, ki zdaleč presegajo izkušnje prejšnjih dveh stoletij. Nova globalna družbena gibanja, gibanja za globalno solidarnost proti neoliberalizmu, so vse prej kot “antiglobalistična”, saj bi bila kot takšna, ujeta v nacionalne kontejnerje, povsem minorna in izolirana ter nepomembna, tako pa svojo moč temeljijo na transnacionalnem mreženju. Pot onkraj Imperija vodi skozenj.

Intelektualna zamejitev s kategorijami zombi je najbolj očitna, ko se govori o globalizaciji. Simptomatične so izjave nacionalnih politikov. Pri nas na primer predsednika Milana Kučana ali predsednika vlade dr. Janeza Drnovška. Oba govorita o globalizaciji kot nekakšnem procesu “priključevanja”, “vključevanja”, “združevanja” ipd. Slovenije mednarodnim združenjem, kot so to Evropska unija, NATO itd. Pojav globalizacije povsem zgrešita, ko jo interpretirata v kategorijah lastne oblastne pozicije, ki vstopa v multilateralne povezave. Globalizem pomeni predvsem vznik nove oblike suverenosti, ki transcendirata nacionalno državo in njene povezave. Ta nova suverenost temelji na različnih akterjih, tudi tradicionalnih, kot so hegemonске države, a tudi vrsto novih, zlasti ekonomskih, kot so transnacionalne korporacije, ki svojih monopolov ne vzpostavljajo nujno na materialnih interesih (npr. surovinah), ker se ukvarjajo na primer s trženjem zabave, ali pa celo le s trženjem svoje blagovne znamke (branding)³, ne da bi počele kar koli stvarnega. Ti transnacionalni ekonomski subjekti imajo svoja združenja, kot je na primer Svetovna trgovinska organizacija in Mednarodni monetarni sklad, ki ne delujejo kot mednacionalna združenja, temveč kot avtonomni superekonomske politični subjekti. Nova suverenost je problematična, ker obide emancipacijske korekture in garancije nacionalnih demokracij. Zato se danes emancipacijski boji in protimoči ter institucije upora vzpostavljajo na globalni ravni. To nima nič opraviti z imaginarijem nacionalnih oblastnikov, ki slepo izvršujejo ukaze represivnih vizij teh suprastruktur, zdaj v imenu migracijske politike Evropske unije⁴, zdaj v imenu boja proti terorizmu predsednika Busha ml., zdaj v imenu preprečevanja “antiglobalističnih” demonstracij itd. Nacionalni oblastniki v imenu lastne nevednosti, a z jasnim osebnim materialnim intereso, izvršujejo politiko razkroja nacionalne države tako, kot so caciques nosilci kolonizacijske oblasti pri staroselcih v Mehiki⁵. Globalizacija oziroma tvorba Imperija pomeni novo, avtonomno in vladajočo kvaliteto glede na prejšnje oblike suverenosti.

² Cf. Michael Hardt, Antonio Negri, Empire.

³ Cf. Naomi Klein, No Logo, zlasti poglavji No Space in No Choice.

⁴ Na primer Mednarodne organizacije za migracije.

⁵ Pojem je sprva označeval plemenske veljake, zdaj pa vse nosilce lokalne moči: od vaških učiteljev, rancherov in trgovcev do političnih veljakov in generalov, ki so v klientelističnih povezavah prek vladajoče stranke.

V luči zadnjega je treba dojeti tudi nove informacijske tehnologije. Ne pomenijo le dopolnitev parnih strojev ali bencinskih ali električnih, niso le tehnološko dopolnilo mehanike, ne služijo industriji, temveč jo kvečjemu ukinjajo. Na ravni tehnologije gre za novo kvaliteto, ki ima radikalen vpliv na strukturiranje družbe, morda celo civilizacije. V tej zvezi je dojemanje elektronske demokracije le kot tehnične podpore obstoječi državni administraciji ali celo sprotnega preverjanja ljudske volje, največkrat pa nadzora populacije, preozko in nezadostno. Nova tehnologija je preobčutljiva in preveč kompleksna, ima večrazsežnostne sociokulturne in politične posledice, ki jih ne moremo reducirati na administrativno tehnologijo. Ferarijev dirkalnik tudi ni primeren za pobiranje krompirja.

Katere pa so socialne prakse in strukture, ki jih podpira in spodbuja sodobna tehnologija ter so ji primerne, ker spodbujajo vzajemno ustvarjalno interakcijo in v smislu invencije novih tehnologij (ne le materialnih, tudi socialnih) in realizacije demokratičnih utopičnih potencialov? Kje je formna enotnost obeh? Ko govorim o obeh plateh, se moram omejiti na paradigmatiska primera, na *globalna družbena gibanja* in *medmrežje* (internet). O paradigmatiski naravi prvega se marsikdo ne bo strinjal. Predvsem zato, ker izhaja iz arhaičnih imaginarijev hierarhičnega organiziranja in enotnega delovanja v okvirih emfatičnih ideologij. Pa tudi zato, ker sledi takšnim medijem, kot so to časniki ali televizijska poročila in se ni sposoben informirati in kritično gibati po medmrežnem multipleksu. Klasični informacijski mediji pa so pod ideološkim in korporacijskim nadzorom tako, da je vse, kar poročajo o novih globalnih družbenih gibanjih, v terminih ekscesa in sovražne propagande, največkrat pa zamolčevanja in preusmerjanja pozornosti. Njihov pomen prezrejo, ker se jim zdijo minorna ali marginalna, ker ne dojemajo koncepta *multitude*, mnogoterosti raznolikih gibanj, od staroselskih, anarhističnih do okoljevarstvenih, ki so v imenu vizije, da je mogoč drugačen svet, usmerjen proti neoliberalizmu oz. kapitalistični destrukciji sveta. To prezrtje in prezir nista nova, sta ideološki mehanizem gospostva in represije nad pozabljenimi ljudstvi (*los olvidados*) in ljudmi brez obraza (*sin rostro*), ki so postali simbol in ikonografija upora⁶.

Ključna pojma, ki sta potrebna pri refleksiji novega sveta, sta *svetovna civilna družba* in *neoliberalizem*. Globalni boji izhajajo iz lokalnih energij in bojov med skupinami državljanov in lokalnimi oblastniki, ki se križajo in preraščajo na globalno raven zaradi širitve uniformnih politik in mednarodnih sporazumov vlad, ki vsiljujejo svetovna pravila, ki bodisi niso v skladu z lokalnimi interesi ali pa ogrožajo globalno eksistenco. To vsiljevanje uniformnih pravil od zgoraj skoraj v celoti tvori agendo neoliberalizma, ideologije nenadzorovanih prostih svetovnih tržnih odnosov, ki koristijo velikemu finančnemu kapitalu in transnacionalnim

⁶ Indijanke z bandanami čez obraz, zapatisti s pasamontanjami, black bloc aktivisti v črnih kapucah ...

korporacijam. Stopnjujoča se homogenost globalne politike je ustvarila razmere, kjer je čedalje več ljudi na čedalje večjih področjih, ne glede na geografske, jezikovne in kulturne razlike, prišlo do skupne formulacije opozicije do te politike in do čedalje širših povezav v akcijah proti njej. Nova raba pojma civilna družba odstopa od tiste, ki je nastala v osemdesetih letih in jo je definirala izkušnja opozicije različnih akterjev do socialistične partijske države. Danes pojem vključuje lokalno-globalna družbena gibanja in politične aktivnosti, ki se upirajo podreditvi kapitalističnim institucijam ter se praviloma zavzemajo za alternativne življenjske razmere. Medtem ko sta ideologija in politika neoliberalnega globalizma čedalje bolj uniformirajoči, pa tej nasproti ne stoji enovita alternativa, temveč izmuzljiva, heterogena in reflektivno spreminjajoča se mnogoterost (multituda), ki ne naskakuje oblastnih pozicij, da bi jih zamenjala z nekim novim modelom gospostva, temveč deluje od spodaj, "grassroot", v sferi sveta življenja. Zdi se, da je taktika vzpostavljanja lokalnih življenjskih avtonomij tu takšna, da obide tradicionalne oblastne institucije in jih prepušča morebitnemu odmiranju. Prav ta samoorganiziranost in avtonomija sta tisto, kar najbolj izziva obstoječe strukture in jih napotuje na sprožanje nasilnih konfliktov.

Ko iščemo formno enotnost obeh, tehnološke in socialne plati multitudine, jo odkrijemo v *mrežnosti*. Ne glede na to, ali so akterji prizadeti posamezniki, strokovne javnosti, majhne neformalne skupine, celo kakšna bolj klasična politična organizacija, kot so to stranke ali sindikati, cela paleta bolj ali manj neodvisnih nevladnih organizacij, identitetnih politik subkultur itd. – vsi se povezujejo horizontalno in pri tem odklanjajo organizacijsko hierarhijo ali hierarhijo topik. Povezave so problemske, ideološke identifikacije izgubljajo na pomenu⁷, so bolj personalne kot institucionalne, naključne, kaotične, nestalne, dinamične, z različno intenziteto ... Model mrežne povezave je podoben nevronom, kjer so vsi nekako povezani z vsemi in so delitve dela in specializacije bolj ali manj prenosljive. Lahko rečemo, da modelu mehanične organizacije in delovanja klasičnih, hierarhičnih institucij z jasnimi cilji, metodami, pooblastili, tu stoji nasproti biološki model, ki je anarhičen, mestoma tudi kaotičen tako, kot vsako dejansko življenjsko okolje. Medtem ko tradicionalne institucije moderne morajo slediti ideologiji zavestnega nadzora in predvidljivosti procesov, zaradi česar uresničujejo politiko kolonizacije sveta življenja s strani sistemskih imperativov⁸, pa multituda vzame nepredvidljivost in kaotičnost v račun, ker jamčita socialno invencijo. V tem okviru lahko govorimo o *biopolitiki*. Gibanje po medmrežju, deskanje, je vse kaj drugega, kot bi si to želel ali lahko predstavljal

⁷ Čeprav med klasičnimi levičarskimi strankami in skupnicami pride do napetosti, ko anarhisti enim očitajo, da so komunisti, trockisti spet drugim, da so leninisti, ipd. A tudi to je del folklore multitudine.

⁸ Danes se ta ideologija na normativni ravni kaže kot zamenjava svobode z varnostjo.

administrativni um. Če že ni potrebno, se le redki namenijo na domače strani vladnih uradov in podobnih institucij. Struktura, ki je tam na voljo, je enodimenzionalna, pa še ta v obliki enosmernega vektorja, ki podaja informacije, v minorni obliki pa pričakuje, ali pa se samo prenareja, da pričakuje povratno *informacijo*. In prav v tem osiromašenem pojmovanju komunikacije je temeljni problem neuspeha hierarhičnih institucij. Medmrežje ne omogoča le prenosa informacij, tako kot telegraf ali teleprinter, temveč je komunikacijski medij. Je interaktivni medij, kjer so sporočila, podobe, barve, emocije, informacije, slepila in laži integralni del. Bistvo komunikacije ni v prenosu informacij, kot si je to predstavljala socialno-tehnološka znanost v času teleprinterjev, telegrafov in telefonov ter gradila svojo psevdoznanost na shemi oddajnik-šum-sprejemnik. Bistvo komunikacije je integralna interakcija, ki ima za svoj imanentni telos konsenz, h kateremu pa ne peljejo mehanski koraki, temveč celostne strategije in taktike, kompromisi in zvijače, provizorna racionalnost, kjer “iracionalnost” emocij nikakor ni dejavnik, ki bi ga lahko prezrli. Komunikacijska racionalnost, ki obvladuje svet življenja, ne pozna vedno stroge ločnice med “resničnim” in domišljijским, med “resnim” in “neresnim”. Administriranje je vedno dolgotrajno, pritegne lahko, rečeno s Freudom, le analne značaje, ki bogastvo (horizontalnih) medčloveških interakcij reducirajo na (vertikalno) sado-mazohistično razmerje gospostva (hierarhije). Pri uporabi medmrežja so komercialne pobude spretnejše od birokratov, saj je shopping podobno kontingenten kot deskanje po medmrežju.

Prav ta kontingentnost medmrežja – v končni instanci njegova nenadzorljivost – je tista, ki ga v očeh sistema, prav tako kot multitudo socialnih aktivnosti, naredi za “nevarno”. Tu sploh ne gre za kršitve zakonov ali za kriminalna dejanja, temveč za kršitev nadzorljivosti kot temeljnega načela moderne. To kršitev moderne dojemajo njeni oblastni akterji kot “nevarno svobodo”, “neciviliziranost”, “barbarstvo”. V zgodnjih razpravah o medmrežju je bila zanj pogosto uporabljena prisposoba, ki jo izreče Kevin Costner v filmu *Pleše z volkovi*: “The last frontier.”⁹ Sicer poskušajo vladne agencije za nadzor populacije in represijo vpeljati nove tehnološke rešitve, kot sta na primer projekta Echalon in Carnivore, a za zdaj neuspešno. Podobno neuspešni so poskusi slovenske tajne policijske policije, ki poskuša s prisluškovanjem in sledenjem “antiglobalistov” napraviti nekakšen sociogram organizacije, identificirati vodje, organizacijsko strukturo in povezave. Rezultati so lahko le paranoidne blodnje, ki so jih pokazali ob primeru (neobstoječe) molotovke, ko je 35 do zob oboroženih in opremljenih policistov konec julija 2001 vdrlo na področje Avtonomnega kulturnega centra Metelkova in hotelo preiskati sedež Urada za intervencije. Takšnega urada ni bilo, člani koordinacije so bili vsakič tisti, ki so

⁹ Tako se ena prvih organizacij za zaščito internetnih svoboščin imenuje Electronic Frontier Foundation. Cf. Darij Zadnikar, Kiberudba.

prišli in sodelovali pri projektih, intervencijah v javnost in direktnih akcijah. Policijske sile so se umaknile, metelkovci pa so v spomin na dogodke postavili granitno skulpturo v obliki prestola in jo poimenovali "sedež UZI". Pri otvoritvi je (v znak sprave) igral pihalni kvintet slovenske policije. Po ulični protivojni zabavi Qatarza mi je visoki policijski funkcionar zagotavljal, da so videli, kako vso množico demonstrantov usmerjajo posamezniki z majhnimi gestami, pomiki prstov in oči. Na predstavitvi knjige *Ne NATO – Mir nam dajte* (med avtorji so večinoma akademiki in kulturniki, med drugimi tudi rektor ljubljanske univerze in predsednik Slovenskega društva pisateljev), so v dopoldanskem času sedeli trije visoki funkcionarji policije v civilu. Po Taboru brez meja v Goričkem konec letošnjega avgusta, kjer je sodeloval tudi znameniti sociolog religije in teolog François Houtard, ni šlo brez "informacijskih pogovorov" z visokimi (tokrat uniformiranimi) policisti. Vse te primere naštevam, da bi pokazal, kakšen je "sociogram antiglobalistične zarotniške organizacije", ki jo sproža napačna mentalna forma, ki jo določata lastna hierarhična organizacija in njena konspirativnost, ki je posledica zavestne (in kaznive) kršitve ustavnega načela svobode izražanja političnih prepričanj. Ta sociogram bi moral vključevati univerzo, Cerkev, pisatelje ... Seveda ni tako, kot je tudi res, da ta gibanja ne mrežijo le marginalce in pozabljene ljudi brez obrazov.

Že v prejšnjem desetletju so se v okviru varnostnih študij objavile študije, ki opozarjajo na paradigmatski pomen mrežnega delovanja in organiziranja. Tu sta najpomembnejša avtorja John Arquilla in David Ronfeldt¹⁰, strokovnjaka s področja obrambe in varnosti, ki delujeta pri "nevladni" organizaciji RAND, ki je nekakšen think tank varnostne politike ZDA. Njun ključni teoretski prispevek je konceptualizacija "mrežnih vojn" (netwars), s katerimi naj bi se v prihodnje čedalje pogosteje srečevali. Izhodišče jima je analiza mrežnega delovanja in organiziranja, vendar ne v biopolitičnih terminih, čeprav ne podležeta grobemu socialnemu mehanicizmu. Nekako v duhu Francisa Fukuyame, ki o mrežah in mreženju govori kot o socialnem kapitalu¹¹, kot o moralnem razmerju zaupanja, kot neformalni normativni skupnosti. Avtorja poudarjata, da mreže tvorijo novo družbeno morfologijo na materialnem temelju informacijskih tehnologij. Pri opisovanju teh mrežnih organizacij, ki so strukturno bolj prilagojene logiki medmrežja kot pa klasične hierarhične oblike organiziranja, avtorja segata po zelo različnih socialnih akterjih: mafiji, nevladnih organizacijah, teroristih, ekologih, anarhistih, urbanih tolpah, zapatistih itd. Ugotavljata, da so mreže odvisne od petih (analitičnih in praktičnih) ravni:

- organizacijske ravni, ki ustvarja mrežne povezave,
- narativne ravni, ki z "zgodbo" pritegne ljudi,

¹⁰ John Arquilla in David Ronfeldt, *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*.

¹¹ Francis Fukuyama, *The Great Disruption*, str. 199.

- doktrinarne ravni, ki definira ideološki okvir,
- tehnološke ravni in
- socialne ravni, ki tvori osebno “bližino” akterjev.

Tehnološko podprta uspešnost teh socialnih akterjev je tista, ki avtorja napoti k definiranju mrežnih vojn kot novemu prevladujočemu konfliktnemu ogrožanju sistema. Avtorja izbereta tako različne socialne akterje in jih znanstveno nedvomno korektno obdelata, predvsem zato, da bi na raznolikem vzorcu pokazala na skupni vzorec mreže in mreženja ter od tod izpeljala koncept mrežnih vojn. Je pa tak postopek etično dvomljiv, zlasti zaradi institucije, v okrilju katere delata. Njun nasvet obrambni in varnostni politiki ZDA v zvezi z mrežnimi vojnami je, da se morajo klasične hierarhične organizacije tudi same organizirati na nov način. Zavedata se nevarnosti in pokažeta na primer mehiške vojske, ki v konfliktih z avtonomnimi indijanskimi skupnostmi zapatistov uporablja paramilitarce, ki izvajajo pokole po vaseh Chiapasa. Takšno “mrežno prilagoditev” je mogoče zaznati tudi pri tesnem sodelovanju slovenske policije z varnostno službo G7 pri konfliktu s skvoterji Avtonomne cone Molotov. Zato avtorja vseskozi poudarjata, da mrežnost lahko uporabljajo in “dobri” in “slabi”, in “svetle” in “temne” sile. Avtorja blago kritizirata tudi uradno politiko ZDA, a je v osnovi njuna delitev povsem v kontekstu rasistične ideologije o “evroatlantski civilizaciji”, ki je prav tako uradna doktrina slovenske politike.

Arquilla in Ronfeldt vsekakor nista prva avtorja, ki pokažeta na primer zapatistične vstaje 1. januarja 1994 kot na primer socialnega upora, ki ima daljnosežne posledice za razumevanje novega svetovnega reda. Govorita seveda o mrežni vojni in zapatizmu na medmrežju. Carlos Fuentes pravi, da so zapatisti prva postmoderna revolucija. Zapatisti niso avantgarda, temveč le indijanski kmetje, nočejo oblasti, temveč le demokracijo, svobodo in pravičnost. Nimajo vizije nekega alternativnega modela moderne, hočejo le prostor za svoj svet, čeprav predmoderen. Za svet mnogoterih svetov! Zapatisti sprožijo “antiglobalizem” in reakcije globalistov pred Seattlom¹². Njihov upor velja pridružitvi Mehike Severnoameriški zvezi proste trgovine (NAFTA), odpravi 27. člena mehiške ustave iz revolucije 1917 pod pritiskom Svetovne trgovinske organizacije, ki zastopa interese korporacij, ki hočejo privatizirati združno zemljo staroselcev. Aguascalientes¹³ v La Realidadu, sedežu poveljstva Zapatistične vojske narodne osvoboditve (EZLN), je bil avgusta 1997 prizorišče “intergalaktičnega srečanja”,

¹² Riordan Roeltt iz Chase Manhattan Bank zahteva od mehiške vlade, da eliminirajo zapatiste in dosežejo svojo suverenost nad teritorijem, če hočejo dobiti podporo ameriških bank.

¹³ Aguascalientes je sicer ime zvezne države in mesta, kjer je bila sprejeta revolucionarna mehiška ustava, v tem kontekstu pa pomeni politično obliko in lokacijo za velika srečanja, ki jih omogočijo zapatisti civilnodružbenim organizacijam na svojem področju. Aguascalientes v Guadalupe Tepeyacu je vojska požgala februarja 1995, zdaj je spet obnovljen. Obstaja vsaj pet takšnih lokacij, ki so komplementarne zapatističnim medmrežnim forumom.

srečanja in oblikovanja mreže svetovne civilne družbe, ki dobi svoj vrh leta 2001 z oblikovanjem Svetovnega socialnega foruma v brazilskem Porto Alegru in oblikovanjem kontinentalnih socialnih forumov¹⁴ v letih 2002 in 2003. In končno, za ta tekst najpomembnejše, zapatistična vstaja ne bi mogla obstati brez mobilizacije nacionalne in globalne civilne družbe na medmrežju in oblikovanju *kiberzapatističnega* gibanja, pa tudi globalnemu širjenju njihovih načel in praktičnih lokalnih prilagoditvah.¹⁵ Krog civilnodružbenih organizacij, ki segajo od nevladnih organizacij, ki se ukvarjajo z varstvom človekovih pravic, in bolj specializiranih, ki se ukvarjajo z različnimi projekti (šolstvo, zdravstvo, ekologija itd.), s staroselci, humanitarnih in cerkvenih organizacij, zlasti škofijo v chiapaškem mestu San Cristóbal de las Casas, do levih političnih organizacij, ki segajo od baskovskih militantov do vladajočih francoskih socialistov, so se mobilizirale s pomočjo medmrežja, podprle boj zapatistov in izvajale pritisk na mehiške oblasti tako, da so bile te prisiljene začeti pogajanja z EZLN. Rezultat tega so premirje in sporazumi iz San Andrés Larráinzara, ki sproža proces demokratičnih reform in urejevanja pravic indijanskih ljudstev v Mehiki. EZLN na začetku ne deluje mrežno, niti ne kot gverila, temveč povsem v mehiški tradiciji kmečkih revolucionarnih vojsk.¹⁶ Kot vsaka vojska je tudi ta organizirana hierarhično. Razlika je v tem, da je kljub vojni podrejena civilnim strukturam avtonomnih indijanskih skupnosti. Mrežno organizirana je podporna civilna družba v obeh prostorih: realnem in kibernetičnem. In če pohodi zapatistov v Ciudad México mobilizirajo milijonske množice¹⁷, je prisotnost v kiberprostoru tudi impozantna. Na geslo "EZLN" daje iskalnik Google več kot 128.000 spletnih strani, iskalnik Alta Vista pa 112.319 strani. Obstaja tudi na desetine mailing list, ki jih s svojimi informacijami vzdržujejo različne nevladne organizacije. Malo verjetno ima katero politično gibanje takšno zastopanost na medmrežju, vključno z vladnimi stranmi največjih držav. Ta prisotnost je obratno sorazmerna s poročanjem vladajočih klasičnih medijev. Ti seveda o boju staroselcev za obstanek občasno poročajo, a v glavnem gre še vedno za pozabljene ljudi brez obrazov. Neodvisna medijska središča na medmrežju, kot je najbolj priljubljena in razširjena Indymedia, pokrivajo to vrzel, ne nazadnje tudi s svojim informacijskim središčem

¹⁴ Novembra letos pripravljamo Evropski socialni forum v Firencah, čeprav je ta deloval že julija 2001 v Genovskem socialnem forumu, ki je že na samem začetku združeval več kot 700 organizacij.

¹⁵ Vpliv in neposredne povezave je mogoče zaznati v gibanju nepokorščine, disobedients, tute bianche, Ya basta, nekaterih anarhističnih skupin, pri nas Dost je oz. ob begunski problematiki I kapak, ter globalni solidarnostni mreži Aguascalientes. Informacije so vsakič dostopne na medmrežju. Načelo nepokorščine je obvezno dopolnjeno z načelom javnosti tako, da imajo ta gibanja večjo podobnost z Martinom Luthrom Kingom in Gandhijem kot z levičarsko tradicijo.

¹⁶ Severne, pod poveljstvom generala Francisca "Pancho" Ville in zlasti južne pod poveljstvom generala Emiliana Zapate, ki je bil tudi pomemben teoretik revolucije. Ni treba poudarjati, da so bili po revoluciji umorjeni. Tako kot pri Francisu Floresu Magónu, še enim pomembnem revolucionarju in piscu, so k temu pripomogli severni sosedje.

¹⁷ Zadnji februarja in marca 2001, ko so poveljniki EZLN govorili tudi v parlamentu.

www.chiapas.indymedia.org, ki deluje v San Cristóbal de las Casas. Medijske korporacije si s svojo politiko zamolčevanja in lažne propagande dolgoročno delajo slabo uslugo, ker je čedalje več ljudi sposobnih pridobiti si informacije na medmrežju. Globalni aktivisti praviloma ne berejo časnikov in ne sledijo televizijskim poročilom. Zapatizem na medmrežju je dobival razsežnosti mrežnih vojn, bodisi da je šlo za polemike po elektronskih forumih, pritiske na mehiške vladne predstavnike in organizacije z elektronskimi sporočili, ali celo hektivizmom, ko so hekerji tako zasuli vladni strežnik s pošto, da je ta zablokiral. Šlo je za prve politične spame, ki imajo danes le zgodovinsko vrednost in so zaradi zaščite tako rekoč nemogoči. Pomemben internetni aktivist in kiberzapatist je umetnik in teoretik medmrežnega aktivizma Ricardo Dominguez¹⁸. Ob vsej mreži kiberzapatizma je treba poudariti, da ta ni neposredno povezan z zapatisti v Chiapasu in EZLN. V upornih vaseh višavja in Lakandonskega pragozda ni ne računalnikov, ne medmrežja, ne mobilnih telefonov, ne telefaksov. Pogosto tudi elektrike ni, če pa že je, si jo skupnosti prisvajajo na ilegalen način. Videti je neskončno revščino, izkoriščanje in trpljenje preprostih ljudi, ki so prijeli za orožje, da bi ohranili vsaj dignidad, pa čeprav umrli. Priča smo neverjetni interakciji hipertehnologije in preprostih upornih kmetov, ki za to tehnologijo vedo, četudi je niso videli¹⁹. Odgovor vlade je bil kombinacija pogajanja in sprožanja tako imenovane vojne nizke intenzitete, ki jo izvajajo s povečano prisotnostjo armade²⁰, paramilitarci, ki izvajajo pokole, in nasploh politični umori po vsej državi. Ta vojna nizke intenzitete in difuzno nasilje je odgovor na mrežno organiziranost nasprotnikov. Na medmrežju ni zaznati posebno učinkovite protipropagande, še vedno je primarni cilj države, da svojo jugovzhodno zvezno državo prikaže kot zanimivo turistično destinacijo. Dezinformacije je mogoče zaslediti na ravni klasičnih medijev: tako je Reuters pred kratkim objavil izjavo nekega mehiškega generala, da je Subcomandante Marcos bolan²¹, pa tudi na medmrežju je kmalu zatem pricurrljala dezinformacija, da je EZLN prekinil molk²². Različni bolj ali manj politično motivirani "podvigi" hekerjev so dnevni pojav na medmrežju in – v nasprotju s prepričanjem nepoučene javnosti – ne naredijo posebne škode.

¹⁸ Pred dvema letoma je imel sijajen nastop v Škucu.

¹⁹ Zanimivo je, kako so nam otroci v zapatistični skupnosti radi risali robote iz Lucasove Vojne zvezd skupaj z borci EZLN. Uporniki proti imperiju iz Vojne zvezd so podobni nekakšni plemenski družbi z visoko tehnologijo. Tudi resničnim upornikom v Chiapasu je jasno, da je njihov nasprotnik neoliberalizem oz. Imperij.

²⁰ Tretjina mehiške armade je locirana v Chiapasu, čeprav ima ta le 3,5 milijona prebivalcev v primerjavi s celotno državo, ki ima kakih 100 milijonov prebivalcev. Kmečke skupnosti so s prihodom armade tudi pod socialnim pritiskom: alkohol, droge, prostitucija, bolezni ...

²¹ Vest je povzela tudi slovenska www.24ur.com.

²² Poetični indijanski politični diskurz poveljstva EZLN in zlasti Subcomandanta Marcosa, ki ima zasluge, da je pritegnil in očaral številne aktiviste, se je ustavil aprila 2001. Preteč molk je možno interpretirati, da se bo beseda umaknila orožju. Konsekventno temu ni bila uradna stran www.ezln.org od tedaj osvežena, izjema je pismo El Supa družini umorjene pravnice in aktivistke Digne Ochoa oktobra lani.

Tako je na primer poleti nekdo "shekal" domačo stran Avtonomne cone Molotov tako, da se je namesto te odprla stran McDonaldsa. Anti-antiglobalistično, a vendar duhovito. Medmrežje je vendarle kaotičen prostor, kjer se informacije mešajo z dezinformacijami, resnica z domišljijo in prevaro, kjer so informacije hitre, a ne vedno preverljive, kjer domače strani obsedijo za nekaj let in niso nikoli več osvežene, kjer se srečujejo ljudje, katerih identiteta je gotova kot na beneškem karnevalu. Prepričanje, da je mogoče tradicionalne demokratične mehanizme nacionalne države razvijati s pomočjo medmrežja, je napačno. S pomočjo medmrežja in mreže avtonomnih življenjskih skupnosti je mogoče zapolnjevati izpraznjene prostore nacionalne države, ki jo razkraja Imperij. Administracija lahko uvede medmrežno pobiranje davkov, objavlja predpise na spletnih straneh ipd., a to nima posebne zveze s širjenjem demokracije. Lahko omogoči elektronske poštno predale in elektronske forume, celo televoting²³, a takšne oblike so zelo dvomljive, ker ne morejo zagotoviti proceduralne korektnosti. Realne in virtualne mreže je treba razumeti bolj v prispodobi oblakov, v katerih se subjekti "rojijo" nekako tako kot čebele. Holistično gledano se vzpostavljajo določeni vzorci, lokalno pa so ti zelo raznoliki, mestoma kaotični. "Učinkovitost" akterjev ima praviloma drugačna merila, kot to velja za sistemske tvorbe, kot je državna administracija. Načela nadzorljivosti in preverljivosti, načela proceduralne jasnosti itd., ki so potrebna za demokratični "sistem", tu niso vedno pomembna. Pri mrežnih akterjih, kot so gibanja za globalno pravičnost, je načelo glasovanja oziroma večine le izjemno. Praviloma se teži h konsenzu, kdaj pa je dosežen, ni vedno jasno. Komunikacijski postopki so pogosto neformalni in dolgotrajni (tudi neučinkoviti), tako kot v drugih življenjskih skupnostih (npr. družini). Včasih je težko ločiti oblike organiziranja, na primer pripadnost nevladni organizaciji ali politični skupini, od življenjskega stila, subkulture ipd. Prav ta socialna kaotičnost je formno skladna s kaotičnostjo medmrežja. Tej kaotičnosti hierarhične sistemske strukture težko sledijo in jo poskušajo s težavo krotiti. Pojav mp3 formata za avdiozapise ter novih formatov za videozapise spravljajo v obup korporacije zabave: ko so zatrli Napster, je vzniknilo na desetine klonov, kjer se lahko zastonj izmenjujejo tovrstne piratske datoteke. Osebni računalnik, priključen na dovolj hitre povezave, brez težav postane neizsledljiva piratska radijska postaja, ki spravlja v obup oblasti kake države, ki je na tisoče kilometrov proč od vira neprijetnih informacij. Roji socialnih pobud, kipenje kultur, mreženje domišljije, vse to deluje sistemskim hierarhijam tako grozeče, da si domišljajo, da gre za mrežne vojne.

²³ Televoting oddaje Studio ob sedemnajstih o Natu (19. september 2002) je rezultiral v več kot tisoč glasovih v prid paktu NATO in le nekaj več kot sto proti. Seveda je razlog v tehnični napaki, ko je telefonska številka, ki je zbirala glasove "proti", nehala delovati.

Delovanje Urada za intervencije od pozne jeseni 1999 do novembra 2002 je bližnji primer političnega mreženja. Realnega in virtualnega. Urad je do zime 2001 deloval le na ravni posamičnih manjših intervencij v javnosti, s katerimi se je opozarjalo na posamezne politične probleme (neodvisno življenje hendikepiranih, Heider, poročanje o dogodkih v Seattlu ...). Zadeva se je razrasla s širjenjem ksenofobije in nasilja ob problematiki ilegalnih prebežnikov leta 2000. Ksenofobno hysterijo, ki so jo širili politika in nekateri mediji, je spodbudila organiziranje civilnodružbene mreže in definiranje skupnega političnega okvira, ki je svoj vrh dosegel v manifestaciji za solidarnost in proti nestrpnosti februarja 2001, ki se je v Ljubljani udeležilo 1500 domačih manifestantov s pomembno podporo udeležencev iz drugih držav. Položaj ilegalnih prebežnikov se odtlej ni posebej izboljšal, se je pa spremenilo poročanje medijev, ki so začeli zavirati ksenofobično poročanje. Na podlagi potrebe koordinacije med nevladnimi organizacijami, političnimi skupinami in posameznimi aktivisti je bila ustanovljena mailing lista UZI, ki je imela pomembno vlogo pri koordinaciji protestov proti referendumu o umetni oploditvi in srečanju Bush-Putin. Ko so prispela obvestila o prisluškovanju in skrivnem nadzoru aktivistov, so ti začeli uporabljati komunikacijske medije (mobilne telefone, elektronsko pošto, mailing listo UZI) tudi za zavajanje nasilniških²⁴ organizacij države. Od časa do časa so se aktivisti šalili na račun fiktivnih jeseniških sindikalistov, ki bodo "krenili proti Brdu". Nekateri so to vzeli zares. Po srečanju Bush-Putin se je na mailing listo prijavilo na desetine posameznikov, tako da je število aktivistov preseгла skupina lurkerjev²⁵, novinarjev, osamljencev, državnih uslužbencev, čudakov, profesorjev in raziskovalcev, civilnodružbenih nostalgikov iz osemdesetih itd. To je pripomoglo k temu, da se je mailing lista, ki je bila odprta in se ni moderirala, spremenila iz medija koordinacije aktivnosti v forum, kjer so ostro posegali profesorji, če je bil jezik preveč poetičen ali žargonski, posegali psihotiki, če so imeli težave, novinarji, ko jih je kaj zanimalo, zagovorniki tržnega gospodarstva ... ustvaril se je, skratka, značilni medmrežni kaos. A kaos je lahko ustvarjaljen ali ne. Zaradi čedalje močnejšega delovanja skrivnih državnih služb in neproduktivnosti kaotičnega organiziranja, ker je prihajalo do konfliktov zato, ker se v oblaku komunikacij ni vedelo, kaj je dogovorjeno, je Urad za informacije po protivojni ulični zabavi Qatarza, 11. novembra 2001, nehal "uradovati", aktivisti pa so se prestrukturirali. Ustanovljena je bila bolj zaprta mailing lista, namenjena

²⁴ Razkazovanje oborožene moči, sposoja oklepnikov v tujini, pretepanje tržaških aktivistov na Fernetičih, zavračanje aktivistov na meji, aretacije in izgoni itd. ne kažejo le na "varnostno pretiravanje", kot je pozneje zatrjeval dr. Rado Bohinc, temveč na strateški premik k nasilništvu, pa tudi kriminalnemu ravnanju, ki je poskusilo kriminalizirati politične nasprotnike, ter skrivnemu organiziranju državnih služb z namenom preprečevanja in oviranja svobode vseskozi miroljubnega političnega izražanja.

le koordinaciji aktivistov, stara UZI lista pa se je ohranila še nekaj časa in se prepustila odmrtnju. Ta primer kaže, da ima komunikacija na medmrežju svoja pravila, ključna je nepredvidljivost, da je medij težko uravnnavati, sploh pa za potrebe državne administracije. To ne pomeni, da ni mogoče in ni dobrodošlo, da se administracija posodobi z vrsto virtualnih pisarn in storitev. Pomeni le to, da gre za psevdomedmrežje. Domača stran in nekaj spletnih informacij ter elektronski poštni nabiralnik še ne pomenijo medmrežja. Obiskanosti, s katero se hvalijo kakšne službe, ne gre vedno jemati resno. Programsko jo lahko zagotovi vsak iznajdljiv mrežni administrator, ki se hoče priljubiti svojemu računalniško neukemu delodajalcu. Medmrežje je, gledano celostno, kaotično, kar je njegova prednost, in je ne bi smeli ovirati uradniki, ki jim ta narava medija ni pogodu²⁶.

LITERATURA

- Arguilla, John in Ronfeldt, David, *Networks and Netwars: The Future of Terror, Crime, and Militancy*, RAND 2001
Beck, Ulrich (razgovor z Johannesom Willmsom), *Freiheit oder Kapitalismus*, Suhrkamp, Frankfurt/M. 2000
Habermas, Jürgen, *Filozofski diskurz moderne*, Globus, Zagreb 1988
Hardt, Michael in Negri, Antonio, *Empire*, Harvard University Press, Cambridge in London 2001
Kanoussi, Dora (ur.), *Zapatismo y la política*, Plaza y Valdés, Ciudad México 1998
Klein, Naomi, *No Logo*, Flamingo, London 2000
Le Bot, Yvon, *El sueño zapatista*, Plaza & Janés, Barcelona 1997
Molina, Iván, *El pensamiento del EZLN*, Plaza y Valdés, Ciudad México 2000
Zadnikar, Darij, Kiberudba, *Časopis za kritiko znanosti 166–167*, Ljubljana 1994

²⁵ Pojem označuje pasivnega voyerja na mailing listi.

²⁶ Četudi so, kot kažejo nekatere raziskave, vneti obiskovalci razvedrilnih in pornografskih strani.

Elektronska demokracija v refleksiji izbranih politoloških kategorij: politične participacije, politične moči in politične akcije¹

KONCEPTUALNA IZHODIŠČA

Prvi korak k oblikovanju konceptualnega izhodišča za politološki premislek o vlogi, potencialih in uporabnosti informacijsko-komunikacijske tehnologije v politično participativne namene v 21. stoletju pomeni “osvoboditev od teoretske odvisnosti, ki opredeljuje in omejuje demokracijo zadnjih nekaj stoletij” (Becker in Slaton, 2000: 1). Takšna zgodovinska omejitev je koncept političnega organiziranja industrijsko razvitih družb, t. i. sistem obstoječe predstavniške demokracije, ki temelji na newtonovskem razumevanju politike 18. in 19. stoletja. Na različnih ravneh in tudi na ravni globalne družbe se kopičijo problemi in krize, ki jim ta institucionalna arhaična ureditev ni več kos. Kriznost se na ravni demokratičnih političnih skupnosti kaže kot povečevanje nezaupanja javnosti v predstavniško vladavino, upadanje njene legitimnosti, ki je povezano z visoko stopnjo nezadovoljstva državljanov z neodzivnostjo in okostenelostjo političnih oblasti, pa tudi z neugodjem pri umeščanju novega znanja in novih tehnologij v preživet politični sistem, razvit iz teorij, znanja in tehnologij izpred več kot tristo let. Podobno velja za razmere na globalni ravni, za katere so značilne nepismenost, velikanske razlike med revnimi in bogatimi, nepravična delitev družbenih dobrin, ekološke katastrofe, naraščajoča prevlada predstavniških vladavin, ki jih nadzorujejo majhne klike ekonomsko močnih in dobro organiziranih interesov, neskončni dolgovi revnega tretjega sveta, nastajanje “novega svetovnega reda”, ki ga vodi ta imperialna globalna oligarhija in birokracija, predvsem pa občutek nemoči ljudi tako na lokalni, državni, regionalni, nacionalni kot tudi mednarodni ravni, da bi sodelovali pri rešitvah teh in drugih življenjsko ogrožajočih problemih (Becker in Slaton, 2000: 6–7).

¹ Besedilo združuje ključne teze in ugotovitve diplomskega dela z naslovom “Elektronska okoljska demokracija”.

Kljub temu pa človeštvo v novem tisočletju že ima najsodobnejšo informacijsko-komunikacijsko tehnologijo (IKT), ki s premoščanjem časa in prostora omogoča hipno informiranje, poslovanje, prenos podatkov, interaktivno komuniciranje itd. Politične elite predstavniških demokracij skušajo zmanjšati razliko med legalnostjo in legitimnostjo odločanja o javnih zadevah tudi s pomočjo demokratičnih in emancipatornih potencialov, ki se skrivajo v tehničnih lastnostih IKT. Različne spletne aplikacije javne oblasti, kot npr. aplikacije e-vlade in delno tudi e-uprave, so dodatni in izboljšani informacijsko-komunikacijski kanali med javno oblastjo in državljani. Čeprav je težko dajati oceno o učinkovitosti takšnih aplikacij, je očitno, da vsaj na ravni koncepta demokracije tovrstne uporabe IKT ne prinašajo nič novega, temveč nasprotno, s svojo ujetostjo v koncept predstavniške demokracije reproducirajo obstoječa razmerja moči med javno oblastjo in državljani². To ugotovitev potrjujejo uporabniške možnosti vladnih spletnih strani in portalov, ki državljanom ponujajo veliko možnosti za informiranje in opravljanje storitev, malo ali skoraj nič pa za izvajanje različnih oblik javne participacije. Zato je več kot na mestu vprašanje, v kolikšni meri slovenske politične elite pri gradnji informacijske družbe upoštevajo možnosti in potencialne elektronske demokracije. Sklepamo, da legitimizacijske težave predstavniško-demokratičnih institucij na eni strani ter njihove, za javno participacijo zaprte spletne aplikacije na drugi opozarjajo na vsebinsko nezmožnost izkoriščanja participatornih potencialov IKT. Najnovejša informacijsko-komunikacijska tehnologija (internet, računalniška omrežja in osebni računalniki) je tako paradoksalno umeščena v institucionalni prostor omajane, neodzivne in opotekajoče se predstavniške demokracije.

Prepričani smo, da je za celovito uporabo političnih potencialov novih elektronskih tehnologij pri izboljševanju demokratičnosti in učinkovitosti javnega družbenega delovanja nujen paradigmatški preskok v razumevanju demokracije. Obstoječi model predstavniške demokracije je treba nadgraditi s konceptom participativne demokracije. Takšen miselni preskok v koncipiranju političnega organiziranja modernih družb odpira možnosti za participatorno rabo demokratičnih potencialov IKT v političnem prostoru. To pa pomeni dizajniranje spletnih e-informacijskih, e-komunikacijskih in e-odločevalskih prostorov za izvajanje različnih oblik, tipov in dimenzij javne participacije državljanov pri odločanju o zadevah javnega pomena. Takšno rabo IKT, ki v celoti izkorišča možnosti interkomunikacije, kot tehnološkega pogoja za komunikacijski in odločevalski proces, v pričujočem članku razvijamo pod pojmom elektronska javna participacija.

² Podobno, vendar na ravni omrežij lokalnih skupnosti ugotavlja tudi Franc Trček (1997), *Virtualna demokracija – navideznost ali dejanskost?*, *Družboslovne razprave* 13 (24/25), 98–117.

PARTICIPATIVNA DEMOKRACIJA

Naslednji korak k oblikovanju konceptualnih izhodišč za uporabo participativnih možnosti IKT v političnem prostoru je po Beckerjevemu mnenju vzpostavitev nove demokratične paradigme, ki vključuje nove informacijsko-komunikacijske tehnologije in ki vodi v transformacijo predstavniške demokracije v nove, bolj neposredne in participativne oblike demokracije. “Današnji in prihodnji ideološki spopad bo temeljil na pojavljanju in vzponu novih oblik demokracije, še posebno med bolj neposrednimi demokratičnimi mutacijami na vseh stopnjah vladanja, ki povezujejo nove informacijske in komunikacijske tehnologije, imenovanimi teledemokracija” (Becker in Slaton, 2000: 7).

Becker poudarja tiste vizije razvoja participativne demokracije³, ki imajo naslednje skupne točke (Becker in Slaton, 2000: 15–16): (1) obstoječi predstavniški sistem ni dovolj dovzeten do širše javnosti, kar vodi k splošnemu občutku brezbržnosti in nemoči med državljani; (2) obstoj in uporaba elektronske informacijske in komunikacijske tehnologije sta namenjena državljanom, da pretehtajo, premislijo in odločijo o pomembnih zadevah javnega pomena; (3) državljani, ki bodo bolj izobraženi, aktivnejši in civilnodružbeno ozaveščeni, s čimer bodo socialne, ekonomske in zunanje politike bolj v skladu z njihovimi potrebami in pričakovanji. Rezultat bo boljša in razumnejša družba; (4) vsak nacionalni odločevalski sistem mora biti zgrajen od spodaj navzgor in mora vključevati osebna srečanja; (5) kot dodatek k povezovanju državljanov in vlad morajo nove tehnologije oblikovati vzporedni komunikacijski sistem med samimi državljani; (6) pred kakršnim koli glasovanjem morata obstajati dovolj dober informacijski dialog in razprava; (7) postopek mora biti usmerjen k ozaveščenosti splošne javnosti. Becker pri tem poudarja, da vsi in vsak posebej (ekonomski, socialni in moralni problem ali vprašanje) ne bodo v celoti rešeni, vendar pa bo zavezanost k njihovem reševanju pomenila občutnejšo izboljšavo obstoječega predstavnškega političnega sistema (Becker in Slaton, 2000: 16).

Te vizije povezuje in združuje miselni proces demokratične politične teorije, umeščene v novo demokratično paradigmo, ki naj bi vsebovala nove in boljše oblike političnega organiziranja razvitih industrijskih družb. Takšna demokratična ureditev je primernejše izhodišče za politično-participativno uporabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, ker v celoti izkorišča njene emancipatorične potenciale. Zato po Beckerjevem mnenju “nova demokratična paradigma”, ki naj bi pomagala ohraniti in razviti “stara demokratična paradigma” v novo in boljše obliko, potrebuje združitev nekaterih različnih, vendar medsebojno

³ Podobne vizije na področju ohranjanja okolja in trajnostnega razvoja na mednarodni ravni uvaja Aarhuška konvencija.

povezanih sodobnih teoretskih in znanstvenih dosežkov, vključujoč: (1) evolucijo 20. stoletja v teoriji participacije in teoriji neposredne demokracije, (2) revolucijo 20. stoletja v informacijsko-komunikacijskih tehnologijah in (3) postnewtonovsko fiziko oziroma teorijo relativnosti, kvantno teorijo in teorijo kaosa (Becker in Slaton, 2000: 16–17). Becker pri tem poudarja še nekatera druga izhodišča, kot npr. decentralizacijo oblasti in razpršitev politične moči nazaj na lokalne politične ravni in posameznike, vzpostavljanje državljanskih omrežij oziroma povezav ter ideje o manjši, manj centralizirani oblasti, ki omogoča lažje razvijanje skupnosti in medsebojnega dialoga (Becker in Slaton, 2000: 36). Takšna politika v spopadu za redke potenciale zagovarja sodelovanje pred konfliktom. Oblast po tej logiki ni več odločevalec oziroma razsodnik v takšnih situacijah niti ne vsiljuje določitev od zgoraj navzdol. Nasprotno, rešitev konfliktnih situacij mora priti od spodaj navzgor – od državljanskih gibanj, ki cenijo različnost. Osrednja vloga javne oblasti naj bi postala predstavljanje in pospeševanje “notranjega dialoga” med mnogimi neodvisnimi in soodvisnimi udeleženci v sporu ali problemu, ki se odraža v deljenem javnem mnenju (Becker in Slaton, 2000: 37).

Participativno zasnovana konsenzualna demokracija naj bi bila tako fleksibilnejša, odzivnejša in bolj usmerjena k dialogu (konsenzu). Kot taka je zaključen okvir za implementacijo participativnih potencialov elektronske demokracije: “Institucije, ki dovolijo ljudem, da razvijajo in udeležajo svoje potenciale, imajo visoko stopnjo obstoja v nepredvidljivi dinamiki zgodovinskih sprememb. Zato države ali politične skupnosti, ki spodbujajo svoje ljudi k razvoju takšnih potencialov, postanejo močnejše s pomočjo izkoriščanja in usmerjanja precejšnega dela njihove kreativne energije. Večji je del prebivalstva, ki ga vlade vključijo na tak način, močnejše postanejo.” (McNeill v Becker in Slaton, 2000: 10)

PARTICIPATIVNI POTENCIALI ELEKTRONSKE DEMOKRACIJE

Pri odpravljanju problemov, s katerimi se soočajo obstoječe strukture predstavniškega demokratičnega političnega sistema, številni politologi, sociologi in komunikologi vidijo rešitev v različnih podobah elektronske demokracije. Zato ni presenetljivo, da v literaturi o elektronski demokraciji (Becker, 2000; Grossmann, 1994; Hagen, 1996; London, 1994; itd.) prevladuje prepričanje, da je treba koncept elektronske demokracije razumeti kot sodobno teorijo o politični participaciji. Raziskave o povezanosti med računalniškimi omrežji in demokracijo so pokazale, da elektronska demokracija prispeva tako k teoriji demokracije kot tudi k razumevanju delovanja demokratičnega političnega sistema v informacijski dobi. Koncept elektronske demokracije najlažje razumemo takrat, ko ga razlagamo v luči sodobnih teorij o politični participaciji (Hagen, 1996: 63). Martin Hagen definira koncepte

elektronske demokracije v okviru tistih teorij, ki razumejo računalnike in/ali računalniška omrežja kot osrednje orodje v delovanju demokratičnega političnega sistema. Sam pa pojem opredeli takole: “Elektronska demokracija pomeni tisti demokratični politični sistem, v katerem so računalniki in računalniška omrežja uporabljani za izvajanje naslednjih ključnih funkcij demokratičnega procesa: informiranje in komuniciranje, artikulacija in združevanje interesov ter politično odločanje (tako posvetovanje kot glasovanje)” (Hagen, 1996: 64). V različnih opredelitvah in tipologijah elektronske demokracije je za politološko analizo pomembno predvsem njihovo ločevanje na podlagi dveh meril: 1. oblike oziroma teorije demokracije, ki jo zagovarjajo (neposredna demokracija ali izboljšanje obstoječe, predstavniške oblike demokracije v obliki večje odzivnosti na potrebe državljanov in 2. razsežnost politične participacije, za katero verjamejo, da je najprimernejša za demokracijo (informiranje, razpravljanje, glasovanje in politična aktivnost).

Van de Donk in Tops (v Hagen, 1996: 65) v svojem delu o različnih možnostih uporabe elektronske demokracije razlikujeta med tremi različnimi koncepti: tistimi, ki se nanašajo na neposredno demokracijo, drugimi, ki hočejo povečati doveznost posredne (predstavniške) demokracije, in tretjimi, ki poudarjajo, da je demokracija še kaj več kot le postopek sprejemanja odločitev, pri čemer poudarjajo vidik “učenja za državljansko izobraževanje”, ki je v demokraciji neposredno povezan s konceptom aktivnega državljanstva⁴ (Hagen, 1996: 65–66). Konkretno oblike demokracije, v katere utegne uporaba računalniške tehnologije preobraziti obstoječe demokratične politične ureditve (v smislu širšega področja političnega delovanja), se kažejo še kot kibernetična demokracija, elektronska demokratizacija, neposredna demokracija, diskurzivna demokracija, tele-demokracija, plebiscitarna demokracija, participativna demokracija in digitalna demokracija (glej Oblak, 2001). Hagen poudarja, da je skupna lastnost omenjenih konceptov prepričanje, da lahko različne kvalitete novega računalniškega medija, interaktivnost, hitrejši način posredovanja podatkov, možnost množične komunikacije v obe smeri, bogastvo informacij in nove uporabniške možnosti (Abramson/Aerton/Orron v Hagen, 1996: 64) izdatno pripomorejo k demokratičnosti političnega sistema. Dvig stopnje politične participacije je glavni cilj zagovornikov elektronske demokracije (Hagen, 1996: 64).

Pri razmišljanju o razsežnostih politične participacije Martin Hagen (1996) meni, da lahko koncept aktivnega državljanstva natančneje opredelimo s pomočjo štirih razsežnosti politične participacije (podobno, vendar nekoliko drugačno tipologijo so uporabili Milbrath in Verba/Nye v Hagen, 1996: 66). Prvo razsežnost politične participacije pomeni iskanje informacij in vzdrževanje koraka s tokom

⁴ Gre za bolj ali manj pasivne in aktivne vloge, ki jih državljani kot politični subjekt izvajajo v okviru politične skupnosti (Hagen, 1996: 66).

aktualnih dogodkov (vzdrževanje stanja informiranosti). Drugo razsežnost tvori aktivna politična razprava, ki jo ima posameznik z družinskimi člani, prijatelji, sosedji, sodelavci itd. Glasovanje pomeni tretjo razsežnost politične participacije. Samo glasovanje po mnenju mnogih politologov ni samo osrednji koncept demokracije, ampak tudi najpomembnejša razsežnost politične participacije. Zadnja, četrta razsežnost pa je politična aktivnost (delo političnih aktivistov pri organiziranju kampanj, zborovanj, državljskih pobud, strankarskih srečanj, prostovoljno delo v lokalni samoupravi itd.). Politična aktivnost je v nekaterih pogledih za delovanje demokracije enako pomembna kot glasovanje (Martin Hagen, 1996: 66). Tudi Oblak (2000) poudarja, da koncept elektronske demokracije v različnih kontekstih obsega različne razsežnosti politične participacije: komuniciranje s političnimi predstavniki in institucijami s pomočjo računalniške pošte, razpravljanje v različnih računalniško posredovanih forumih, sistematičen dostop do podatkov, ki so v javnem interesu, tehnike množičnega glasovanja z računalniškimi tehnologijami in javna računalniška omrežja v lokalnih skupnostih (Oblak, 2000: 122).

Glede na opisane podobe elektronske demokracije je z vidika koncepta participativne demokracije idealu politične participacije verjetno še najbližja tista, ki jo poudarjajo zagovorniki teledemokracije: "Resnična demokracija pomeni uporabo sodobnih elektronskih komunikacij in informacijske tehnologije kot instrumentov, ki ljudem v demokraciji zagotavljajo pomoč pri postavljanju dnevnih redov, oblikovanju prioritet, odločanju glede pomembnih politik in sodelovanju pri njihovi implementaciji. Skratka, prava teledemokracija pomeni takšno uporabo telekomunikacij, ki bo javnosti podala vzvode za samoodločanje." (Becker v Hagen, 1996: 69–70)

TIPI SPLETNIH APLIKACIJ GLEDE NA UPORABO DEMOKRATIČNIH POTENCIALOV INFORMACIJSKO-KOMUNIKACIJSKE TEHNOLOGIJE V SLOVENIJI

V nadaljevanju bomo z metodo primerjalne analize opisali štiri tipe spletnih aplikacij, ki uporabljajo participativne in demokratične potenciale IKT v slovenskem virtualnem prostoru. Miselne forme smo identificirali na podlagi Neumanovega razumevanja avtoritarne in demokratične države⁵. Franz Neumann takole opredeljuje cilj demokracije: "Cilj demokracije je uresničitev svobode posameznika z množično soudeležbo pri njenem udejanjanju" (Neumann, 1950: 295). Pri tem razlikuje naslednje tri elemente svobode: *pravni* ali negativni, *zgodovinski* ali spoznavni in *element volje* (prav tam). V nadaljevanju se bomo posvetili njegovemu razumevanju razmerja med pravno in politično svobodo, ki je ključno za jasno opredelitev miselnih form uporabe IKT v slovenski elektronski javni sferi.

Ključni element udejanjanja pravne svobode je koncept pravne države, ki pomeni državo, v kateri oblast temelji na splošnih zakonih, tako da je odnos med

državo in državljanom preračunljiv. V skladu s tem mora biti državljanom, neodvisno glede na obliko vladavine, zagotovljena najmanjša mera svobode in varnosti (koncept pravnega pozitivizma). Iz ideje pravne države logično sledita neodvisnost sodstva in zakonitost uprave (Neumann, 1950: 293). Politična posledica pravne države⁶ je sprejemanje *statusa quo*. To pomeni pristajanje na izključevanje množic iz političnega tvorjenja volje, ki vodi v sprejemanje obstoječih oblastniškopolitičnih razmerij. Pravna država ne more biti nadomestek za demokracijo, ker temelji na odpovedi boju za politično svobodo na račun ohranitve pravne svobode. Pravna svoboda⁷ pomeni obrambo že doseženih pravic. V njeni perspektivi je državljan zreduciran na pasivnega podložnika, čigar interes je namesto sodelovanja v oblikovanju politične volje varovanje že obstoječih pravic (Neumann, 1950: 293–294).

Posledica dominacije pravne svobode se kaže v tem, da postaja v sodobnih industrijskih družbah praksa demokracije čedalje težja, hkrati pa narašča notranja potreba po demokraciji⁸. To je po Neumannovem menju danes osrednji problem demokracije (Neumann, 1950: 296)⁹. Neumann (1950) kot probleme udejanjanja svobode oziroma težave moderne demokracije opredeljuje naslednje: monopoliziranje družbe, birokratizacija javnega in zasebnega življenja, naraščajoča zapletenost v prakticanju demokracije. Z monopoliziranjem, veleindustrijo, velepodjetništvom in velebirokracijo postaja čedalje težje uspešno organizirati množično sodelovanje v političnem tvorjenju volje. Brez dvoma se individualno delovanje posameznika v politiki (in ne samo v politiki) zdi povsem brezupno (Neumann, 1950: 296).

V luči danih teoretičnih izhodič, smo v tabeli št. 1 identificirali naslednje tipe spletnih aplikacij uporabe demokratičnih in emancipatoričnih potencialov IKT v Slovenji: (1) e-uprava (e-poslovanje v javni in državni upravi) in e-vlada; (2) e-poslovanje v gospodarstvu in negospodarstvu; (3) e-politični aktivizem in (4) e-javna participacija. Izbrana kriterija za identificiranje miselnih form sta dva. Prvi pomeni sistemsko utemeljenost (raven kreacije političnih odločitev) oziroma nesistemsko utemeljenost (raven vplivanja na kreacijo političnih odločitev). Drugi kriterij je politična aktivna uporaba računalniško posredovanega komuniciranja z namenom uresničevanja politične svobode oziroma politična pasivna uporaba z namenom utrjevanja pravne svobode. Ta kriterij ugotavlja, v kolikšni meri so demokratični in participativni potenciali IKT uporabljeni za svobodno tvorjenje politične volje v smislu soudeležbe javnosti pri odločanju o zadevah javnega pomena.

⁵ Neumann, Franz (1950), Politična znanost u demokraciji. *Treži program*, št. 64 (1985), str. 363–378.

⁶ Problema ideje pravne države sta dva: 1. pravna država ni povsem uresničljiva, ker praksa pravne države ni bila nikoli vseobsegajoča, in 2. pravna svoboda je negativna, pomeni obrambo že doseženih pravic. Državljan še vedno ostane podložnik, ker ne sodeluje pri oblikovanju politične volje (Neumann, 1950: 304).

⁷ Pomen pravne svobode je v tem, da loči demokratično državo od boljševidne (Neumann, 1950: 265).

⁸ "S tem je opredeljeno prvo področje nalog politične znanosti – raziskovanje metod vladanja: vzgoje, propagande, materialnih prednosti, prisile, terorja in tipičnih metod, ki se uporabljajo v odnosu moči človek-človek" (Neumann, 1950: 301).

E-uprava, e-vlada in e-gospodarstvo

Analiza miselnih form je pokazala, da sta dva v Sloveniji hegemonika tipa uporabe demokratičnih in emancipatoričnih potencialov IKT, e-uprava in e-vlada (oba pomenita sfero javne oblasti) ter e-gospodarstvo in e-negospodarstvo (sfera družbene in ekonomske reprodukcije), zasnovana na konceptu pravne svobode (pravnega pozitivizma). Oba tipa imata formalnopravno podlago v Zakonu o elektronskem poslovanju in elektronskem podpisu in sta proizvod pravne države. Ključne funkcije spletnih aplikacij e-uprave in e-vlade se kažejo predvsem v izboljšanju učinkovitosti in hitrosti servisa storitev javne oblasti (preglednost, zmanjševanje transakcijskih stroškov, racionalizacija poslovanja z dokumenti, preprostejša komunikacija med uradniki in državljani) in predstavljanje institucij javne oblasti v virtualnem prostoru (informiranje, dostop do informacij, obveščanje) (glej tudi Oblak, 2000). Uporabniški problemi spletnih aplikacij e-uprave in e-vlade se kažejo v tem, da izkoriščajo le omejen del participativnih potencialov IKT. Takšno omejeno uporabo jim narekujeta konceptualni okvir predstavniške demokracije in koncept pravnega pozitivizma (pravne svobode), ki na normativni ravni legitimira takšen tip političnega organiziranja v virtualnem prostoru¹⁰. Računalniške spletne aplikacije obeh konceptov ne dopuščajo možnosti za realizacijo ideala politične svobode v obliki soudeležbe javnosti pri soupravljanju zadev skupnega pomena, ampak nasprotno, še utrjujejo konsenz o dominaciji pravne svobode in ohranjanju obstoječih razmerij političnih moči. Takšen status quo v realnem in virtualnem prostoru pripomore k reprodukciji politično pasivnih državljanov. Zagovarjanje in vztrajanje na točki takega konsenza pa odpira vprašanje legitimnosti obstoječih predstavniških institucij, katerih računalniške aplikacije so na obstoječi stopnji razvoja neprepustne in neodzivne za javno, strokovno in politično participacijo javnosti pri sprejemanju političnih odločitev o zadevah javnega pomena. Miselna forma spletnih aplikacij sfere javne oblasti (e-uprave in e-vlade) iz Neumanove perspektive ne pomeni nič drugega kot računalniško, programsko-spretnostno rešitev pri kopiranju razmerij oblastniških odnosov iz realnega v virtualni prostor. Takšne virtualne aplikacije IKT pomenijo le racionalizacijo servisa javne oblasti do državljanov (e-poslovanje v javni in državni upravi), torej varstvo in ohranjanje že pridobljenih in obstoječih pravic (oblastniških odnosov), niso pa izkoriščene za večjo interaktivnost med javno oblastjo in državljani. Zaradi zmanjšanih možnosti za interaktivno komuniciranje je oteženo izvajanje politične akcije za spreminjanje obstoječih

¹⁰ Političnih posledic obeh konceptov je več. Naj omenimo naslednje: ohranjanje obstoječih razmerij političnih moči v odnosu politična elita – državljani; sistem, v katerem se politične odločitve sprejemajo v političnem vrhu in potem injicirajo navzdol; ohranjanje arhaične newtonovske logike delovanja političnega sistema; uporaba IKT za logistično podporo že obstoječim političnim praksam.

	POLITIČNO PASIVNA RABA (OHANJANJE RAZMERIJ POLITIČNIH MOČI)	POLITIČNO AKTIVNA RABA (SPREMINJANJE RAZMERIJ POLITIČNIH MOČI)
raven političnega sistema (formalnopravno sprejemanje političnih odločitev)	e-vlada in e-uprava (e-poslovanje v državni in javni upravi) akter: država dejavnosti: <i>informiranje</i> <i>opravljanje storitev</i> <i>predstavljanje</i> pravna svoboda www.gov.si http://e-gov.gov.si/e-uprava/index.html Zakon o elektronskem podpisu in elektronskem poslovanju	e-javna participacija akter: civilna družba dejavnosti: <i>kreacija odločitev</i> <i>soodločanje javnosti</i> pravna in politična svoboda www.nep.si Aarhuška konvencija e-parlament
raven civilne družbe (neformalno vplivanje na sprejemanje političnih odločitev)	e-gospodarstvo in e-negospodarstvo akter: gospodarstvo, negospodarstvo dejavnosti: <i>opravljanje storitev</i> e-ekonomija e-poslovanje e-bančništvo http://www.mercator.si/ http://www.banka-celje.si e-marketing e-šola e-študentski servis http://www.soncna.com/	e-politični aktivizem akter: civilna družba dejavnosti: <i>politična akcija</i> politična svoboda http://www.geocities.com/nevnato/ http://www.cokespotlight.org/ http://www.greenpeace.org/ http://geocities.com/recinenato/nenato.html

Tabela 1: Tipi spletnih aplikacij glede na uporabo demokratičnih potencialov računalniško posredovanega komuniciranja v Sloveniji, vir: Andrej A. Luksič, Simon Delakorda (2002).

razmerij političnih moči. Zato prva generacija spletnih aplikacij javne oblasti na ravni vsakdanjih političnih izkušenj deluje kot reproducent politično pasivnih

uporab IKT, pasivnih oblik javne, strokovne in politične participacije in kot zaviralec uvajanja elementov participativne demokracije. Enako velja za e-poslovanje v gospodarstvu (e-gospodarstvo), ki uporablja demokratične in emancipatorične potenciale IKT izključno za povečevanje akumulacije kapitala in povečevanje dobička (zmanjševanje stroškov), temelječem na konceptu “nove ekonomije”¹¹.

E-politični aktivizem

V nasprotju s pravnosistemsko normiranimi spletnimi aplikacijami e-uprave, e-vlade in e-gospodarstva, katerim razvojno sledi še e-sodstvo, pa koncept e-političnega aktivizma pomeni povsem drugačno aplikacijo. Gre za tisto uporabo demokratičnih in emancipatoričnih potencialov IKT, ki se je poslužujejo najrazličnejše neprofitne (profitne), volonterske, aktivistične, nevladne interesne organizacije za izvajanje elektronske (virtualne, kibernetike) politične akcije za iskanje somišljenikov, lobiranje, izvajanje pritiskov, koordinacije akcij, mrežnega povezovanja, informiranja in obveščanja privržencev, opozarjanja, promoviranja in propagiranja lastnih ciljev. Lastnosti tovrstnih aplikacij so nehierarhičnost, decentraliziranost in anarhičnost izvajanja elektronskega aktivizma, ki deluje zunaj formalnopravnih okvirov. Takšna nesistemski, na trenutke tudi antisistemski naravnost, omogoča aplikacijam e-političnega aktivizma politično svobodno izkoriščanje potencialov IKT za kreativno politično akcijo. Zato je ta tip uporabe informacijsko-komunikacijske tehnologije pogosto v konfliktu s pravnosistemsko normiranimi spletnimi aplikacijami na internetu (vdori na vladne spletne strani, hekerstvo, kibervojne).

E-javna participacija

Četrta oblika uporabe IKT so aplikacije e-javne participacije, katere spletni portal bomo podrobneje predstavili v nadaljevanju. Gre za rabo informacijsko-komunikacijske tehnologije, ki se v virtualnem prostoru šele oblikuje in počasi zaseda svoj virtualni prostor. Mentalna forma e-javne participacije izhaja iz samega bistva politične teorije, katere ključni predmet proučevanja je vprašanje svobode. Aplikacija e-javne participacije povezuje temeljne elemente prej opisanih mentalnih form: element pravne svobode, ker temelji na pravnosistemskih normah¹²; element ljudske volje (politične svobode), ker omogoča različne uporabniške možnosti za izvajanje javne, strokovne in politične participacije; zgodovinski element, ker takšna, celovita raba demokratičnih in emancipatoričnih potencialov IKT pomeni napredek v razvoju strankarsko predstavniške demokracije

¹¹ Nekoliko se od teh konceptov razlikuje le koncept e-parlamenta, ki ga zagovarja poslanec državnega zbora Republike Slovenije dr. Ciril Ribičič. Čeprav gre tudi v tem primeru za ujetost v miselni horizont predstavniške demokracije, pa ta koncept pomeni kvalitativen napredek v razmišljanju o celovitejši uporabi IKT v demokratične in participatorne namene. Ribičič, Ciril (2002), *Virtualni poslanec (E-volitve, E-parlament)*. Pravnosistemski vidiki informacijske družbe, Portorož, GH Emona, 24–25. april 2002, str. 2–11.

(demokracije skozi institucije) v participativno demokracijo (demokracijo skozi državljanke). Vsi trije elementi združeni reflektirajo Neumannovo opredelitev pojma svobode¹³. Forma e-javne participacije oblikuje tako na sistemski kot nesistemski ravni virtualne prostore politične svobode, v katerih posamezniki svobodno oblikujejo lastno politično voljo glede zadev javnega pomena in uresničujejo ideal politično aktivnega državljanca¹⁴.

SPLETNI PORTAL ZA ELEKTRONSKO JAVNO PARTICIPACIJO

Na podlagi premisleka o problemih predstavniške demokracije, premisleka o participativni demokraciji in demokratičnih potencialih informacijsko-komunikacijske tehnologije bomo v nadaljevanju posvetili pozornost zasnovi elektronske javne participacije, ki je konceptualni okvir za celovito participativno uporabo IKT v političnem prostoru. Pri tem se kažeta vsaj dva problema. Prvi je raznovrstnost pojavnih oblik, modelov in teoretskih opredelitev pojma elektronske demokracije, ki so ponekod uporabljene tako, da so jim odvzeti ključni elementi javne (politične in strokovne) soudeležbe državljanov. Da bi se na ravni teoretske konceptualizacije pojma elektronske demokracije izognili takšnemu dvomju in nenatančnosti, predvsem pa njegovi rabi za demokratično legitimizacijo (do sedaj) politično pasivnih, ekonomskih modelov demokracije (e-poslovanje v javni in državni upravi, e-uprava, e-vlada itd.), in dosegli pojmovno transparentnost, predlagamo uvedbo nove kategorije, ki bo nedvoumno gradila na participativnih potencialih IKT in na njihovi rabi v političnem prostoru. Drugi problem, ki narekuje konkretizacijo koncepta elektronske demokracije, je njegov teoretski okvir, ki zahteva utemeljitev v računalniško podprti spletni aplikaciji (portal). Tako bodo njegova temeljna teoretska izhodišča prenesena v realni, s tem pa tudi v virtualni javni politični prostor. Na podlagi teh argumentov uvajamo koncept elektronske javne participacije. Ta pomeni aplikacijo participativnih teoretskih predpostavk elektronske demokracije v obliki računalniško podprtih spletnih strani in spletnih portalov. E-javna participacija tako pomeni vse tiste računalniške aplikacije, ki jih sestavljajo naslednje temeljne komponente: (1) računalniško podprte razprave med stroko, javnostjo in politiko, temelječe na načelih (protokolih) diskurzivne etike (glej Habermas, Jürgen: 1997); (2) raznovrstne uporabniške možnosti za politično, javno in strokovno

¹² Glej Aarhuška konvencija: konvencija o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah.

¹³ "Ravno to je naloga politične teorije, teorije pojma svobode: preboj goste megle propagande in pokazati, katere skupine le govorijo o svobodi in katere jo tudi poskušajo uresničiti. Samo tisti, ki dajejo množici ljudi možnost razvoja, si resnično prizadevajo za udeležanje svobode." (Neumann, 1950: 305–306)

¹⁴ To je ena poglobitvenih nalog znanosti v politiki: razbitje političnega nihilizma (Neumann, 1950: 296).

participacijo; (3) mišljenje in protokoli za politično akcijo; (4) princip aktivnega državljana in (5) arhiv celotnega dogajanja. Takšne aplikacije imajo na področju okolja in trajnostnega razvoja (6) pravnosistemsko utemeljitev v Aarhuški konvenciji in (7) teoretsko utemeljitev v teoriji participativne demokracije.

Na podlagi naštetih kategorij podajamo naslednjo opredelitev e-javne participacije: e-javna participacija pomeni računalniško aplikacijo (spletne strani in spletni portali) za sistemsko normirano, javno, strokovno in politično soudeležbo državljanov pri sprejemanju politik, programov in načrtov o zadevah javnega pomena. Tako zastavljena opredelitev se od koncepta elektronske demokracije loči v tem, da je slednji razumljen kot teoretsko deskriptivna kategorija, ki na ravni konceptualnih premislekov določa argumente, oblikuje miselni prostor in na področju sprejemanja okoljskih odločitev predlaga način za sistemsko umestitev računalniških aplikacij, ki izkoriščajo demokratične potencialne IKT v participatorne namene. V nasprotju s tem pa je koncept e-javne participacije razumljen kot aplikativna kategorija, ki pomeni konkretno udejanjanje (aplikacijo) teoretskih idej in premislekov koncepta elektronske demokracije v realni (virtualni) svet politike. E-javna participacija je politološka kategorija, zasnovana na vsebinah, ki so lastne politični teoriji. Te kategorije združuje mišljenje za politično akcijo, ki pomeni obliko, znotraj katere je mogoča kreacija političnih odločitev in udejanjanje politične svobode. Zainteresirana in prizadeta javnost kot politični subjekt tako s svojimi interesi vstopa v svet računalniško podprtih aplikacij, ki jim omogočajo participacijo pri odločanju o zadevah skupnega pomena. S tem pa se na področju odločanja o javnih zadevah odprejo možnosti za politično samorealizacijo, politično emancipacijo in politično svobodo. Tako opredeljen koncept e-javne participacije se v virtualnem prostoru, torej v elektronski javni sferi¹⁵, srečuje z drugimi, politično pasivnimi aplikacijami uporabe participatornih potencialov IKT, kot so e-uprava, e-vlada, e-sodstvo in drugi.

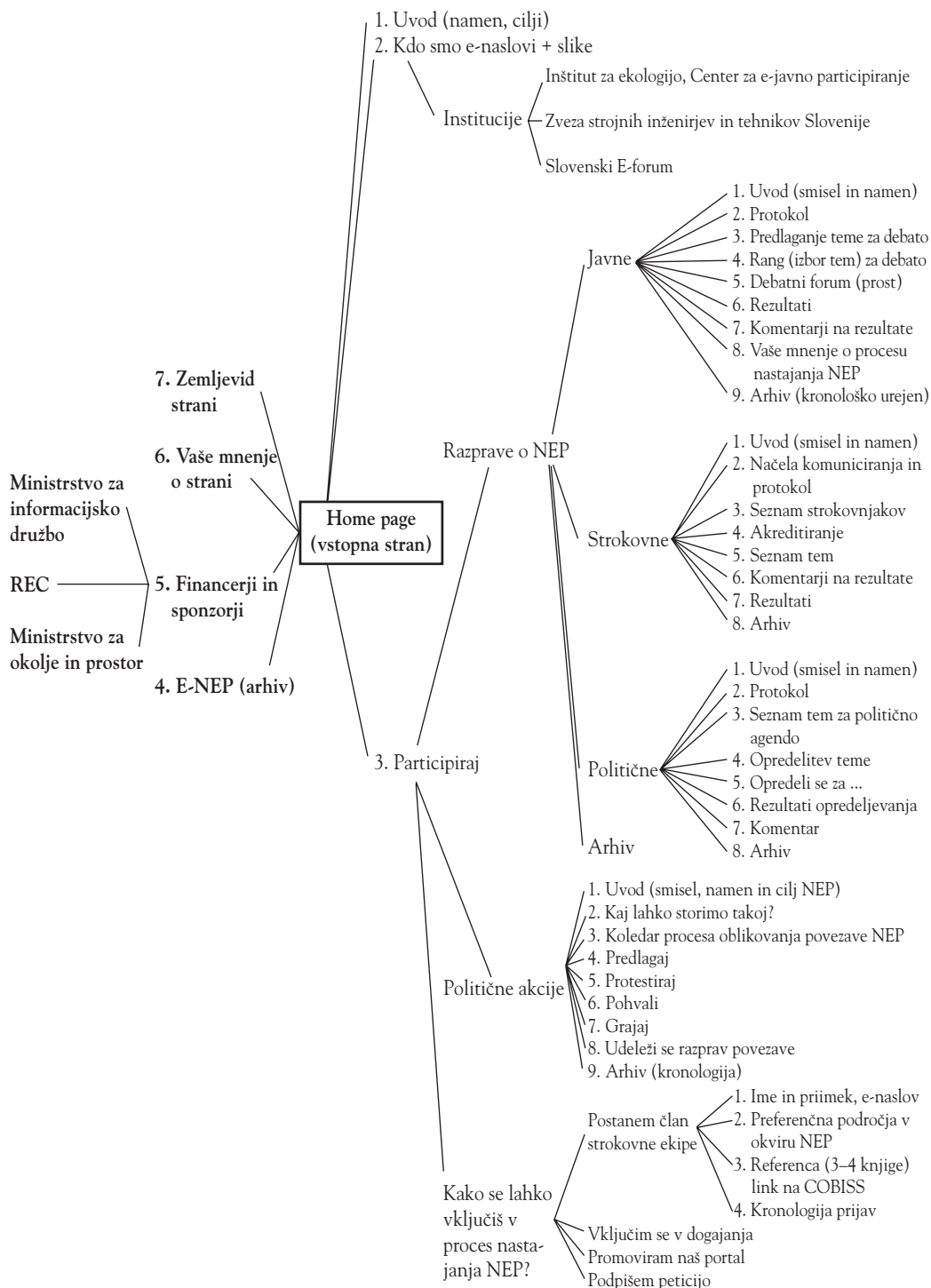
Na podlagi teoretskih predpostavk elektronske demokracije smo postavili konceptualno zasnovano spletnega portala za e-javno participacijo na primeru soudeležbe javnosti pri oblikovanju nacionalnega energetskega programa (slika 2). Ključni lastnosti portala sta njegova inkluzivnost in interaktivnost, ki uporabnikom omogočata (javno, strokovno in politično) soudeležbo skozi vse razsežnosti participacije: informiranje, obveščanje, razpravljanje, odločanje in implementacijo. Osrčje spletnega portala so računalniško posredovane razprave med stroko, javnostjo in politiko. Prednosti takšnega razpravljanja temeljijo na tehničnih zmogljivostih, ki vsem, z različnimi interesi udeleženi akterjem, omogočajo enakopravno, svobodno in demokratično razpravo pri odločanju o okoljskih problemih. Proces razpravljanja s tem pridobi pomembno vlogo v javnih razpravah, razvijanju alternativ in sprejemanju političnih, javnih in strokovnih odločitev.

Poleg tega so v portal vgrajene še druge ključne oblike javne, politične in strokovne participacije, ki prizadeti in zainteresirani javnosti omogočajo soudeležbo pri pripravi okoljskih programov, načrtov in politik: neposredno elektronsko komentiranje osnutkov predpisov, organizacijo protestov, zbiranje podpisov za peticijo ali podporno pismo, pošiljanje e-pošte politikom in odgovornim na lokalni in nacionalni ravni (poslanci, vlada, župani), lobiranje, organizacijo množičnih okoljevarstvenih protestov, okroglih miz, posvetovanj, iskanje somišljenikov, opredeljevanje okoljskih problemov, možnosti včlanjevanja v okoljske nevladne organizacije, obveščanje o okoljski problematiki, grajanje in nagrajevanje odgovornih, predstavljanje lastnih okoljevarstvenih stališč, prepričanj in mnenj, seznanjanje z mnenji drugih, pridobivanje povratnih informacij javnih institucij, izvajanje prostovoljnih akcij, propagiranje okoljevarstvenih ciljev, organiziranje skupin somišljenikov, obveščanje medijev o okoljevarstveni problematiki, donatorstvo, registracija v strežnik elektronske pošte, ki uporabnike sproti obvešča o participativnih možnostih, itd. Pomemben element portala je tudi arhiv vseh dogajanj, ki je podlaga za oblikovanje skupnega kolektivnega spomina mrežno povezanih okoljevarstvenih akterjev. Portal ponuja še možnosti za informiranje in učenje o okoljski problematiki. V ta namen so postavljene povezave na spletne strani domačih in tujih okoljskih nevladnih organizacij, virtualne baze podatkov za okoljevarstvene informacije, povezave na vladne spletne strani, povezave na virtualne okoljske razpravljalne forume, uporabne informacije o navodilih za pisanje in o postopku za posredovanje zahteve po okoljskih informacijah, informacije o razlagi procesov političnega odločanja ter o njegovi preglednosti in jasnosti postopkov pri sprejemanju okoljskih odločitev itd.

POLITOLŠKI PROBLEMI IN POMISLEKI O ELEKTRONSKI DEMOKRACIJI

Kljub obetavnim izhodiščem pri implementaciji participativne demokracije s pomočjo računalniških omrežij pa se v zvezi s tehničnimi lastnostmi IKT na eni strani in uveljavljanjem koncepta elektronske javne participacije v realnem svetu razmerij političnih moči na drugi strani pojavlja precej problemov, omejitev in pomislekov. Ti se pojavljajo na različnih ravneh in pri različnih akterjih. Na ravni demokratičnosti interneta so najizrazitejši problemi in pomisleki naslednji: glas posameznika ni prepoznaven, tehnologija še ne more prinesiti množične politične participacije, problem poplave mnenj v računalniški komunikaciji, ki lahko zaduši individualne realizacije, itd. Kozmos (2001) povzema nekatere najpogostejše kritike konceptov in eksperimentov virtualne demokracije: virtualne volitve ne dopuščajo

¹⁵ Več o tem v Thornton, Alinta (1996), *Does internet create Democracy?*, Chapter 2: Concept of public sphere (Habermas, 1989). University of Tehnology, Sydney, <http://www.wr.com.au/democracy/thesis2.htm>.

Slika 2: Struktura Portala za e-javno participacijo na primeru soudeležbe javnosti pri oblikovanju nacionalnega energetskega programa (NEP), Vir: Andrej A. Lukšič in Simon Delakorda (2002).

prostora za dialog in diskusijo; gneča še ne pomeni demokracije; tehnologija atomizira posameznika; hitrost računalniško posredovanih komunikacij je lahko sovražna za demokracijo; družba se ne počuti sposobna za sodelovanje v političnem življenju; nekateri javni problemi ne zanimajo širše javnosti; večina eksperimentov je imela nizko raven participacije; javno mnenje je zelo nestabilen fenomen; razprave potekajo brez prave vsebine (London v Kozmos, 2001: 129).

Čprav predstavljeni pomisleki veljajo tudi v Sloveniji, pa pri nas nastajajo nekatere ovire, ki izhajajo iz ravni organiziranja političnega sistema in odnosa političnih elit do politično participativne uporabe IKT. Problemi na tej ravni se kažejo predvsem v odločitvah javne oblasti za promoviranje politično pasivnih aplikacij demokratičnih potencialov računalniško posredovanega komuniciranja (e-uprava in e-vlada). V tem kontekstu je težava razumevanje elektronske demokracije skozi obstoječe vsakdanje politično izkustvo, ki je omejeno na pisarniško izkustvo uporabljanja potencialov IKT (e-poslovanje). Zato je spletne aplikacije elektronske demokracije v Sloveniji nujno ločiti od koncepta e-poslovanja oziroma ravnanja z dokumenti. Pri tem se kaže problem komercializacije interneta¹⁶. Ovira je tudi politični sistem Republike Slovenije, ki je ustavnopravno zaprt za legalno participacijo javnosti zunaj postopka demokratičnih volitev, referendumov in civilnih pobud. S tega stališča so razumljivi pomisleki javne oblasti glede elektronske demokracije in njenih aplikacij. Slovenska vlada kot trenutne pomisleke navaja naslednje¹⁷: (1) dejanska (ne)obveščенost posameznikov kot temelj verodostojnosti za njihovo odločanje, (2) interesi posameznikov na oblasti, (3) trenutna nenaklonjenost ljudstva do volitev prek interneta, (4) informacijska tehnologija je podvržena zlorabam (verodostojnost sodelujočih, zloraba podatkov) in (5) preobremenjenost sistemov ob aktivnem sodelovanju množice.

Drugi problemi so še javna, politična, pa tudi akademska neprepoznavnost koncepta elektronske demokracije, ki se pre pogosto kaže v javni neprepoznavnosti možnosti uporabe IKT za e-javno participacijo. V ta okvir sodijo tudi problemi pri uvajanju komunikacijsko informacijskih tehnologij, ki izhajajo iz zunanjih okoliščin in širšega družbenega okvira, pri čemer je še zlasti pomembna raven participativne politične kulture ter oblika politične socializacije. Na tem mestu Oblak (2001) poudarja zlasti splošno naklonjenost ter pripravljenost za sodelovanje v procesih izražanja mnenj in preferenc, splošno raven zanimanja za skupna vprašanja, pripravljenost za vlaganje lastnih virov in tehnološko opismenjenost. Kot ključne probleme pa navaja vsaj tri: (1) vprašanje dostopa, (2) predstava o idealnem državljanu ter (3) problem interaktivnosti (Oblak, 2001: 134).

¹⁶ "S porastom števila podjetij in razmahnitvijo tržne logike se je internetu začel spreminjati značaj, ki pa še nima razvitih mehanizmov, da bi zaježil takšne procese." (Oblak, 2001: 230).

¹⁷ Vir: E-poslovanje v javni upravi RS za obdobje od leta 2001 do leta 2004; Center vlade za informatiko, http://www.gov.si/cvi/slo/index_slo.htm.

SKLEP

Predstavljen politološki premislek o participativnih potencialih informacijsko-komunikacijske tehnologije pomeni nujno dopolnilo k širšemu korpusu obstoječih družboslovnih refleksij na tem področju. Njegova izhodišča, utemeljna v politični teoriji, omogočajo kritično refleksijo konceptov demokracije in posameznih oblik politične participacije, postavljenih v ozadje uporabniških možnosti, ki jih na ravni javne oblasti in civilne družbe ponujajo posamezne spletne aplikacije. Pri tem je na mestu ugotovitev, da omenjeni družbeni sferi in njeni akterji, vsaka na sebi lasten način izkoriščata potenciale IKT. Javna oblast večinoma za ohranjanje obstoječih razmerij političnih moči na podlagi koncepta predstavniške demokracije, pravnega pozitivizma in pravne svobode ter akumulacije kapitala, civilna družba pa za demokratizacijo in spreminjanje obstoječih razmerij moči v komunikacijskih procesih odločanja o zadevah javnega pomena. Pri tem izhaja iz koncepta participativne demokracije, politične svobode ter potrebe po boljši kakovosti lastnega življenja, sklicujoč se na mednarodno zavezujoče pravne norme, kot npr. zahteve Aarhuške konvencije na področju varovanja okolja in trajnostnega razvoja.

Produktivno analizo razmerij političnih moči, uveljavljanja politične svobode in vodenja politične akcije na področju IKT omogoča dejstvo, da predstavlja kibernetски prostor, vsaj na ravni spletnih aplikacij s političnimi vsebinami, sfero izpiljenih konceptov demokracije. To transparentnost omogočajo prav tehnične lastnosti IKT. Takšna preglednost potrjuje tudi naslednjo ugotovitev, da v okviru strategije razvoja informacijske družbe v Sloveniji ni vzpostavljenega prostora za razpravo o implementaciji idealov participativne demokracije v elektronski javni sferi, s tem pa tudi možnosti in potencialov elektronske demokracije.

Predstavljeni politološki vidiki elektronske demokracije puščajo odprta nekatera ključna vprašanja. Kako učinkovit in primeren je ob pomanjkanju analiz iz prakse koncept e-javne participacije v Sloveniji? Kakšen tip politično aktivnega državljana je primeren za tovrstno uporabo IKT? Kako senzibilizirati in motivirati javnost za izvajanje e-participacije o javnih zadevah? Kako oblikovati komunikacijske in odločevalske protokole ter kodekse razpravljanja na spletnih portalih za e-demokracijo, ki bodo uporabnikom omogočale množično, enakopravno, svobodno, demokratično in učinkovito, predvsem pa iskreno soudeležbo pri odločanju o javnih zadevah? Katere policy arene na področju javne oblasti so se najhitreje informatizirale in zakaj? V kolikšni meri je upravičeno govoriti o dominaciji naravoslovno-tehnične stroke pri implementaciji aplikacij IKT v slovenski družbi? Kakšne so in bodo politične posledice dosedanjega tehnokrat-skega odločanja o razvoju informacijske družbe pri nas? Kolikšen vpliv ima koncept e-poslovanja na ekonomizacijo politike v elektronski javni sferi? Itd.

Zadnja ugotovitev pričujočega besedila se nanaša na akterje, ki imajo dovolj organizacijskih in materialnih potencialov, predvsem pa potrebno politično zavest za postavitev in uporabo participativnih aplikacij elektronske demokracije. Te akterje v Sloveniji predstavljajo nevladne institucije civilne družbe, ki bodo na podlagi koncepta e-javne participacije v celoti izkoristile demokratične potenciale IKT. Pri tem bo treba še natančneje reflektirati razmerja političnih, ekonomskih, normativnih in medijskih moči med posameznimi akterji v policy omrežju na področju odločanja o aplikacijah IKT v Sloveniji ter pravno sistemske norme, ki odpirajo ali zapirajo prostore odločevalskih aren za soudeležbo javnosti na tem področju. To pa je tudi točka, kjer politološka analiza aplikacij IKT šele začenja dobivati na teži in pomenu. Novo področje raziskovanja politološke znanosti tako odpira prostor za politološko kreativnost, kritično prodornost, predvsem pa omogoča ponovni premislek o temeljni kategoriji politološke znanosti, o politični svobodi.

LITERATURA

- Aarhuška konvencija. [URL:<http://www.gov.si/mop/vsebina/zakoni/okolje/konvenc/koninf1.html>], (15. 3. 2002)
- Barber, Benjamin R. (1990) *Strong democracy: participatory politics for a new age*. Berkeley, Los Angeles, London: University of California Press
- Becker, Theodore Lewis / Slaton, Christa Daryl (2000): *The Future of Teledemocracy*. Westport (Conn.), London: Praeger.
Part I: *Introduction to the New Physic and New Democratic Paradigm* (str. 1–47)
- Brezovšek, Marjan (1995) Politična participacija: prispevek k analizi "participativne demokracije". *Teorija in praksa* 32 (3/4), 199–211
- Budge, Ian (1996) *The New Challenge of Direct Democracy*. Cambridge: Polity, 1996
- Carter, Dave (1997) "Digital democracy" or "Information Aristocracy"? Economic Regeneration and the Information Economy.
V Loader, Brian D. (Ed.) *The Governance of Cyberspace: politics, technology and global restructuring*, London: Routledge
- Clift, L. Steven (1996) *Using Electronic Communication for Political Discussions*. [URL:<http://www.e-democracy.org/intl/library/ecom.html>], (11. 2. 2002)
- Delakorda, Simon (2002) *Elektronska okoljska demokracija*, Diplomsko delo, FDV, Ljubljana
-poslovanje v javni upravi RS za obdobje od leta 2001 do leta 2004; Center vlade za informatiko. [URL:http://www.gov.si/cvi/slo/index_slo.htm], (12. 12. 2001)
- Grossman, Lawrence K. (1995): *The Electronic Republic: Reshaping Democracy in the Information Age*. New York ...[etc.]: Viking
- Habermas, Jürgen (1997): *The theory of communicative action. Vol.1, Reason and the rationalization of society*. Cambridge: Polity Press
- Hagen, Martin (1996): "A Road to Electronic Democracy? Politische Theorie, Politik und der Information Superhighway in den USA"
v Hans J. Kleinsteuber (ur.) 1996: Der "Information Superhighway". Opladen: Westdeutscher Verlag, str. 63–85. [URL:http://www.uni-giessen.de/fb03/vinci/labore/netz/hag_en.htm], (7. 10. 2001)
- Held, David (1992) *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press
- Hewitt, Patricia (1998) Tehnology and Democracy. V Jane Franklin (ur.) *The Politics of Risk Society*, 84–89. Cambridge: Polity Press
in association with the Institute for Public Policy Research
- Kitchen, Rob (1998) *Cyberspace: the world in the wires*. Chichester [etc.]: J. Wiley
- Kozmus, Davor (2001) Družbena konstrukcija informacijske tehnologije: pomeni in perspektive informacijskih tehnologij za sodobno družbo in znanost. Magistrsko delo, Impresum: Ljubljana : [D. Kozmus]
- Lukšič, Andrej (2002) Odpiranje odločevalskega sistema. V Milena Marega in Drago Kos (ur.) *Aarhuška konvencija v Sloveniji – strokovna priporočila za implementacijo Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva v okoljskih zadevah*, 25–31. Ljubljana: Regionalni center za okolje za srednjo in vzhodno Evropo

- Lukšič, Andrej (ur.) (2001) Projekt Elektronska demokracija na področju okoljevarstva, naravovarstva ter ekologije. Inštitut za ekologijo, Ljubljana
- Lukšič, Andrej (2000) K participativni demokraciji: Ali gre za nujnost dograditve institucij odločanja industrijsko razvitih držav? *IB revija* 34 (3/4), 14–19
- Lukšič, Andrej (1999) *Rizična tehnologija: izziv demokraciji: k politični ekologiji*. Ljubljana: Študentska organizacija Univerze v Ljubljani: Inštitut za ekologijo
- Minnesota Politics Discuss – Minnesota E-Democracy. [URL:<http://groups.yahoo.com/group/mn-politics-discuss/message/9521>], (14. 2. 2002)
- Oblak, Tanja (2001) Images of electronic democracy: Communication Technologies and Changes in Participation and Communication Processes: doctoral dissertation. Ljubljana: [T. Oblak]
- Oblak, Tanja (2000) *Elektronska demokracija in nova prizorišča političnega delovanja*. Vregov zbornik / [ur. Slavko Splichal]. Ljubljana: Evropski inštitut za komuniciranje in kulturo: Fakulteta za družbene vede, Univerza v Ljubljani (Javnost, 1318–3222; Vol. 7), str. 121–131
- Posvet "Internet in demokracija – stanje in perspektive". Državni svet Republike Slovenije, 31. maj 2001 (magnetogramski zapis).
- Ranerup, Agneta (1998) *On-line Forums as an Arena for Political Discussions*. Department of informatics, Göteborg University [URL:<http://www.informatik.gu.se/~agneta/KyotoRanerup.nyversion.pdf>], (19. 4. 2002)
- Thornton, Alinta (1996) *Does internet create Democracy?* Chapter 2: Concept of public sphere (Habermas, 1989). University of Tehnology, Sydney. [URL:<http://www.wr.com.au/democracy/thesis2.htm>], (7. 10. 2001)
- Trček, Franc (1997) Virtualna demokracija – navideznost ali dejanskost? *Družboslovne razprave* 13 (24/25), 98–117
- Tsagarousianou, Roza / Tambini, Damian / Bryan, Cathy (1998) *Cyberdemocracy: technology, cities and civic networks*. London, New York: Routledge
- Vreg, France (2001) Globalizacija in elektronska demokracija. *Teorija in praksa* 38 (1), 5–28
- White, Clem (1999) *Environmental Activism and The Internet*. Massey University, Albany, New Zealand. [URL:<http://www.arachna.co.nz/thesis/home.asp>], (9. 12. 2001)

Internet kot medij politične participacije: primer priprave novega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana

UVOD

V zgodovini so prostori neformalnega komuniciranja igrali pomembno vlogo pri nastajanju javnega mnenja ter s tem omogočili nastanek moderne civilne družbe. Ti fizični prostori se danes selijo v kibernetski prostor, kjer si ljudje izmenjujejo mnenja o aktualnih problemih ter tako ustvarjajo javno mnenje, ki vpliva na ustvarjanje in izvajanje politik na lokalni in globalni ravni, kar je tudi spodbudilo teoretike demokracije, da so začeli govoriti o vračanju k neposredni, a tokrat “virtualni”, atenski demokraciji.

V tem smislu so lokalne mestne oblasti začele postavljati portale “elektronske mestne hiše”, ki vsebuje vsak teden novo (za lokalne prebivalce aktualno) temo in je do potankosti predstavljena na spletni strani. Na to spletno stran lokalni prebivalci pošiljajo svoja mnenja in komentarje, ki so lahko podlaga za sprejemanje in legitimnost novih odločitev lokalnih oblasti. Take portale (Tambini, 1998) imenujemo teledemokracija, tehnopolitika, novi medij, satelitska politika in elektronska demokracija. Vsem tem izrazom pa je skupno to, da nakazujejo novo politično obdobje neomejene komunikacije med državljani in oblastjo.

Na splošno idejo elektronske demokracije spremljajo obljube o bolj demokratičnih, bolj dostopnih in bolj odprtih politikah, v katerih lahko politiki in državljani sodelujejo. Kot poudarja Oblakova (2001), se pridevnik elektronska v tej zvezi nanaša na uporabo in širitev digitalnih, računalniških in komunikacijskih tehnologij, ki podpirajo in omogočajo pridobivanje novih informacij ter vzpostavljanje in uporabo različnih komunikacijskih tokov.

Na podlagi teh trendov v pričujočem članku analiziramo trenutno stopnjo opremljenosti prebivalcev Ljubljane z novimi informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami ter njihovo pripravljenost za delovanje in bivanje v virtualni Ljubljani. Pri tem pa nas zanima zlasti, v kolikšni meri so prebivalci Ljubljane pripravljeni izkoristiti demokratični potencial, ki ga ponuja internet,

ter se z uporabo novega kibernetnega prostora, za družbeno delovanje, aktivno vključevati v politično participacijo na lokalni, mestni ravni.

Načelna spoznanja:

- da nove informacijske in telekomunikacijske tehnologije omogočajo meščanom preprostejši dialog z organi oblasti na takšen način, da se ti počutijo povezani in soodgovorni za razvoj družbe v prihodnosti,
- da interaktivnost novih telekomunikacijskih oblik omogoča povečevanje števila državljanov, udeleženih v procesih demokratičnega (so)odločanja,
- da odpadejo potrebe po vmesnih posredovalnih ravneh, ki filtrirajo informacije,
- da je kibernetni prostor odličen mehanizem za razprave o novih razvojnih načrtih, v tem članku preverjamo na primeru priprave novega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana. Pri tem pa izhajamo iz predpostavke, da so mestne virtualne demokracije lahko tudi nov prostor legitimitete prostorskemu planiranju s poudarkom na vzajemni komunikaciji med mestno oblastjo in resornimi službami ter manifestno (samo)organiziranimi skupinami meščanov, različnimi javnostmi in še zlasti z nemanifestnimi in pogosto izključenimi in neidentificiranimi drugimi meščani.

INTERNET KOT NOV PROSTOR LEGITIMITETE PROSTORSKEGA PLANIRANJA – ANKETNA RAZISKAVA

V sodelovanju z Oddelkom za urbanizem MOL smo v prvi fazi raziskave pripravili vprašalnik za telefonsko anketo, s pomočjo katere smo evidentirali trenutno stopnjo informatiziranosti prebivalcev Ljubljane in vzroke za neinformatiziranost ter njihovo pripravljenost za aktivno sodelovanje v razpravah o novih razvojno-prostorskih načrtih Mestne občine Ljubljana.

Kot del raziskovalnega projekta Virtualna Ljubljana: Politična participacija in preseganje informacijske izključenosti – smernice in aktivnosti uvajanja lokalne virtualne demokracije smo v drugi fazi projekta izvedli telefonsko anketo o možnostih, ki jih ponuja kibernetni prostor kot novi medij/prostor za razprave o razvojnih in prostorsko-razvojnih politikah. V anketi smo se osredotočili na tri tematske sklope:

- najprej smo hoteli analizirati dejansko stopnjo informatiziranosti – t. j. opremljenosti z novimi informacijskimi in komunikacijskimi tehnologijami med prebivalci MOL;
- nato smo analizirali seznanjenost meščanov s pripravami novega prostorskega plana MOL ter njihovo pripravljenost za sodelovanje v razpravah ob novem prostorskem planu in o njem;
- v zadnjem sklopu vprašani pa smo analizirali interese meščanov za politično participacijo in možnosti izkoriščanja kibernetnega prostora za aktivnejše vključevanje meščanov v razprave o razvojnih politikah MOL.

V nadaljevanju sledita analiza rezultatov po posameznih sklopih in sklepna analiza s strokovnimi podlagami za bodoče načrtovanje vključevanja javnosti v načrtovanje prostorsko-razvojnih politik.

INFORMACIJSKA OPREMLJENOST PREBIVALCEV MOL

V sklopu o opremljenosti z informacijsko in telekomunikacijsko tehnologijo (ITK) ter o uporabi javno dostopnih informacij s pomočjo ITK so se potrdile ugotovitve sorodne vrste raziskav znotraj raziskovalnega projekta Raba interneta v Sloveniji, in sicer o izrazito nadpovprečni informatiziranosti Ljubljane v primerjavi s slovenskim povprečjem.

	DNEVNO	TEDENSKO	OBČASNO	NIMAM/NE UPORABLJAM	IMAM, A NE UPORABLJAM
mobilni telefon	74,9 %	2,5 %	4,9 %	17 %	0,6 %
PC	38,4 %	9,5 %	10,5 %	35,4 %	6,3 %
prenosni računalnik	6,9 %	1,8 %	3,3 %	86,7 %	1,3 %
internet	26,5 %	7,9 %	9 %	51,7 %	4,9 %
telefaks	11,1 %	5,3 %	9,4 %	73,2 %	1 %
SMS INFO	15,1 %	11,6 %	19,8 %	53,5%	–
bankomat	14,4 %	50,1 %	20,3 %	15,2 %	0 %
internet bančništvo	5,2 %	6,5 %	7,9 %	80,5 %	0 %
info-termin. na javnih mestih	0,5 %	2,9 %	31,4 %	65,2 %	—
info-termin. v ustanovah	2,1 %	12,6 %	40,4 %	44,9 %	—
teletekst	28,3 %	17,6%	26,7 %	27,4 %	0 %

Tabela 1: Informacijska opremljenost in pogostost uporabe telekomunikacijskih tehnologij prebivalcev MOL

Tako na primer le 17 odstotkov anketirancev nima mobilnega telefona in le 35,4 odstotka osebnega računalnika. Anketirance smo spraševali tudi o pogostosti uporabe ITK, ki jih posedujejo oziroma so jim na voljo v (pol)javnih prostorih. Rezultati so podani v tabeli.

Ob dnevni uporabi mobilne telefonije izstopa še dokaj visoka dnevna uporaba osebnih računalnikov in teleteksta. Iz rezultatov pa je tudi razvidno, da informacijski terminali ne igrajo svoje osnovne vloge. Verjetno je razlog v tem, da so

informacije, ki jih vsebujejo, pogosto neažurirane oziroma se dogaja, da terminali pogosto tudi ne delujejo (npr. na Mačkovi). Zanimiv je tudi podatek, da skoraj pet odstotkov tistih, ki imajo dostop do interneta, tega medija ne uporabljajo.

Če analiziramo, kakšne so demografske karakteristike pogostih uporabnikov navedenih ITK tehnologij in storitev, pa lahko rečemo, da je med prebivalstvom MOL še vedno prisoten problem digitalne ločnice. Delitev na informatizirane in iz informatizacije izključene poteka še vedno glede na tudi sicer tipične strukturalne lastnosti marginaliziranih skupin v urbanih prostorih. Informatizirani so še vedno više izobraženi, mlajši in dvotretjinsko moška populacija. Tako je že na primer pri mobilni telefoniji, ki dosega največjo penetracijo uporabnikov med vsemi anketiranci, dvakrat več žensk kot moških, ki nimajo mobilnega telefona. Skorajda identično razmerje velja tudi med tistimi, ki nimajo osebnega računalnika.

V večini mednarodnih raziskav o problemu digitalne ločnice se izobrazba izkazuje kot tista strukturalna lastnost, ki ločuje med informatiziranimi in neinformatiziranimi sloji prebivalstva. Da je izobraženost odločujoči dejavnik, se je izkazalo tudi v naši analizi informatiziranosti meščanov MOL. Tako nima osebnega računalnika kar 73,6 odstotka anketirancev s končano poklicno šolo ali manj. Pri anketirancih s srednješolsko izobrazbo ta delež pade na 34,7 odstotka, medtem ko jih je med više- in visokoizobraženimi takih, ki v svojem gospodinjstvu nimajo osebnega računalnika, le 12,5 odstotka. Brez priključka na internet pa je le slaba četrtnina (24,2 odstotka) više in visoko izobraženih na eni strani, ter skoraj večina (87,3 odstotka) najnižje izobraženih (poklicna šola ali manj).

Podobne razlike v deležih so tudi pri uporabi informatiziranih storitev. Tako na primer kar tretjina anketirancev z najnižjo izobrazbo ne uporablja bankomatov. Internetno bančništvo pa kljub trenutno še zelo slabi razširjenosti uporabljajo predvsem najbolj izobraženi. Glede uporabe javno dostopnih informacijskih terminalov se izkažejo za utemeljene bojzani, da gre za "javno storitev", ki jo ljudje uporabljajo v dokaj majhnem številu. Uporabniki informacijskih terminalov so v večini primerov bolj izobraženi ljudje, ki se najpogosteje zadržujejo na lokacijah, kjer se nahajajo ti javno dostopni terminali, kar nam še enkrat potrjuje preprosto dejstvo, da se glede izobrazbe in s tem povezane dohodkovne hierarhije marginalizirani urbani sloji tudi prostorsko gibljejo na obrobju mestnega dogajanja. Ker ti sloji meščanov po eni strani pogosto ne uporabljajo ITK na delovnih mestih, po drugi strani pa tudi ne obiskujejo knjižnic, e-točk in javnih zavodov, jih zaradi neupoštevanja posebnosti njihovih časovno-prostorskih poti zgreši večina politik presejanja digitalne ločnice. To bi morali imeti v mislih načrtovalci bodočih javno dostopnih t.i. e-točk ter na podlagi tega tudi oblikovati nove politike pospeševanja informatizacije na ravni MOL s koncepti e-točk na ravni sosesk. Gre za koncept, ki so ga v drugem programu razvoja Nacionalne informacijske infrastrukture (NII II) kot eno osnovnih oblik vključevanja informacijsko

marginaliziranih slojev načrtovali v ZDA. Na primer s postavitvijo e-točke na Rakovi Jelši ali pa v “starem Štepanjcu” bi se dolgoročno gledano verjetno dosegel boljši učinek glede digitalnega opismenjevanja kot pa s trenutnimi politikami informatizacije.

Ob izobrazbi je pri uvrščanju med informatizirane meščane odločujoči dejavnik tudi starost. Mobilno telefonijo, internet, sporočila SMS, internetno bančništvo, informacijske terminale uporabljajo v večji meri anketiranci, mlajši od 25 let. Pri uporabi osebnih računalnikov in interneta pa se jim po pogostosti uporabe pridružuje tudi starostna skupina od 25 do 40 let. Info-urbana populacija meščanov je torej sestavljena iz mlajših, šolajočih se uporabnikov, običajno pa tudi iz višje ali visoko izobraženih zaposlenih, a mlajših od 40 let, kar kaže, da gre za značilno demografsko strukturo zgodnjih posvojiteljev informacijskih tehnologij, ki pa se tako v Sloveniji kot tudi v Ljubljani le počasi preoblikuje v demografsko bolj pestro strukturo uporabnikov.

KAJ POČNEJO UPORABNIKI NA INTERNETU?

V nadaljevanju sklopa o informatiziranosti meščanov MOL smo postavili niz vprašanj, s katerimi smo želeli dobiti odgovor o vsakdanji uporabnosti in možnostih, ki jih omogoča internet. Na sklop vprašanj je odgovarjalo 191 anketirancev – t.j. uporabnikov interneta.

Med uporabniki, ki smo jih zajeli v anketi, jih je pol takih, ki internet uporabljajo *večkrat na dan*, 16,4 odstotka ga uporablja *skoraj vsak dan*, 22 odstotkov *nekajkrat na teden*, preostalih 9,5 odstotka pa ga uporablja le *nekajkrat na mesec*. Če torej za redne uporabnike interneta štejemo tiste, ki ga uporabljajo vsaj nekajkrat na teden, ugotavljamo, da je med ljubljansko internetno populacijo večina rednih uporabnikov, saj njihov delež znaša kar 89,6 odstotka od vseh uporabnikov interneta.

Razvojno bolj problematični pa so rezultati analize namenov uporabe interneta, ki jih v naslednji tabeli podajamo razvrščene glede na pogostost dnevne uporabe interneta za posamezne konkretne namene. Če izhajamo iz podatka, da je od vseh v anketi zajetih uporabnikov interneta devet desetih rednih uporabnikov, so presenetljivi dokaj nizki deleži dnevne in tedenske uporabe pri številnih možnostih/vsebinah, ki jih omogoča internet.

V podrobnejši analizi smo poskušali ugotavljati, kakšen je delež uporabe glede na dejansko pogostost prisotnosti v kibernetskem prostoru. Upabnike smo razdelili na tiste, ki uporabljajo internet *večkrat na dan*, *skoraj vsak dan* ali *nekajkrat na teden* in druge, ki ga uporabljajo manj pogosto. Glede rednosti iskanja informacij/vsebin v podrobnejši, analizi tako izstopajo uporabniki, ki večkrat na dan uporabljajo internet za iskanje informacij povezanih z delom (52,6 odstotka). Le-ti pa predstavljajo tudi celoto dnevnih teledelavcev (24,5 odstotka teh vsak dan dela od doma).

Redni uporabniki se tudi pogosteje zabavajo, izobražujejo ter iščejo informacije o svojih konjičkih s pomočjo interneta. V kibernetnem prostoru se najpogosteje zabavajo najmlajši uporabniki interneta, najmanj pogosto pa uporabniki iz starostne skupine od 40 do 55 let.

Od vseh internetnih uporabnikov jih prek interneta nakupuje, tako doma kot v tujini, le četrtnina. Redni uporabniki, tisti, ki večkrat na dan uporabljajo internet, pa pomenijo tudi večino e-nakupovalcev v MOL. Možnosti rezervacije vozovnic in vstopnic prek interneta pa le občasno izkorišča dobra četrtnina uporabnikov.

Za razvoj lokalne virtualne demokracije je zanimiv podatek, da najpogosteje uporabljajo internet tisti, ki sodelujejo v diskusijskih forumih ter se tudi pogosteje informirajo o politiki in družbenem dogajanju prek interneta. Ob tem pa se o politiki zanima občutno več moških (nikoli ne išče informacij o politiki 59,5 odstotka žensk uporabnic in le 46,4 odstotka moških uporabnikov). Politične teme najbolj zanimajo najstarejšo populacijo (nad 55 let) in najmanj najmlajšo “internetno populacijo”, mlajšo od 25 let. Prav ta “nezainteresiranost” mladih za politiko bi lahko izziv oblikovalcem portala za virtualno lokalno demokracijo, saj bi morali razmisliti o oblikovanju zanimivih politično-razvojnih vsebin glede mladinske problematike, ki je ponavadi potisnjena na obrobje razvojnih politik.

Če pa pogledamo podatke o namembnosti uporabe interneta, lahko rečemo, da so razvojno skrb vzbujajoči ter kažejo jasno podobo kroničnega pomanjkanja zanimivih in uporabnih vsebin v slovenskem kibernetnem prostoru. Gre za stanje, ko je sicer dosežena določena stopnja informatizacije, ki pa se le malenkostno izraža v spremenjenem načinu življenja. Mlajši in bolj izobraženi sicer uporabljajo kibernetni prostor kot prostor svojega vsakdanjega delovanja in bivanja, ampak pri skupini najmlajših uporabnikov je uporabljen predvsem za zabavo, pri vseh starostnih skupinah (rednih) uporabnikov interneta pa za iskanje informacij. V domačem kibernetnem prostoru je zelo malo virtualizirane porabe, obenem pa na sedanji stopnji razvitosti internetnih vsebin na območju MOL skorajda ne obstaja možnost lokalne virtualne demokracije.

PRIPRAVLJENOST MEŠČANOV ZA VKLJUČEVANJE V POLITIKO – MOŽNOSTI ZA RAZVOJ (LOKALNE) VIRTUALNE DEMOKRACIJE

V razpravah o nastanku, razvoju in tudi propadanju digitalnih mest se pogosto razpravlja o komercializaciji in profanizaciji projektov, ki so bili začetni z najboljšimi nameni (glej Lenarčič 2002). Pogosto pa so te kritike s strani razočaranih zgodnjih načrtovalcev le posledica njihove prešibke societalne empatičnosti. Tako so bili številni zgodnji primeri lokalnih virtualnih demokracij načrtovani za vključevanje širših skupin meščanov v razpravljanje o razvojnih politikah. V praksi pa se je izkazalo, da so uporabniki pogosto začeli nov, praviloma brezplačno dostopen interakcijski pros-

	DNEVNO	TEDENSKO	OBČASNO	NIKOLI
iskanje informacij, povezanih z mojim delom	33,7 %	26,2 %	28,4 %	11,7 %
za zabavo	17,9 %	18,4 %	33,2 %	30,4 %
izobraževanje	14,8 %	21,4 %	42,3 %	21,5 %
za delo od doma	12,7 %	8,4 %	18,4%	60,4 %
informiranje o politiki in družbi	11,4 %	10,2 %	26,4 %	52 %
iskanje informacij o kulturnih in športnih dogodkih	9,5 %	22,8 %	46,8 %	20,9 %
iskanje informacij o mojih konjičkih	7,6 %	26,9 %	39,8 %	25,7 %
pregled sporedov	6,7 %	10,3 %	28,5 %	54,5 %
sodelovanje v diskusijskih forumih	3,7 %	3,2 %	12,3 %	80,9 %
poslušanje radia, koncertov	1,7 %	5,7 %	16,2%	76,5 %
informacije o nakupih	1,7 %	13,5 %	36,2 %	48,5 %
iskanje turističnih informacij	0,2 %	12,4 %	71,8 %	15,6 %
nakupovanje v Sloveniji	0 %	0,9 %	15,8 %	83,3 %
nakupovanje v tujini	0 %	1,6 %	16,6 %	81,9 %
rezervacije vozovnic in vstopnic	0 %	3,6 %	27,6 %	68,8 %

Tabela 2: Pogostost dnevne uporabe interneta prebivalcev MOL za posamezne konkretne namene

tor uporabljati za druge oblike interakcij, ki so bile povezane z njihovimi osebnimi interesi, ki so lahko segali od prostočasnih prek spolnih pa vse do poklicnih interesov.

Menimo, da ta uporaba, ki je razvijalci digitalnih mest ne načrtujejo, vsekakor ni “nepravilna, napačna, prepovedana”. Gre preprosto za dejstvo, da so nekateri uporabniki izkoristili novi prostor združevanja za oblikovanje in razvoj bolj ali manj močnih interesnih skupin. Te skupine pa so lahko pogosto skozi debatne forume v neformalizirani obliki prediskutirale pomembne probleme za razvoj mest in včasih prišle tudi do rešitev. Pogosto so se zaradi anonimnosti sodelovanja v debatnih forumih vanje vključevali sicer v mestu marginalizirani posamezniki in skupine, ki so si upali spregovoriti o svojih specifičnih problematikah, obenem pa so na tak način tudi večinski, sredinski populaciji demistificirali in destigmatizirali tuje, nepoznane. Včasih so se ti interesni kibernetski forumi preoblikovali tudi v skupine pritiska, ki so dosegle rešitev konkretnih problemov na ravni mest. Žal pa se je dogajalo tudi, da so po rešitvi problemov ti forumi zamrli.

V naši anketi je iz vprašanja “Kaj mislite o tem, da nekateri politiki komunicirajo z javnostjo prek interneta? Ali naj jih posnemajo tudi mestni politiki in upravniki?” razvidno, da jih od vseh anketirancev kar 54 odstotkov želi, da se omogoči “neposredno komuniciranje občanov z njimi”. Zanimiv pa je tudi podatek, da

dve tretjini uporabnikov interneta išče informacije o Ljubljani ter da je glavni razlog med tistimi, ki jih ne iščejo, da so “hitreje dostopne v drugih medijih”.

Glede razvoja politične participacije na ravni Mestne občine Ljubljana pa so zanimivi tudi odgovori na vprašanje o aktivnem sodelovanju pri razvoju virtualne demokracije, kjer smo anketirance spraševali, ali in kako bi se oni osebno vključevali v politično dogajanje na mestni in nacionalni ravni.

Iz rezultatov je razvidno, da so Ljubljančani glede na ugotovljeno večdesetletno raziskovalno “krizo politične participacije” tako pri nas kot na Zahodu dokaj “politična bitja”. Z županjo bi na primer največ komunicirala populacija od 40 do 55 let. Zanimivo pa je, da bi razen najstarejše populacije (nad 55 let) pri vseh mlajših občanah od tistih, ki izražajo željo za komuniciranje z županjo, prevladovalo komuniciranje po internetu.

Glede na višje deleže izraženih preferenc po sodelovanju v političnem življenju na mestni ravni ter pripravljenosti na sodelovanje menimo, da bi moralo mesto bolje izkoristiti tako zaznano političnost someščanov kot tudi možnosti, ki jih ponuja novi medij/prostor za povečevanje politične participacije, kar bi ne nazadnje omogočalo tudi večjo legitimnost in konsenzualnost sprejetih političnih odločitev.

Ob teh pogosto šele sekundarno politično angažiranih posameznikih in civilno-družbenih skupinah se je v kibernetških prostorih digitalnih mest oblikovala tudi cela vrsta subkultur. Te so bile lahko le prenos že obstoječih in pogosto prostorsko razpršenih skupin v nov omrežno povezan prostor izmenjav, ali pa so nastale kot popolnoma nove in prvotno le v kibernetškem prostoru obstoječe

	DA, PO INTERNETU	DA, A NE PO INTERNETU	NE	NE VEM
pisal pismo županji	29,9 %	30,5 %	38,9 %	0,7 %
pisal pismo mestnemu svetniku	24,6 %	28,9 %	45,0 %	1,5 %
pisal pismo poslancu/poslanki	24,9 %	25,3 %	48,6 %	1,2 %
pisal pismo politikom ali predstavnikom državnih institucij	24,8 %	22,2 %	52,2 %	0,8 %
podpisoval peticije in pisma podpore	29,8 %	42,4 %	26,2 %	1,5 %
se vključeval v razprave o konkretni politični problematiki	18,7 %	18,5 %	60,6 %	2,1 %
sodeloval v poizvedovalni anketi	31,5 %	30,7 %	35,5 %	2,2 %
sodeloval pri glasovanju, volitvah	30,4 %	47,5 %	20,7 %	0,0 %
si ogledal kakšne politične vsebine	26,8 %	26,2 %	47,0 %	1,4 %
poiskal kakšen uradni dokument	45,2 %	25,6 %	28,4 %	0,8 %

Tabela 3: Aktivno sodelovanje prebivalcev MOL pri razvoju virtualne demokracije.

subkulture. Ta subkulturalna "bohotnost" pa verjetno v največji meri pripomore k dobrim vibracijam digitalnih mest oziroma je za nas kibernavte prav gotovo tisti kazalec, ki ločuje med dolgočasno birokratsko (od zgoraj navzdol načrtovanimi poskusi) informatizacijo, kar je kot zelo slab primer tovrstnosti trenutno žal tudi Ljubljana, ter med uspešnimi primeri vibrirajočih digitalnih krajev, ki se v Ljubljani dogajajo predvsem prek Ljudmile in Kiber-pipe.

Pri razvoju prosto dostopnih infourbanih habitatov je ravno evolucijski potencial samorazvoja tista možnost, ki bi jo morali načrtovalci upoštevati že v izhodišču in, izhajajoč iz te predpostavke, tudi oblikovati vstopne portale v digitalna mesta. Tovrstni habitati pa bi ob "resnih" upravnoformalnih, dvosmerno politično participativnih, institucionalnih ter profitnih področjih morali nujno vsebovati tudi kibernetske (sub)prostore za svobodna izražanja mnenj in oblikovanja kibernetskih tematskih skupin, upoštevajoč tudi demografsko, dohodkovno in interesno različne skupine uporabnikov.

Nečlanom tako nastajajočih konkretnih subkultur skrita znanja pa so tudi izhodišče za razvoj ekonomij generalizirane menjave (glej Trček 2002). Izvedenci za konkretna področja na svojih predstavitvenih straneh namreč ponujajo svoja znanja (običajno) vnaprej neznanim iskalcem informacij. Ti nasveti so lahko brezplačni ter brez pričakovanja recipročnosti ali pa tudi ne. Iz širokega nabora vedenj se tako razvijajo lokalne mestne (neformalne) mikroekonomije, ki se lahko združujejo preko borz izmenjave znanj v omrežja "skritih" znanj (tacit knowledge). Izmenjave vedenj so mogoče tudi predvsem kot nemonetarne izmenjave. Omrežje tovrstnih mikroekonomij pa se lahko prepleta tako po interesnih kot tudi po teritorialnih načelih in združuje izmenjave tako v kibernetskem kot tudi v fizičnem prostoru. Edina ovira za uspešnost tovrstnih omrežij v globaliziranih kibernetskih prostorih je ponavadi neobvladovanje tujih jezikov.

NOVI PROSTORSKI PLAN MOL IN INTERNET – K NOVI LEGITIMITETI PROSTORSKEGA PLANIRANJA

Uporaba interneta lahko daje novo legitimiteto prostorskemu planiranju s poudarkom na vzajemni komunikaciji med mestno oblastjo in resornimi službami ter zainteresiranimi skupinami meščanov – javnostmi. Skratka, gre za uporabo interneta kot permanentnega prostora javnih razgrnitev prostorskih planov in kot prostora za javne razprave o teh planih. Tako bi bile v razpravo o prostorskem razvoju mesta vključene tudi družbene skupine, ki so ponavadi izključene iz tovrstnih razprav, kar bi pripomoglo k večji legitimiteti prostorskorazvojnih politik na ravni MOL.

V anketi smo anketirance spraševali tudi o prostorski problematiki nasploh in še zlasti o novem prostorskem planu. Tako ugotavljamo, da veliko meščanov pogoša

(31 odstotkov) ali nekoliko pogreša (29 odstotkov) informacije o prostorski problematiki v mestu in da le 11 odstotkov anketiranih tovrstna problematika sploh ne zanima. Ob tem pa je le tretjina tistih, ki jih prostorska problematika zanima, že slišala za pripravo novega plana. Največkrat so slišali zanj iz dnevnih časopisov (53 odstotkov) in s televizije (35 odstotkov) ter glasila Ljubljana (21 odstotkov).

Razveseljivo pa je, da je 40 odstotkov anketirancev pripravljenih sodelovati pri pripravi novega prostorskega plana MOL. Največ v anketah (58 odstotkov) ter s sodelovanjem na delavnicah o prostorskem planu (47 odstotkov). Od vseh, ki jih pa zanima prostorska ureditev mesta, jih kar 17 odstotkov meni, da bi lahko s svojimi strokovnimi znanji pomagali pri pripravi novega plana. Zanimivo je tudi, da meščani menijo, da je življenje v Ljubljani s primerjavo izpred desetih let enako (41 odstotkov) ali boljše (26 odstotkov) oziroma izrazito boljše (7 odstotkov).

Med anketiranci, ki jih zanima prostorska problematika, pa bi jih kar 37 odstotkov sodelovalo v anketah na internetu in 29 odstotkov v tematskih klepetalnicah. Gre za relativno zelo visok delež informatizirane populacije, ki izraža željo po sodelovanju v pripravi novega plana. Anketni rezultati pa kažejo, da dve tretjini uporabnikov interneta išče na internetu tudi informacije o Ljubljani, kar bi bilo treba izkoristiti pri politikah komuniciranja s ciljnimi javnostmi pri vseh razvojno ključnih vprašanjih. Od vseh uporabnikov interneta pa jih želi dobivati e-novice o prostorskem planu MOL kar 49 odstotkov. Od tega 18 odstotkov vse novice, povezane s planom, in 31 odstotkov le novice, ki jih osebno zanimajo. Z ustrežno strukturo novic bi tako lahko oblikovalci e-novic zajeli različne za zagotavljanje legitimnosti prostorskega planiranja potrebne skupine meščanov in vključili v načrtovanje bodočega prostorskega razvoja mesta tudi njihove želje in potrebe.

s sodelovanjem v telefonskih in pisnih anketah	58,0 %
s sodelovanjem na delavnicah, na katerih prebivalci posredujejo svoje poglede na prostorsko problematiko	46,7 %
z udeležbo na razgrnitvah in javnih razpravah o novem prostorskem planu	43,2 %
s sodelovanjem v anketah na internetu	37,2 %
s sodelovanjem v internetnih klepetalnicah na tematike prostorskega plana	29,4 %
s svojimi strokovnimi znanji želim sodelovati v ekipi pripravljavcev plana	17,2 %
že sodelujem v pripravi prostorskega plana	2,8 %
ne vem	1,1 %

Tabela 4: Pripravljenost anketirancev za sodelovanje pri pripravi novega prostorskega plana MOL

Glede na demografsko-strukturalne lastnosti anketirancev ugotavljamo, da največ interesa tako za področje prostorsko-razvojne problematike Mestne občine Ljubljana kot tudi za vključevanje v lokalno virtualno demokracijo kažejo redni uporabniki interneta, in sicer v nekoliko večjem številu moški kot ženske. Najbolj pa pogrešajo informacije o prostorski problematiki pripadniki starostne skupine od 25 do 40 let. Od vseh perečih prostorskih razvojnih problematik pa so anketiranci v največjem številu seznanjeni z medijsko najbolj odmevnim problemom gradnje novega nogometnega (centralnega) stadiona.

Iz prikaza anketnih rezultatov sledi, da internet ostaja trenutno še neizkoriščen vir razširjanja razprav o bodočem prostorskem razvoju Ljubljane. Gre namreč za nov prostor družbenega delovanja, v katerem bi lahko v kibernetških forumih in na predstavitvenih straneh zajeli iz procesa prostorskega planiranja ponavadi izključen del javnosti. Dokler pa se ne bodo na ravni razvojnih politik mesta Ljubljane oblikovale tudi operativne smernice premagovanja digitalnega neskladja, bodo tako iz procesov informatizacije kot tudi iz političnega življenja izključeni že tako marginalizirani urbani sloji niže izobraženih, starejših in dohodkovno niže uvrščenih Ljubljančanov. Internet je torej medij, ki lahko razširja prostor politične participacije in v politično življenje mesta vključuje običajno iz javnih razprav izključene informatizirane sloje prebivalstva, brez ustreznih politik digitalnega opismenjevanja širših slojev pa ne more pripomoči k bolj pestremu in aktivnejšemu političnem življenju na ravni mesta.

SKLEP

Analiza ankete je pokazala, da je Ljubljana v primerjavi s slovenskim povprečjem izrazito nadpovprečno informatizirana. In če štejemo za redne uporabnike interneta tiste uporabnike, ki ga uporabljajo vsaj nekajkrat na teden, potem je med ljubljansko internetno populacijo tudi večina rednih uporabnikov interneta. Iz anketnih podatkov je med drugim tudi razvidno, da bi bili prebivalci Ljubljane v veliki meri pripravljene komunicirati prek interneta s predstavniki lokalne oblasti. Največji interes tako uporabnikov interneta kot vseh anketirancev pa je za dostop do uradnih dokumentov. Skratka, meščani si želijo učinkovit virtualni portal, ki jih bo na pregleden in dostopen način obveščal o zanje relevantnih upravno-političnih odločitvah in jih tudi z razumljivimi in jasnimi navodili usmerjal v reševanje njihovih konkretnih problematik.

Uporabniki interneta ne glede na splošno nizko politično participacijo v kibernetškem prostoru zelo pozitivno ocenjujejo potenciale, ki jih za takšno delovanje ponuja internet. Zanje je internet demokratičen medij, saj je v veliko pogledih učinkovitejši in preprostejši kot večina dosedanjih oblik politične prakse. Po mnenju

večine je tudi vključevanje v različne razprave s pomočjo interneta postalo preprostejše, vendar pa so prav tovrstne oblike uporabe interneta zelo malo razširjene.

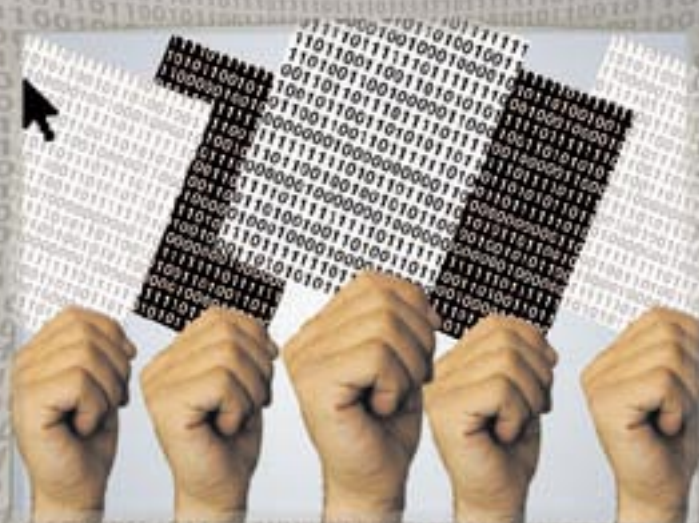
Iz prikaza anketnih rezultatov raziskovalnega projekta *Virtualna Ljubljana: Politična participacija in preseganje informacijske izključenosti – smernice in aktivnosti uvajanja lokalne virtualne demokracije* vidimo, da veliko Ljubljančanov na internetu pogreša informacije o prostorski problematiki njihovega mesta, obenem pa med njimi vlada velika zainteresiranost za pomoč pri pripravi novega prostorskega plana. Iz tega sledi, da internet ostaja trenutno še neizkoriščen vir razširjanja razprav o bodočem prostorskem razvoju Ljubljane.

V slovenskem okviru se torej ideja virtualne demokracije sooča s svojevrstnim paradoksom, kajti očitno je, da ne gre za problem uresničevanja virtualne demokracije zaradi nezaupanja v internet ali nezainteresiranosti uporabnikov, tako da je treba prave vzroke iskati drugje, najverjetneje v trenutnih politikah informatizacije, ki niso preveč uspešne (glej Trček 2000). Dosedanje uspešne virtualne demokracije so namreč posledica koordiniranega in sinergičnega sodelovanja informatično usmerjenih mestnih oblasti in javnih uprav, ponudnikov informatičnih storitev, občecivilnodružbenih in še zlasti kibernetško subkulturnih skupin ter znanstveno-raziskovalnih potencialov regionalnih univerzitetno-raziskovalnih centrov (več o tem glej Lenarčič 2002). Kar pa v Sloveniji še pogrešamo.

LITERATURA

- Carter, D. (1997): "Digital democracy" or "information aristocracy"? Economic regeneration and the information economy, v: LOADER, B. (ur.): *The governance of cyberspace. Politics, technology and global restructuring*, Routledge, London
- Lenarčič, B. (2002): *Fizično Vs. virtualno mesto*, Diplomsko delo, FDV, Ljubljana
- Oblak, T. (2001): *Images of electronic democracy: Communication technologies and changes in participation and communication processes*, Doctoral dissertation, FDV, Ljubljana
- Trček, F. (2000): "Problemi informatizacije Slovenije", *Teorija in praksa*, let. XXXVII, št. 6, Ljubljana
- Trček, F. (2002): "Kiberkulture – k novim ekonomijam obdarovanja", v: Debeljak, A. et al. (ur.): *Cooltura: uvod v kulturne študije*, Študentska založba, Ljubljana
- Tsagarousianou, R. et al. (ur.) (1998): *Cyberdemocracy, Technology, cities and civic networks*, Routledge, New York

država in IKT

E-aktivnosti slovenske države v očeh državljanov

1. UVOD

Na področju informacijsko-komunikacijskih tehnologij (IKT) se soočamo s hitrimi, predvsem pa z nenehnimi spremembami. Spremembe večajo produktivnost in izboljšujejo kakovost življenja, hkrati pa prinašajo negotovost glede smeri nadaljnjega razvoja. Širše področje IKT – in informacijske družbe nasploh – postaja zato izjemno pomembno za razvoj celotne družbe. Aktivnosti in ukrepi na tem področju so postali tudi standardna komponenta delovanja sodobnih držav, kar se je ponekod formaliziralo v posebnem resornem ministrstvu.

Možnosti, ki jih za komunikacije med državo in državljani ponujajo IKT, je veliko: od učinkovitejšega razširjanja informacij, boljših komunikacij, hitrih transakcij, do poenostavitve postopkov, preprečevanja čakanja, zmanjšanja obsega administrativnega dela itd. Zgled hitrega odzivanja države na tem področju so vsekakor ZDA, saj so že sredi 90. letih sprejemale radikalne ukrepe za ureditev nacionalne komunikacijske infrastrukture, kot tudi vrsto drugih aktivnosti, od pospeševanja informatizacije šolstva, spodbujanja elektronske prodaje do vzpostavljanja elektronskega poslovanja z državo.

Z zamudo je trendom v ZDA sledila tudi EU, najprej v številnih študijah in konferencah, kasneje pa tudi v strateških dokumentih. Leta 2000 so voditelji vlad držav EU na zasedanju v Lizboni zastavili cilj, da Evropa v prihodnjem desetletju postane “najbolj konkurenčno in dinamično, na znanju temelječe gospodarstvo na svetu”¹. Na tej podlagi je bil še isto leto sprejet tudi akcijski načrt eEurope². Glavne naloge eEurope se nanašajo na vzpostavljanje temeljev informacijske družbe, kot so zagotavljanje cenejšega, hitrejšega in varnega interneta, večje vlaganje v znanje in spodbujanje rabe interneta. Pomembna

¹ [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K5D751D905C0B1326C1256C13003F2144/\\$file/eEurope2005.pdf](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K5D751D905C0B1326C1256C13003F2144/$file/eEurope2005.pdf)

² http://europa.eu.int/information_society/eeurope/action_plan/pdf/actionplan_en.pdf

komponenta tega načrta je tudi e-uprava. S pojmom e-uprava prevajamo angleški izraz "e-government"³, s katerim v najširšem pomenu razumemo uvajanje elektronskega poslovanja v celotno poslovanje javne uprave.

Tudi države kandidatke so še v letu 2000 sprejele vse ključne cilje načrta eEurope in pripravile poseben akcijski načrt eEurope+⁴. Na tej podlagi so tudi na Ministrstvu za informacijsko družbo⁵ (MID) sprožili usklajevanje in nove aktivnosti, vključno z vzpostavljanjem indikatorjev za merjenje razvitosti informacijske družbe.

2. INDIKATORJI E-UPRAVE

Da bi razumeli potencialno korist, ki jo lahko prinese e-uprava, je treba znati izmeriti vpliv teh koristi. Zato v nadaljevanju najprej podajamo konceptualno izhodišče za izdelavo indikatorjev e-uprave. Pri tem izhajamo iz raziskovalnega projekta Petega okvirnega programa SIBIS (Statistical Indicators Benchmarking the Information Society), v katerem sodeluje tudi Fakulteta za družbene vede Univerze v Ljubljani. Projekt SIBIS je namenjen vzpostavitvi celovitega sistema indikatorjev informacijske družbe, v njem pa ima pomembno vlogo tudi področje e-uprave.

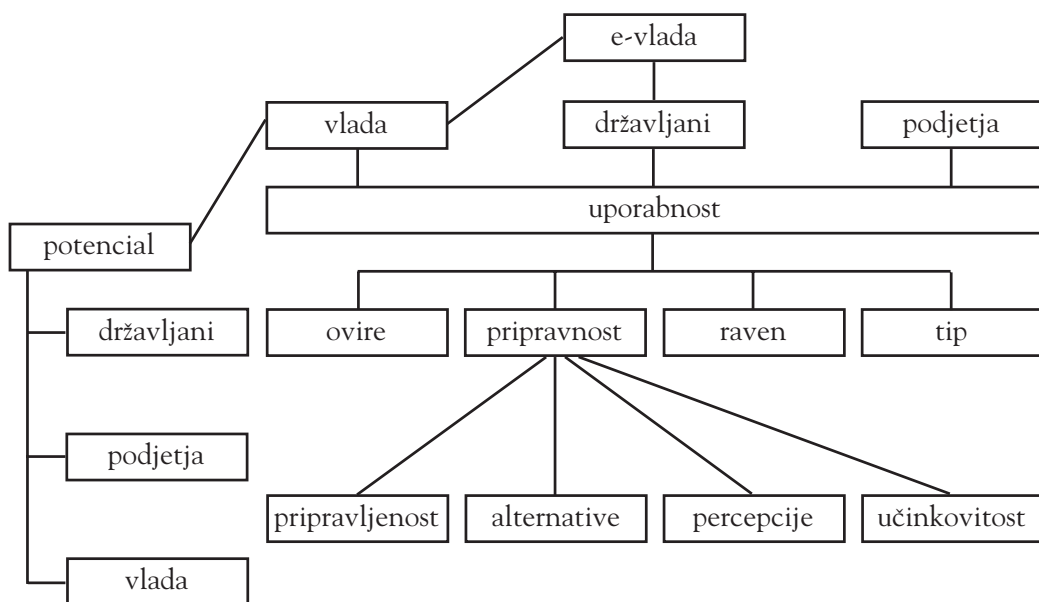
IKT že danes spreminjajo način poslovanja javne uprave. Potencialne storitve e-uprave pa so izjemno raznolike, saj segajo od preprostega predstavljanja informacij na spletu, prek različnih nivojev interakcij do pravno veljavnih transakcij on-line med uporabnikom in javno upravo.

Pri uvajanju storitev e-uprave je treba upoštevati tudi celovit odnos državljanov do radikalnih sprememb v novem načinu poslovanja. Po eni strani namreč državljani intenzivnejšo uporabo IKT sprejemajo pozitivno, po drugi pa se s tem povečuje tudi zaskrbljenost glede zasebnosti oziroma varovanja osebnih podatkov.

Zato je pri izdelavi celovitega sistema indikatorjev e-uprave primerno izhajati iz kompleksne hierarhične strukture objektov merjenja (slika 1).

Objekt merjenja e-uprave torej izhaja iz dveh osnovnih sklopov. Prvi se nanaša na zanimanje oziroma potencialne (angl. *potential*) treh segmentov: državljanov, podjetij in same uprave. Drugi sklop se nanaša na uporabo (angl. *usage*) teh storitev in spremljajočih stališč. Za državljane, podjetja in upravo so pri tem posebej pomembni nivoji (angl. *level*), tipi (angl. *type*) ter ovire (angl. *obstacles*) pri uporabi storitev e-uprave. Osrednji vidik uporabe je pripravnost (angl. *convenience*) storitev e-uprave, ki se meri prek pripravljenosti (angl. *willingness*), alternativ (angl. *alternatives*), percepcije (angl. *perception*) in njene učinkovitosti (angl. *effectiveness*).

Na podlagi opisane sheme so v okviru projekta SIBIS za vsakega od navedenih podsklopov izdelali izčrpen seznam potencialnih indikatorjev.

Slika 1: Hierarhična struktura indikatorjev e-uprave (vir: SIBIS)

3. INDIKATORJI INFORMACIJSKE DRUŽBE V EU

Obstoječi indikatorji e-uprave v letu 2002 seveda niti zdaleč niso tako izčrpni, kot predvideva idealiziran konceptualni okvir. Posebej mednarodno primerljivi indikatorji se omejujejo le na najosnovnejše kazalce. Osnovni indikatorji informacijske družbe EU so natančneje predstavljeni v posebnem dokumentu⁶, kjer so indikatorji razdeljeni v več skupin, pri čemer je e-uprava seveda le eden od podsklopov. Indikatorji so zaokroženi v štiri področja:

- V prvi skupini so indikatorji infrastrukture informacijske družbe, kot npr. deleži fiksnih telefonskih priključkov, dostop do interneta ipd.
- Druga skupina indikatorjev meri trende cenejšega, hitrejšega in varnejšega interneta, kot npr. ceno dostopa, hitrost prenosa podatkov, število varnih strežnikov ipd.
- Tretja skupina indikatorjev spremlja vlaganja v ljudi in znanje, število računalnikov v šolskih zavodih, število diplomantov s področja informatike, odstotek teledelavcev ipd.

³ E-uprava je pomensko usklajena uporaba angleškega izraza e-government (povzeto po [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/KE45C522A20516EADC1256C0C0073B4AE/\\$file/eGov_min_deklaracija_bru2001_si.pdf](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/KE45C522A20516EADC1256C0C0073B4AE/$file/eGov_min_deklaracija_bru2001_si.pdf))

⁴ [http://ww2.gov.si/mid/mid.nsf/V/K05DD66CB04F9100FC1256C0C006F86B7/\\$file/eEuropePlus_final.pdf](http://ww2.gov.si/mid/mid.nsf/V/K05DD66CB04F9100FC1256C0C006F86B7/$file/eEuropePlus_final.pdf)

⁵ <http://mid.gov.si>

⁶ http://www.europa.eu.int/information_society/eeurope/benchmarking/indicator_list.pdf

- Četrta skupina indikatorjev spremlja napredek pri spodbujanju uporabe interneta in vključuje tudi merjenje uspešnosti e-uprave. Indikatorji se raztezajo od deleža upravnih storitev, ki jih je mogoče izvesti prek interneta, deleža javnih naročil prek interneta, deleža strokovnjakov v zdravstvu, ki uporabljajo internet, ipd. Posebni indikatorji storitev e-uprave pa ocenjujejo tudi stopnjo interaktivnosti storitev e-uprave. V tem okviru velja omeniti tudi dodatne študije storitev e-uprave, ki so izvedene v državah EU⁷.

Navedeni indikatorji torej pomenijo osnovni nabor, ki ga iz različnih virov zbirajo statistični uradi držav članic EU in tudi pridruženih članic.

4. INDIKATORJI INFORMACIJSKE DRUŽBE V SLOVENIJI

4.1 Splošna uporaba IKT

Najprej si oglejmo splošno stanje IKT v Sloveniji v primerjavi z EU. Čeprav število uporabnikov interneta v Sloveniji hitro narašča, se od leta 1998, ko je bila Slovenija še v povprečju EU, razlika med Slovenijo in EU vztrajno povečuje. Dodati velja, da se v zadnjem letu nakazuje rahlo zmanjšanje razlike.

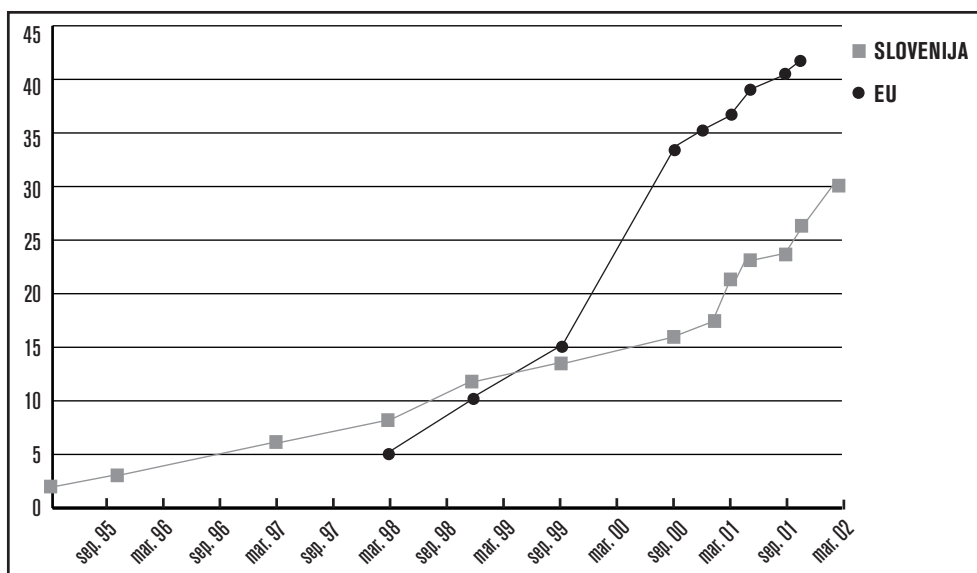
Razmeroma ugoden kazalec za Slovenijo je po drugi strani delež šolskih zavodov, ki imajo dostop do interneta, saj ta celo presega povprečje EU. Po podatkih projekta RIS so namreč že v letu imeli dostop do interneta v skoraj vseh osnovnih in srednjih šolah. Bolj kritično je pomanjkanje računalnikov, kjer je bilo v Sloveniji v letu 2000 v osnovnih šolah 3.5, v srednjih 3.7 računalnikov na 100 učencev, povprečje v EU pa je okoli 7 računalnikov na 100 učencev. Dodati velja, da nekatere države (npr. Singapur), ki informacijski tehnologiji posvečajo posebno pozornost, dosegajo že razmerje 50 : 100, to je en računalnik na dva učenca.

Tudi uporaba IKT med podjetji v Sloveniji se nahaja v okviru povprečja EU. Med velikimi podjetji imajo tako rekoč vsa dostop do interneta, podobno tudi srednja in celo med manjšimi podjetji ima večina dostop do interneta. Nekoliko slabše rezultate kažejo le indikatorji uporabe zahtevnejših tehnologij.

4.2 Zanimanje za storitve informacijske družbe

IKT omogočajo državljanom številne storitve informacijske družbe, kot npr. pregled in upravljanje osebnega bančnega računa, opravljanje elektronskih upravnih in uradnih storitev, e-izobraževanje, iskanje prostih delovnih mest na internetu ipd. Graf 2 prikazuje primerjavo zanimanja za storitve informacijske družbe v EU jeseni

⁷ Web-based Survey on Electronic Public Services – annex. European Commission of Information Society. http://europa.eu.int/information_society/eeurope/benchmarking/list/source_data_pdf/2nd_measurement_final_report_annex.pdf

Graf 1: Primerjava deleža uporabnikov interneta v Sloveniji in EU (vir: RIS)

1998 in v Sloveniji poleti 1999. Slovenski uporabniki interneta kažejo precej večje zanimanje za storitve informacijske družbe kot pa respondenti iz držav EU, kjer zanimanje za nobeno od navedenih storitev ne presega 50 odstotkov. Razlike so vsekakor prevelike, da bi jih pojasnili zgolj s kratkim časovnim zamikom pri izvedbi raziskave.

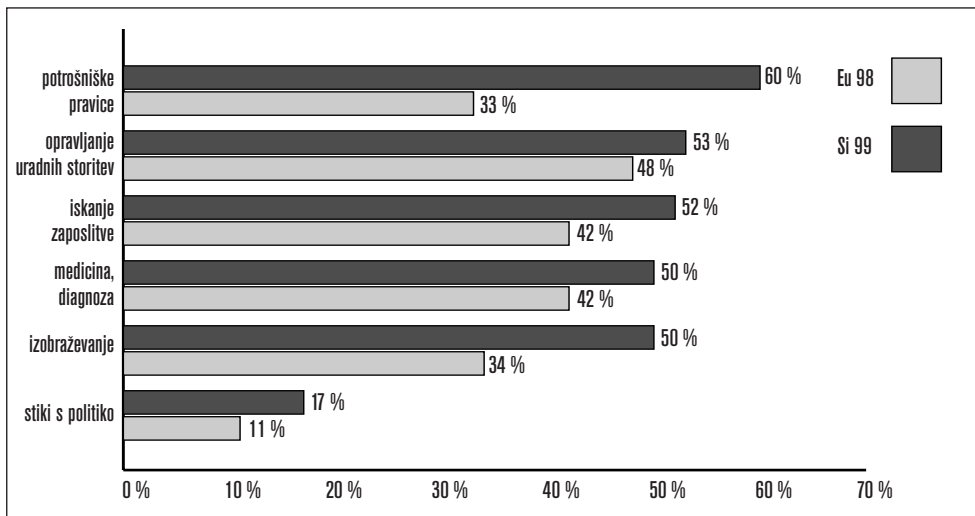
V Sloveniji je – podobno kot v EU – največ respondentov izrazilo zanimanje za iskanje informacij o potrošniških pravicah, opravljanje upravnih in uradnih storitev, iskanje prostih delovnih mest, najmanj pa za stike s politiki.

Žal v EU po letu 1998 niso nadaljevali tovrstnega merjenja. Kljub temu ostajajo primerjave med letoma 1998 in 1999 nadvse indikativne za splošen, to je izjemno pozitiven odnos do IKT v Sloveniji.

Po drugi strani je bila v okviru projekta RIS v Sloveniji raziskava ponovljena tudi v letih 2000 in 2002. Za vse storitve se je zanimanje v obdobju 1999–2002 močno povečalo, še posebej pa se je povečalo zanimanje za storitve e-uprave: s 53 odstotkov v letu 1999, 70 odstotkov v letu 2000 na 74 odstotkov v letu 2002.

Zanimanje za storitve informacijske družbe – in v tem okviru tudi za storitve e-uprave – torej obstaja in se iz leta v leto povečuje. Veliko je zanimanje tudi med neuporabniki interneta – več kot 50 odstotkov neuporabnikov interneta se namreč zanima za navedene storitve. Med neuporabniki je še posebej močno zanimanje za storitve s področja medicine in zdravstva, saj celo presega zanimanje med uporabniki interneta.

Ob tem velja omeniti še rezultate spletne raziskave RIS 2001, kjer so odgovarjali predvsem intenzivni uporabniki interneta, ki med vsemi storitvami kažejo največje zanimanje za iskanje zaposlitev in za opravljanje upravnih storitev.

Graf 2: Zanimanje za uporabo storitev informacijske družbe (Vir: RIS in Eurobarometer)

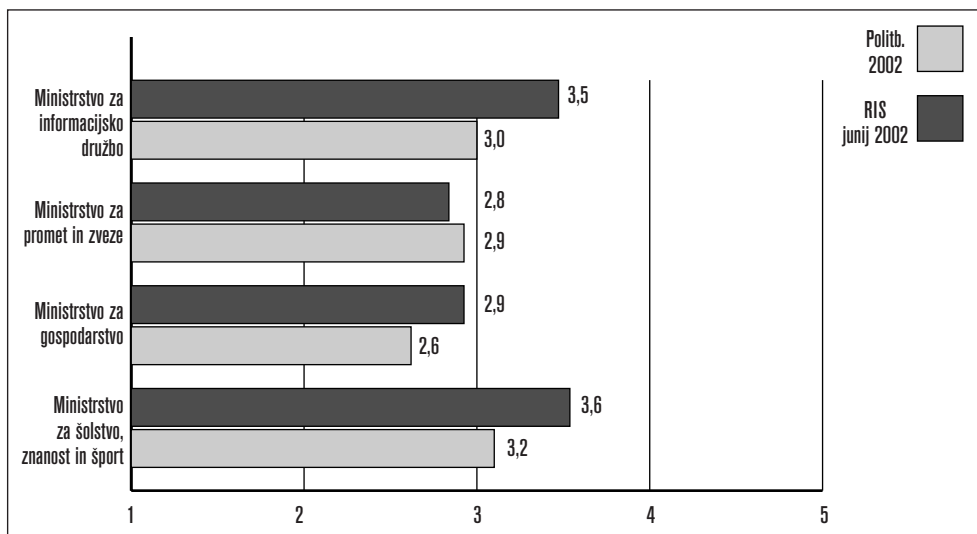
Intenzivni uporabniki interneta so tudi nadvse optimistični glede globalnih učinkov širitve interneta, saj menijo, da bo izboljšal položaj majhnih držav, kot je Slovenija.

4.3 Odnos do države

V telefonskih raziskavah RIS 1998, RIS 2001 in RIS 2002 se pri aktivnih uporabnikih interneta kontinuirano preverja strinjanje s trditvijo “Slovenska država je dobro poskrbela za optimalni razvoj interneta” (lestvica 1 – sploh se ne strinjam; 5 – popolnoma se strinjam). Strinjanje s trditvijo je razmeroma stabilno in se je v zadnjem letu povečalo s 3,1 in 3,2, kar seveda ni statistično značilno.

Podobno stabilno je tudi razporeženje med intenzivnimi uporabniki interneta v spletnih anketah RIS, vendar na bistveno nižji ravni – povprečje namreč znaša le 2,4. Očitno je, da so intenzivni uporabniki interneta precej manj zadovoljni z aktivnostmi države na tem področju.

V obeh anketah ugotavljamo, da je pri ocenah zelo pomemben dejavnik leto prve uporabe interneta. Uporabniki, ki so internet začeli uporabljati prej, so namreč bistveno bolj kritični. V telefonski anketi je npr. v segmentu uporabnikov, ki so internet začeli uporabljati leta 2000 ali prej, strinjanje z zgornjo trditvijo 2,4, v segmentu uporabnikov, ki so internet začeli uporabljati leta 2001 ali 2002, pa kar 3,9. Podobno je v spletni anketi RIS 2001. Navedeno lahko delno pojasnimo z dejstvom, da se je segment “novih” uporabnikov bistveno manj srečeval s težavami pri zgodnjem razvoju interneta, zato je bolj kritičen. Vsekakor pa so bolj izobraženi in bolj informirani uporabniki bolj nezadovoljni z vlogo države na tem področju. K nižjim ocenam pripomore tudi socio-demografska struktura, saj v zadnjem času vstopajo v uporabo segmenti, ki so po svoji naravi tudi sicer manj kritični (npr. manj izobraženi, ženske).

Graf 3: Primerjava povprečne ocene dela ministrstev, Politbarometer⁸ in RIS, junij 2002

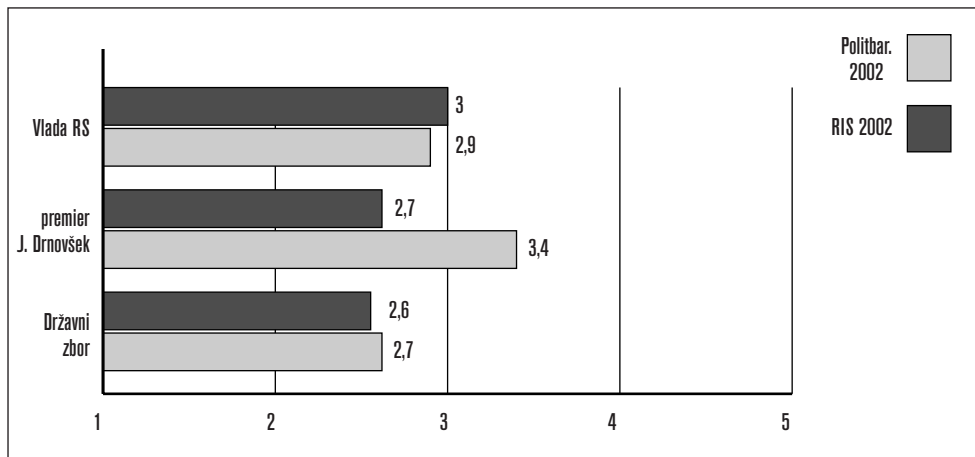
Ker so novi uporabniki bistveno manj kritični, ocena pa ostaja iz leta v leto stabilna, si to lahko razlagamo samo s tem, da uporabniki interneta z leti uporabe interneta postopoma nižajo svojo oceno o vlogi države pri urejanju področja interneta. Le tako namreč lahko pojasnimo dejstvo, da ostajajo ocene v medletnih primerjavah stalne kljub nenehnemu vstopanju novih, bistveno manj kritičnih uporabnikov.

Tu velja omeniti še analizo odprtih odgovorov v spletni anketi RIS 2001 o najbolj perečih problemih na področju interneta. V primerjavi z letom 1998 ne opažamo bistvenih sprememb; najbolj pereči problemi ostajajo enaki: hitrost linij, cena dostopa, monopol, širša dostopnost tehnologije.

4.4 Odnos do institucij in ministrstev

Uporabniki interneta so v telefonskih anketah ocenjevali tudi vlogo, ki so jo s svojimi dejanji oziroma nedejanji imele institucije pri razvoju interneta v Sloveniji. Tako npr. v telefonskih anketah RIS 2002 respondenti najbolj pozitivno ocenjujejo vlogo ARNES-a (3,8), sledijo Ministrstvo za znanost, šolstvo in šport (3,6), Telekom Slovenije (3,6), Ministrstvo za informacijsko družbo, v sredini sta GZS (3,1) in Vlada (3,0), rahlo negativno pa so ocenjeni Ministrstvo za promet (2,9) in Ministrstvo za gospodarstvo pa (2,9). Najbolj negativno pa uporabniki interneta ocenjujejo vlogo LDS (2,5) in Državni zbor (2,6), kar pa je lahko – bolj kot dejansko ovrednotenje njune vloge na tem področju – tudi posledica siceršnjih nizkih ocen Državnega zbora oziroma političnih strank v slovenski javnosti. Če pa primerjamo leti 2001 in 2002, povprečne ocene ostajajo skoraj povsem enake.

⁸ <http://www.sigov.si/uvi/slo/aktualno/javnomnenjske-raziskave/pdf/aktualno.pdf>

Graf 4: Primerjava ocene delovanja institucij med Politbarometrom⁹ in RIS 2002, junij 2002

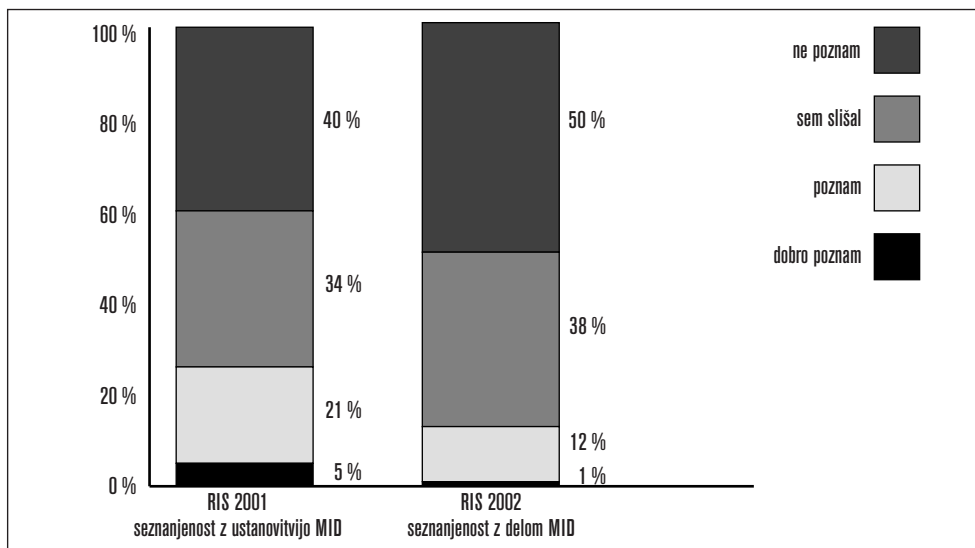
V spodnjem grafu 3 je prikazana razlika med zaznavo uspešnosti dela posameznih ministrstev v splošni populaciji (Politbarometer, 2002) in med zgoraj omenjeno oceno vloge ministrstev pri razvoju interneta v Sloveniji med uporabniki interneta (RIS 2002). Gre seveda za oceno dveh različnih vidikov v dveh različnih populacijah. Razberemo lahko, da uporabniki interneta v anketi RIS bolje ocenjujejo prispevek tistih ministrstev, ki so povezana z informacijsko družbo.

Medtem ko uporabniki interneta bolje ocenjujejo delo ministrstev, povezanih z urejanjem interneta, pa se pri oceni vlade in državnega zbora nakazuje, da v ocenah ni večjih razlik, ali pa se kaže ravno nasprotna zakonitost (graf 4). Posebej je to očitno pri ocenjevanju vloge nekdanjega premiera dr. Drnovška, saj mu uporabniki interneta ne priznavajo pozitivne vloge pri razvoju interneta. Navedeno je v znatnem nasprotju z njegovo siceršnjo priljubljenostjo, ki je tradicionalno visoka. Razhajanje gre pripisati izrazito pozitivni osebni notri predsednika vlade, saj bi v primeru neizstopajoče osebnosti tudi ocena splošne populacije verjetno zdrknila v siceršnji negativni rang 2,6–2,9.

4.5 Ministrstvo za informacijsko družbo

Nekoliko podrobneje si oglejmo še odnos do resornega ministrstva – Ministrstva za informacijsko družbo (MID). Seznanjenost z delom MID je v letu 2002 med uporabniki interneta razmeroma majhna, saj 12 odstotkov respondentov delno in le en odstotek dobro pozna delo tega ministrstva (graf 5). V minulem letu (RIS 2001) je bilo vprašanje sicer nekoliko drugačno, saj se je navezovalo na seznanjenost z ustanovitvijo MID. Z ustanovitvijo MID pa je bilo sredi leta 2001 dobro seznanjenih pet odstotkov uporabnikov interneta, delno

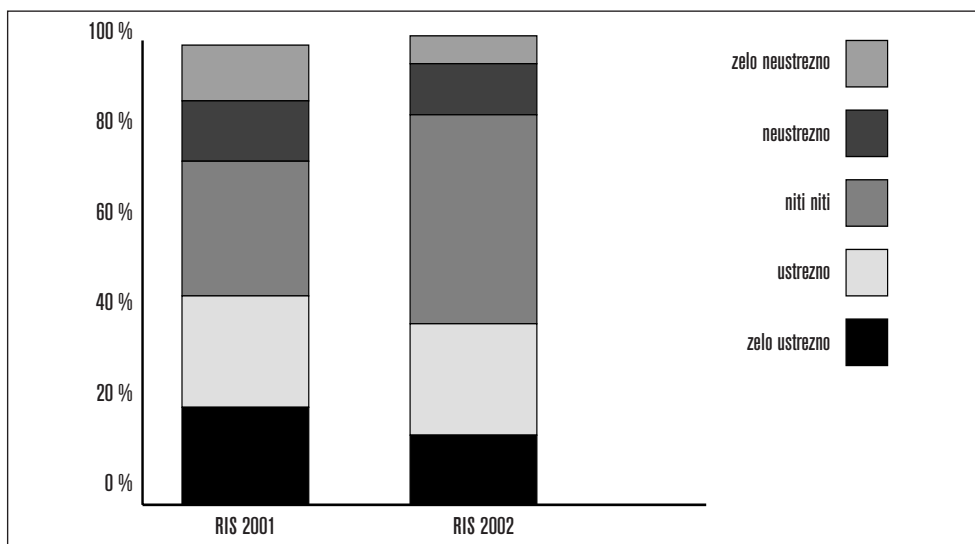
⁹ <http://www.sigov.si/uvi/slo/aktualno/javnomnenjske-raziskave/pdf/aktualno.pdf>

Graf 5: Seznanjenost z MID (telefonski anketi RIS 2001, n = 405; RIS 2002, n = 234)

seznanjenih pa 21 odstotkov. Razloge za razlike gre vsekakor pripisati večji promociji in medijski izpostavljenosti ob sami ustanovitvi MID.

Respondenti, ki vsaj delno poznajo delo MID, so ocenjevali tudi ustreznost ustanovitve (graf 6). Povprečna ocena se med letoma ne razlikuje (3,3 – na 5-stopenjski lestvici), spreminjajo pa se deleži posameznih odgovorov. Dramatično se je namreč zmanjšal delež tistih, ki skrajno – bodisi pozitivno ali negativno – ocenjujejo MID, močno pa se je povečal delež neopredeljenih. Vse navedeno je

Graf 6: Ocenjevanje ustreznosti ustanovitve MID (telefonski anketi RIS 2001 in RIS 2002)

Graf 7: Ocena uspešnosti Ministrstva za informacijsko družbo (Politbarometer 2002¹⁰)

neposredno posledica že omenjene slabše informiranosti, kar povzroča tudi manj izrazito opredeljevanje. Ob tem velja ponoviti, da v celoti gledano uporabniki interneta delo MID ocenjujejo razmeroma pozitivno (3,5), kar smo navedli že v grafu 3.

Oglejmo si še oceno MID med splošno populacijo na podlagi mesečne raziskave *Politbarometer* (graf 7). Ocena se sicer giblje okoli ocene 3,0, vendar postopoma upada, čeprav smo po drugi strani v telefonskih anketah med uporabniki interneta ugotavljali, da ostaja ocena MID stabilna.

4.6 Storitve e-uprave

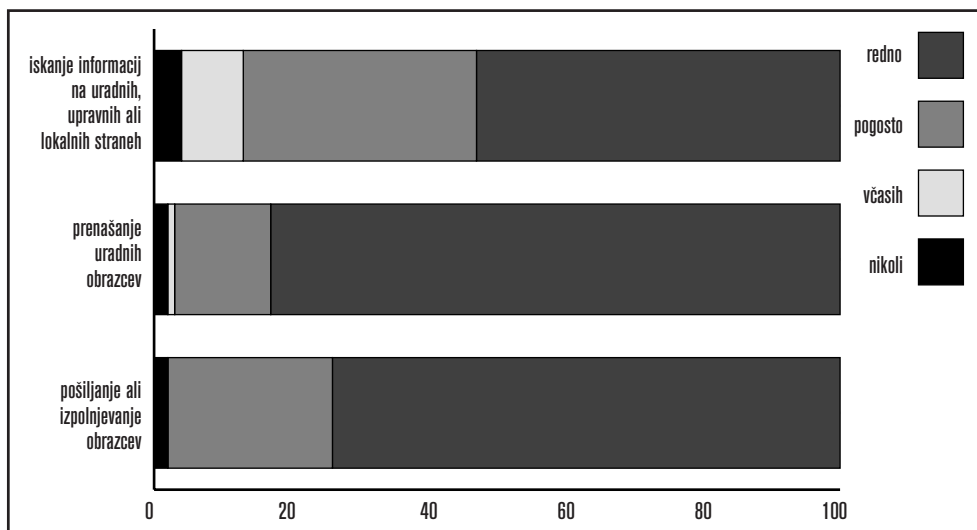
V telefonski anketi RIS 2002 med uporabniki interneta nas je zanimala tudi uporaba interneta za iskanje informacij na uradnih, upravnih ali lokalnih straneh. Izkaže se, da se internet za našete dejavnosti uporablja v razmeroma omejenem obsegu (graf 8).

Medtem ko je bilo v juniju 2002 v Sloveniji okrog 570.000 uporabnikov interneta, lahko ocenimo, da upravne informacije vsaj občasno išče okoli 270.000 državljanov, okoli 160.000 jih pošilja oziroma izpolnjuje obrazce, 100.000 državljanov pa vsaj občasno prenaša uradne obrazce z interneta.

Oglejmo si še odgovore na vprašanje o zadevah, ki bi jih morala na tem področju prednostno urediti slovenska država. Glede ukrepov oziroma storitev na področju informacijske družbe respondenti kot najpomembnejše ocenjujejo zagotavljanje brezplačnega dostopa do interneta šolajoči se generaciji, kot najmanj pomembno pa zagotovitev e-volitev (graf 9).

4.7 Odnos podjetij

Glede odnosa podjetij razpolagamo z zadnjimi podatki zgolj iz leta 2000. Podjetja pa imajo v obdobju 1998–2000 razmeroma enak, rahlo negativen odnos do vloge slovenske države pri razvoju interneta. Ocene so izjemno stabilne in se gibljejo okrog 2,8.

Graf 8: Uporaba interneta za uradne zadeve (telefonska anketa RIS 2002, n=169)

Podjetja, ki so bila vključena v telefonske ankete projekta RIS, so ocenjevala tudi vlogo institucij pri razvoju interneta v Sloveniji. K razvoju interneta sta v Sloveniji po njihovem mnenju največ prispevala ARNES (povprečna ocena 4,1) in Microsoft (3,8). Njuno vlogo pozitivno ocenjuje več kot 60 odstotkov podjetij. Razmeroma visoko je ocenjen tudi Telekom Slovenije. Najslabše ocenjujejo podjetja vlogo Vlade (pod 2,5) – ki je bila v splošni populaciji bolje ocenjena – in Državnega zbora (2,0). Tudi te ocene so v navedenih letih izjemno stabilne, zato jih navajamo kljub določeni zastarelosti.

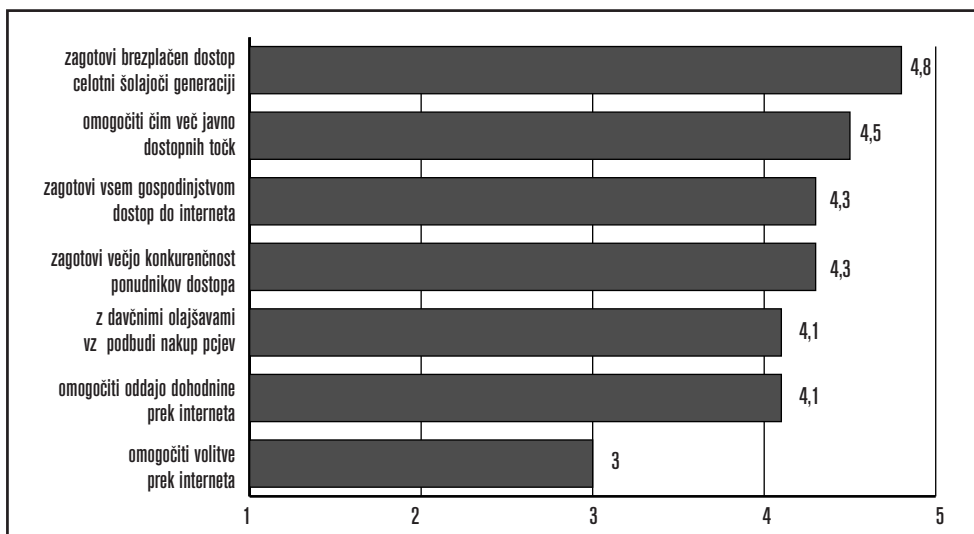
Ob ocenjevanju vloge Telekoma Slovenije in Microsofta velja dodati še zanimivost, da – tako podjetja kot uporabniki interneta – sicer ugodno ocenjujejo njun prispevek, po drugi strani pa se enako izrazito strinjajo tudi s trditvijo, da njun monopol zavira optimalni razvoj na tem področju. Posebej specifična je vloga Telekoma Slovenije, saj je v povprečju ocenjen izjemno visoko, čeprav obstaja tudi znoten segment, ki je do njega nadvse kritičen.

Večina anketiranih slovenskih podjetij, ki imajo oziroma načrtujejo elektronsko poslovanje, se je tudi strinjalo, da bi se morala slovenska podjetja bistveno bolje organizirati in vplivati na sprejemanje ukrepov, ki bi pospešili razvoj na področju interneta in elektronskega poslovanja.

4.8 Odnos do vladnih spletnih predstavitev

Oglejmo si še odnos uporabnikov interneta do nekaterih vladnih spletnih predstavitev. Problematiko si bomo ogledali s treh različnih vidikov.

¹⁰ <http://www.sigov.si/uvi/slo/aktualno/javnomnenjske-raziskave/pdf/aktualno.pdf>

Graf 9: Kako pomembno je, da slovenska država ... (telefonska anketa RIS 2002, junij 2002)

a) Obiskanost in uporabnost v raziskavah RIS

V telefonski anketi RIS 2001 (n = 563) so anketiranci med drugim ocenjevali tudi pet spletnih predstavitev javnega sektorja, in sicer Centra vlade za informatiko (CVI), Javne uprave (e-Uprava), Urada vlade za informiranje (UVI), Zavoda za zdravstveno zavarovanje (ZZZS) in Zavoda za zaposlovanje. Obiskanost teh spletnih predstavitev je sicer razmeroma nizka (tabela 1). Spletne strani javnega sektorja imajo namreč mesečni doseg okoli pet odstotkov z izjemo CVI, ki edina presega 10-odstotni mesečni doseg, torej okrog 60.000 obiskovalcev na mesec.

V nadaljnji analizi všečnosti in uporabnosti se je izkazalo, da uporabniki niso posebej kritični do teh predstavitev, saj jih ocenjujejo podobno oziroma le nekoliko nižje kot spletne predstavitve drugih področij (npr. portali, trgovine, banke ...).

Pri tem je seveda treba upoštevati specifičnost ocenjevanja v telefonskih anketah, kjer respondenti spletne predstavitve ne vidijo in jo ocenjuje le po spominu. Zato tovrstno ocenjevanje pokaže zgolj izrazitejša odstopanja pri vsebini in oblikovanju spletnih predstavitev. Nadaljnji problem tovrstnega ocenjevanja je tudi dejstvo, da so obiskovalci ocenjevanih spletnih predstavitev različni, kar lahko vpliva tudi na samo ocenjevanje. Tako so na primer predstavitve, ki jih obiskujejo bolj izobraženi obiskovalci, ocenjene nekoliko nižje, saj so izobražene osebe na splošno bolj kritične in težje izrazijo visoko zadovoljstvo.

b) Evalvacija vladnih spletnih predstavitev

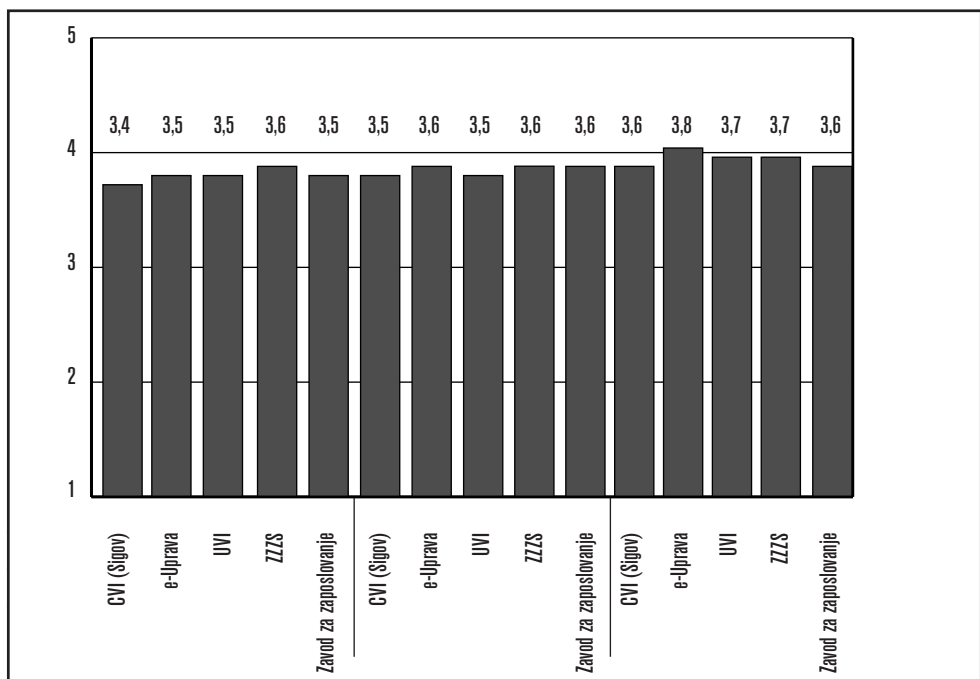
Bistveno bolj neugodne rezultate je dal projekt, ki ga je januarja 2002¹¹ izdelala družba CATI in katerega cilj je bila celostna evalvacija vladnih spletnih pred-

	CVI		E-UPRAVA		UVI		ZZZS		ZAVOD ZA ZAPOSLOVANJE	
	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
ne obiskujejo	452	80	522	93	493	88	476	84	485	86
obiskuje občasno	50	9	22	4	40	7	57	10	42	7
obiskuje mesečno	24	4	7	1	11	2	22	4	13	2
obiskuje tedensko	25	5	7	1	14	3	8	1	18	3
obiskuje dnevno	12	2	6	1	3	1	2	0	6	1
skupaj	563	100	564	100	561	100	504	100	563	100

Tabela 1: Obiskovanje javnih spletnih predstavitev, mesečni uporabniki (RIS 2001 telef. anketa)

stavitev. V raziskavo je bilo vključenih 53 spletnih strani vladnih služb in ministrstev. Pri tem je bilo izvedeno ocenjevanje z vseh relevantnih vidikov, tako s strani strokovnjakov in uporabnikov, kot tudi laboratorijsko testiranje.

Avtorji ugotavljajo, da celo najboljše spletne predstavitve ne zadoščajo nekaterim temeljnim zahtevam kakovostnih spletnih predstavitev. Povzemimo glavne ugotovitve:

Graf 10: Ocene predstavitev javnega sektorja, mesečni uporabniki (RIS 2001 telef. anketa)

- slaba prepoznavnost strani, težak dostop ter predolgi in težko zapomnljivi URL naslovi posameznih spletnih strani
- počasno nalaganje
- premajhna centraliziranost
- neenotna vizualna podoba
- neažurnost in nejasnosti, kdaj je bila posamezna stran nazadnje ažurirana
- slabo prepoznavanje državnih simbolov
- premalo vsebine in uporabnih informacij
- nepreglednost strani, slaba organiziranost, jezikovne pomanjkljivosti.

Osnovno priporočilo omenjene raziskave se je nanašalo na nujnost za celovito komunikacijsko strategijo vladnih spletnih predstavitev, ki mora biti usklajeno predvsem s siceršnjim poslanstvom vladnih organov. Samo na tej osnovi je mogoče pristopiti k tehnično popolni in vizualno konsistentni izdelavi spletnih predstavitev tako obsežnega in kompleksnega sistema, kot je državna uprava.

c) Spletna anketa e-Uprave

Spet drugačno oceno podajajo rezultati ankete na spletni strani e-uprava¹², ki je bila izvedena v letu 2001. S spletno anketo med 453 obiskovalci državnega portala e-uprava so preverjali pogostnost obiska, všečnost, dostopnost in kakovost informacij. Izkazalo se je, da obiskovalci pregledujejo spletni portal predvsem zaradi hitro dostopnih informacij na enem mestu. Iskanje in pregledovanje je po njihovem mnenju hitro in preprosto, nadvse pozitivno pa ocenjujejo tudi obseg informacij in povezav. Uporabniki portala so z vsebino e-uprave nadvse zadovoljni, kljub temu pa jih več kot pol meni, da bi jo veljalo še razširiti. Razmeroma ugodne ocene lahko pojasnimo s samoizbiro predvsem bolj naklonjenih uporabnikov, delno pa tudi nepoznavanje potenciala in dosega tovrstnih spletnih predstavitev.

Kratek pregled treh predstavljenih študij vsekakor nakazuje določeno ne-konsistentnost dobljenih rezultatov, morda celo njihovo pristranskost. Seveda pa so to zgolj različni pogledi na podlagi različnih metodologij za obravnavo te izjemno kompleksne problematike in med seboj – kljub drugačnemu videzu – niso v nasprotju.

5. SKLEP

S hitrim razvojem IKT so se odprle številne možnosti elektronskih storitev javne uprave. Ob tem so sodobne države za učinkovito implementacijo IKT razmeroma hitro izdelale podrobne strategije uvajanja elektronskega poslovanja v delovanje javne uprave, razvile pa so tudi temeljne kazalce razvoja na tem področju.

¹¹ http://www.sigov.si/mid/Dokumenti/Slo/PAID/AnalizaSpletnihStrani/Koncno_porocilo_analize_spletnih_strani.pdf

¹² <http://e-gov.gov.si/e-uprava/anketa/index.jsp>

Z vidika konceptualizacije celovitega sistema indikatorjev za spremljanje področja e-uprave je primerno opazovati tako potencialne kot tudi dejansko uporabo. V tem okviru velja omeniti celovit sistem spremljanja e-uprave, ki je bil izdelan v projektu SIBIS.

Med obstoječimi indikatorji in med indikatorji, ki bi jih potrebovali za celovito merjenje e-uprave, obstaja velika razlika. Pomemben korak k njegovemu zmanjševanju so standardizirani indikatorji EU. Pri tem ugotovimo, da Slovenija razpolaga z razmeroma veliko podatki o razvoju in stanju IKT, pa tudi splošna razvitost je v Sloveniji razmeroma visoka, posebej med gospodinjstvi in podjetji. Nekoliko slabše so v zadnjih letih razmere pri informatizaciji šolstva.

Glede e-uprave velja poudariti, da je zanimanje za tovrstne storitve v Sloveniji izjemno veliko, celo večje kot v EU. Za storitve e-uprave se namreč zanima ne samo velika večina (75 odstotkov) uporabnikov interneta, ampak tudi večina neuporabnikov. Po drugi strani pa je dejanska uporaba teh storitev razmeroma skromna. Le kakih pol uporabnikov interneta namreč vsaj občasno išče upravne oziroma uradne informacije na spletu, pogostejših uporabnikov pa je bistveno manj.

Zaradi razlike med zanimanjem in ponudbo ni presenetljivo, da so uporabniki interneta razmeroma kritični do razvoja na tem področju. Posebej kritični so intenzivni uporabniki interneta in podjetja, najbolj pri ocenjevanju vloge Državnega zbora in Vlade.

Odnos do Ministrstva za informacijsko družbo je po drugi strani rahlo pozitiven, čeprav je njegovo poznavanje razmeroma skromno. Posebej velja to za leto 2002, ko se je poznavanje bistveno zmanjšalo. Sama ocena dela MID je med uporabniki interneta stabilna, kar je nekoliko v nasprotju z rahlim upadanjem njegove ocene v splošni javnosti.

Na splošno je med uporabniki interneta zadovoljstvo z vlogo države na področju informacijske družbe razmeroma stabilno in rahlo pozitivno. Opažamo celo rahlo večanje zadovoljstva, kar je mogoče pojasniti s povečanimi aktivnostmi na tem področju (MID), predvsem pa z vstopom novih uporabnikov, ki so manj kritični, pa tudi manj informirani o dogajanju na tem področju. Uporabniki, ki so vstopili v uporabo bolj zgodaj (pred letom 2000), so z razvojem namreč bistveno manj zadovoljni. Posebej kritični pa so do urejanja širšega področja interneta intenzivni uporabniki v spletnih anketah.

Zato je pri proučevanju odnosa državljanov do urejanja področja IKT nadvse aktualno vprašanje, v kolikšni meri lahko državljanji o tem sploh presojujejo, saj gre za razmeroma zapleteno in kompleksno problematiko. Tipičen primer so npr. protislovja v stališčih pri ocenjevanju vloge Arnesa in Telekom Slovenije, česar sicer tukaj podrobneje ne analiziramo (RIS 2001). Podobno sporna je tudi upadajoča ocena dela MID med splošno populacijo, ki je lahko povsem nepove-

zana z dejanskim delom in učinkom MID. V anketi *Politbarometer* na splošni populaciji namreč presojujejo vsi volivci, med katerimi je le tretjina uporabnikov interneta. Na enak način je lahko problematično tudi ocenjevanje vladnih spletnih predstavitev, kjer v številnih primerih državljani niso kompetentni, saj ne poznajo potenciala tovrstnih spletnih predstavitev. Zato ni presenetljivo, da je poglobljena analiza vladnih predstavitev pokazala velike pomanjkljivosti, ki so pri merjenju stališč uporabnikov ostale prikrite.

Po drugi strani pa velja državljanom seveda prisluhniti, ko poročajo o problemih na področju urejanja interneta, kot so: stroški, hitrost dostopa, monopoli. Prisluhniti jim morda velja tudi, ko razvrščajo državne prioritete na tem področju, kjer je daleč na prvem mestu zagotovitev brezplačnega dostopa za šolajočo populacijo, na zadnjem mestu pa izdelava e-dohodnine.

Ker je področje IKT in e-uprave izjemno pomembno za nadaljnji razvoj celotne družbe, je nujno vzpostaviti ravnotežje med stališči/ratingi volivcev na eni strani in mnenjem strokovne javnosti ter globalnimi trendi na drugi. Volivci oziroma anketiranci namreč pogosto ne poznajo problematike, predvsem pa potencialov na tem področju. Njihova mnenja so tudi nadvse občutljiva za medijske manipulacije in na samo metodologijo merjenja. S te plati njihova stališča ne bi smela vplivati na strategijo razvoja ITK v državi. Po drugi strani pa ravno rezultati merjenja teh stališč kažejo, da uporabniki in podjetja upravičeno zaznavajo zastoje in so z njimi tudi nezadovoljni. Zato je iskanje ravnotežja med zadovoljstvom volivcev in oblikovanjem optimalne razvojne politike na širšem področju informacijske družbe izjemno težavno.

LITERATURA

- Akcijski načrt eEvropa. Elektronski dokument, avgust 2002, [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K5D751D905C0B1326C1256C13003F2144/\\$file/eEurope2005.pdf](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K5D751D905C0B1326C1256C13003F2144/$file/eEurope2005.pdf)
- Akcijski načrt eEvropa+. Elektronski dokument, Avgust 2002, [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K05DD66CB04F9100FC1256C0C006F86B7/\\$file/eEuropePlus_final.pdf](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/K05DD66CB04F9100FC1256C0C006F86B7/$file/eEuropePlus_final.pdf)
- Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev; Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.sigov.si/mid/Dokumenti/Slo/PAID/AnalizaSpletnihStrani/Koncno_porocilo_analize_spletnih_strani.pdf
- eEvrope Benchmarking Report; Elektronski dokument, avgust 2002, http://europa.eu.int/information_society/eeurope/news_library/new_documents/benchmarking/benchmarking_en.pdf
- Ministrska deklaracija "e-Evropa – prioriteta za Evropo"; Elektronski dokument, avgust 2002, [http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/KE45C522A20516EADC1256C0C0073B4AE/\\$file/eGov_min_deklaracija_bru2001_si.pdf](http://mid.gov.si/mid/mid.nsf/V/KE45C522A20516EADC1256C0C0073B4AE/$file/eGov_min_deklaracija_bru2001_si.pdf)
- RIS – Raba Interneta 2001 – uporabniki interneta v letu 2001; Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.ris.org/publikacije/pub/ff_uporabniki_2001_november2001.pdf
- RIS – Upornost in ocenjevanje spletnih predstavitev 2001; Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.ris.org/publikacije/pub/ff_usability_2001_junij2001.pdf
- RIS – Podjetja 2000/2001 Informacijska/telekomunikacijska infrastruktura, avgust 2002, <http://www.ris.org/publikacije/podjetja01.pdf>

- RIS – Šolski zavodi; Elektronski dokument, avgust 2002, <http://www.ris.org/indikatorji/RISzavodi2000-tinal-TOC2.pdf>
- RIS – Digitalni razkorak; Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.ris.org/publikacije/pub/digitalni_razkorak_okt2001
- RIS – Osebni računalniki med gospodinjstvi 2001. Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.ris.org/publikacije/pub/f_pc_gospodinjstva_ijunij_2001x
- RIS – Dostop do interneta v gospodinjstvih 2001/1. Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.ris.org/publikacije/pub/f_ponudniki_interneta_v_gosp_2001_1_marec_2001
- RIS – Dostop do interneta v gospodinjstvih 2001/2. Elektronski dokument, avgust 2002, http://www.ris.org/publikacije/pub/f_ponudniki_interneta_v_gosp_2001_2_oktober_2001
- SIBIS. Elektronski dokument, avgust 2002, <http://www.sibis.org>
- Vehovar V. et al (1998). Internet v Sloveniji, projekt RIS 96–98; 1998, Ljubljana, Desk

Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade Republike Slovenije

UVOD

Z internetom so se odprle nove možnosti za komuniciranje, ki so v nasprotju s tradicionalnimi mediji vsaj teoretično dostopne vsem. Podjetja, organizacije in tudi posamezniki so dobili možnost, da se prek spletnih predstavitev predstavijo v globalnem svetu – svetovnem spletu.

V začetnem obdobju svetovnega spleta je pomembno vlogo igrala že sama prisotnost na njem. Trud za pozornost tedaj še maloštevilnega občinstva je temeljil zgolj na kreativnosti oblikovnih rešitev spletnih predstavitev. Kasneje, z zavedanjem širšega potenciala interneta (možnosti dvosmerne komunikacije in interakcije), pa se je pozornost spletnih predstavitev s področja kreativno-oblikovnih rešitev preusmerila k načrtovanim komunikacijskim akcijam z jasnim ciljem. S tem je prišlo do resnejše obravnave spletnih predstavitev in z razvojem elektronskih trgovin in drugih e-storitev je postajalo čedalje pomembnejše vprašanje ustreznosti spletnih predstavitev za doseganje natančno določenih ciljev. Kakovost spletnih predstavitev tako ni več opredeljena v smislu, katera od njih je bolj obiskana, temveč predvsem v smislu, ali izpolnjuje zadane komunikacijske cilje. Ključna vloga spletnih predstavitev s tem postaja opravljanje določenih funkcij za uporabnika in hkrati uresničevanje ciljev lastnika te spletne predstavitve.

S premikom od *nastopa* k *načrtovani komunikacijski akciji* se je torej spremenilo merilo kakovosti spletnih predstavitev, hkrati pa je nastopila potreba po primernejšem načinu njihovega vrednotenja (obiskanost je izgubila svojo relevantnost). V naslednjem prispevku je prikazan poskus sodobnim smernicam na področju novega medija primernega vrednotenja spletnih predstavitev za oceno kakovosti spletnih predstavitev Vlade RS. Pri tem nas vodijo naslednja vprašanja: Ali slovenske vladne spletne predstavitve izpolnjujejo svoje zastavljene cilje? V kolikšni meri izkoriščajo širok potencial novega medija? Ali je vladna politika vodenja spletnih predstavitev ustrežna? Ali imajo vlada in državljani od njih korist in

kakšna je ta korist? Pri iskanju odgovorov na slednja vprašanja izhajamo iz analize stanja celotnega sistema slovenskih vladnih spletnih predstavitev, ki je bil opravljen konec leta 2001¹.

KONTEKST NOVEGA MEDIJA IN SODOBNA OBRAVNAVA SPLETNIH PREDSTAVITEV

“Nastal je nov medij za medosebno komunikacijo, ki bi lahko v svojem vplivu na gospodarsko in družbeno življenje presegel vse predhodne medijske revolucije (tisk, radio in televizijo)” (Davis, 1999, str. 9). Davis (1999) z novim medijem v širšem pomenu misli na internet, v ožjem pa na svetovni splet, čeprav oba pojma uporablja enakovredno, izmenično. Pod nov medij se pogosto uvrščajo tudi nove medijske oblike, ki še vedno temeljijo na tradicionalni tehnologiji (televizijski tabloidi, televizijska in radijska soočanja, MTV ...) (Davis in Owen, 1998, str. 3–28) in pa tudi nove informacijsko-komunikacijske tehnologije oziroma njihove aplikacije (WAP, UMTS, SMS, WebTV). V pričujočem prispevku pa se pojem *nov medij* nanaša izključno in samo na medij, ki temelji na tehnologiji računalniškega omrežja internet in je edini množični medij, ki združuje značilnosti ter premaguje ovire množične in medosebne komunikacije – t.j. *svetovni splet*.

Novi medij oziroma svetovni splet v največji meri determinira komunikacija, ki je posredovana prek računalniškega omrežja. Računalniško posredovanje, ki omogoča komunikacijo med dvema posameznikoma prek storitev računalniškega omrežja (npr. elektronske konference, elektronska pošta, elektronski forumi ...), je prav posebnost novega medija v primerjavi s tradicionalnimi mediji (Rada, 1995, str. 215). Računalniško posredovana komunikacija ali CMC (angl. *Computer Mediated Communication*) je proces, v katerem ljudje ustvarjajo, si izmenjujejo in razumevajo informacije s pomočjo računalniškega sistema, ki omogoča kodiranje, prenos in dekodiranje sporočil. Nanaša se na postopek izvajanja nalog na računalniku in medosebno komunikacijo, ki je vodeno prek računalnika, ter kot tak vključuje tako komunikacijo z računalnikom kot tudi skozi njega (Ferris, 1997).

CMC v okviru novega medija bi lahko definirali kot proces medčloveške komunikacije prek računalnikov, vključujoč posameznike, ki se nahajajo v posebnem kontekstu in se vključujejo v procese oblikovanja medija z različnimi cilji

¹ Konec leta 2001 je bila po naročilu Urada vlade za informiranje in Ministrstva za informacijsko družbo izvedena natančna analiza stanja 53 vladnih spletnih predstavitev, med njimi so bile spletne predstavitve ministrstev, vladnih služb, uradov, upravnih enot in predsednika vlade. Analizo spletnih strani vladnih služb in ministrstev RS, kot se je uradno imenovala raziskava, sta po javnem razpisu skupaj izvedla raziskovalna družba CATI in podjetje za interaktivno komuniciranje Profano, sodelovali pa so še: podjetje Dotični.net (spletne meritve), Studio Maligoj (uporabniški vmesniki) in Fakulteta za družbene vede v Ljubljani. Raziskava je javna, njeni rezultati v obliki poročila pa so dostopni na spletni predstavitvi Ministrstva za informacijsko družbo RS (www.gov.si/mid/Analiza_spletisc/Analiza_spletisc.zip, 25.6.2002) Ob tem je pomembno opozoriti, da se rezultati nanašajo na obdobje izvedbe raziskave in je zato stanje spletnih strani Vlade RS v tem trenutku lahko že drugačno.

oziroma nameni (December, 1996; 1997). Slednja definicija je dovolj široka, da zajame vse različne oblike komunikacije in interakcije na svetovnem spletu: asinhrono komunikacijo prek elektronske pošte in forumov, sinhrono komunikacijo v obliki klepeta (angl. *chat*), igranje mrežnih iger, kot tudi upravljanje informacij (vodenje, dostopanje in skladiščenje elektronskih baz podatkov prek računalniškega omrežja) (Ferris, 1997).

Svetovni splet je torej spretna združitev večjega števila različnih funkcij (različni načini prenosa informacij, obravnavanje in prikazovanje različnih tipov podatkov, komunikacija med posamezniki ...), ki jih omogoča internet v enem samem programskem paketu (Kalin, 1998, str. 10–17). Sestavljen je iz množice vseh spletnih predstavitev na internetu skupaj. Spletna predstavitev (angl. *web site*) kot vsebinsko zaključena enota svetovnega spleta pa je sestavljena iz posameznih spletnih strani (angl. *web page*), dokumentov v posebnem standardiziranem formatu (HTML), ki imajo na svetovnem spletu svoj enoličen (URL) naslov in so elementarni del, katerega je mogoče pregledovati, iskati in razvrščati. Posamezna spletna stran je torej ponavadi le ena od strani v okviru celotne spletne predstavitve, s katero označujemo večji in kompleksnejši prikaz podjetja, organizacije ali projekta na svetovnem spletu (RIS 2000, str. 5–9).

Nielsen (2000, str. 11) ločuje dva temeljna pristopa izdelave spletnih predstavitev: skozi iskanje umetniškega izraza in skozi iskanje ustreznih rešitev za uporabnika spletne predstavitve. Lahko bi trdili, da je za začetno obdobje izdelave spletnih predstavitev, ko je bila s konkurenčnega vidika dovolj že sama prisotnost na spletu, bolj značilen prvi pristop. Z začetkom izkoriščanja glavnih prednosti novega medija v primerjavi s tradicionalnimi (dvosmerna komunikacija in interakcija) pa se čedalje bolj uveljavlja drugi pristop. Skrajnost prvega pristopa se je končala v spletni umetnosti, skrajnost drugega pa v preprostih uporabniških spletnih servisih.

Spoznanje, da novi medij ponuja nove možnosti poslovanja (npr. elektronska prodaja, elektronsko bančništvo ...), kjer bi bilo neupoštevanje samih uporabnikov avtomatično povezano z izgubo, je dodatno pospešilo ločitev in razkol obeh izdelovalskih pristopov, med katerima je začel prevladovati slednji, v prid uporabnikom. S tem se je začelo obdobje resnejšega obravnavanja spletnih predstavitev kot potenciala za doseganje strateških komunikacijskih ciljev, ki presegajo zgolj predstavljanje.

POSEBNOST VLADNIH SPLETNIH PREDSTAVITEV

Vladne in tudi druge javne službe imajo glede na svoje cilje in delovanje različne možnosti uporabe novega medija, pri čemer je njihova posebnost v tem, da niso obremenjene z izpolnjevanjem poslovnih ciljev, temveč lahko služijo izključno uporabnikom in njihovim potrebam (Cunliff, 2000, str. 301). Vladne

spletne predstavitve hkrati omogočajo posredovanje in dostop do vladnih informacij različnim ciljnim skupinam (državljanom, javnim službam in vladnim organom, poslovnim partnerjem, zaposlenim v javni upravi ...). Ponujajo možnost za hiter in učinkovit dostop do velikih baz vladnih podatkov, shranjenih v različnih elektronskih formatih. Z uporabo elektronskih storitev vladne službe lahko izboljšajo učinkovitost svojega delovanja (delujejo hitreje in ceneje).

Poleg samega posredovanja informacij in storitev pa vladne spletne predstavitve omogočajo tudi možnosti za neposredno komunikacijo med državljani in vlado ter s tem pripomorejo k vzpostavitvi boljših odnosov med institucijami oblasti in državljani. V novem mediju, z različnimi načini informiranja in neposrednega komuniciranja med političnimi akterji in državljani, nekateri (Dertouzos, Negroponte v Norris in Jones, 1998; Dijk, 1996; Hacker in Todino, 1996) vidijo velik demokratični potencial in revolucionarne možnosti za politično odločanje.

Zaradi možnosti, ki jih spletne predstavitve odpirajo v javnem sektorju, je ta med vsemi sektorji po deležu naložb v internet celo na drugem mestu², takoj za finančnim sektorjem (Layne in Lee, 2001, str. 123). Upoštevajoč vse navedene lastnosti in možnosti vladnih spletnih predstavitev imajo te tako velik informacijsko-komunikacijski potencial, da lahko postanejo celo prevladujoč vir posredovanja vladnih informacij in storitev (Eschenfelder in Beachboard, 1997, str. 173).

Na podlagi različnih strategij razvoja informatizacije vladnih služb so nastali različni sistemi vladnih spletnih predstavitev. Stopnja centraliziranosti (enoten sistem vseh vladnih spletnih predstavitev vs. neenotna, posamična organiziranost spletnih predstavitev po posameznih vladnih službah), stopnja demokratizacije (možnosti interakcije in sodelovanja državljanov prek spletnih predstavitev), odprtost sistema (interna naravnost vladnih spletnih predstavitev v smislu komunikacije država-država vs. eksterna v smislu država-okolica) in kakovost informiranja v razmerju do propagande so osnovni dejavniki razlik med sistemi vladnih spletnih predstavitev v različnih državah (Kramberger in drugi, 1998).

S hitro in nekontrolirano tranzicijo vladnih informacij in storitev na svetovni splet je razvoj vladnih spletnih predstavitev marsikje že prerasel uveljavljeno politiko vladnih služb na področju odnosov z javnostmi in poslovanja z državljani, ki je bila vzpostavljena še v tradicionalnih medijih. Določila, ki so veljala za informiranje javnosti prek tradicionalnih medijev, niso več ustrezna, saj ne upoštevajo potenciala novega medija in številnih možnosti, ki jih le-ta ponujajo. V zvezi z uporabo novega medija se tako pri vladnih službah kar sama postavljajo naslednja legitimna vprašanja (Eschenfelder in Beachboard, 1997, str. 174):

- Ali je uveljavljena politika obveščanja in poslovanja vlade z državljani primerno zastavljena in smiselna tudi za novi medij?

- Ali so potrebne spremembe v obstoječi politiki informiranja in poslovanja z državljanji, ki bi v večji meri upoštevale in izkoriščale možnosti novega medija? Če da, na katerem področju?
- Ali vladne spletne predstavitve sploh delujejo in so vodene v skladu z obstoječo vladno politiko?
- Ali vladne službe učinkovito uporabljajo spletne predstavitve kot medij za posredovanje informacij in ponujanje storitev?

Zgornja vprašanja so tudi splošna izhodišča za vrednotenje vladnih spletnih predstavitev. Da bi nanje lahko odgovorili in sodobnim smernicam na področju novega medija ustrezno izboljšali kakovost vladnih spletnih predstavitev, sta potrebna celovit pregled obstoječe vladne politike na področju obveščanja javnosti in poslovanja z državljanji in smiselna ocena sistema vladnih spletnih predstavitev na njegovi podlagi – t.j. evalvacija vladnih spletnih predstavitev. Evalvacijska študija kot posebna metoda družboslovnega raziskovanja lahko posreduje odgovore na vsa zgornja vprašanja in pri oceni kakovosti spletnih predstavitev izhaja iz ciljev letih, kar je temeljna zahteva sodobne obravnave spletnih predstavitev.

METODOLOGIJA: EVALVACIJSKA ŠTUDIJA

Iz prakse je znanih več različnih pristopov k vrednotenju vladnih spletnih predstavitev. V posameznih primerih (državah) so bili uporabljeni tako različni načini ocenjevanja kot tudi različna merila kakovosti (Eschenfelder in Beachboard, 1997; Herson, 1998; Stowers, 1999; West, 2000, 2001, 2001a; Smith, 2001; Fagan in Fagan, 2001). Prednost pristopa evalvacijske študije, ki ga v nadaljevanju uporabimo za ovrednotenje slovenskih vladnih spletnih predstavitev, pa je prav v tem, da pri oceni kakovosti izhaja iz ciljev in strategije delovanja vlade na področju novega medija. Evalvacijski pristop za vrednotenje spletnih predstavitev s tem neposredno upošteva sodobne smernice v njihovi obravnavi, poleg tega pa posredno prinaša veliko koristnih informacij za vodenje in uspešen razvoj spletnih predstavitev v prihodnje: kakšne spremembe so potrebne za uspešnejše uresničevanje vladne politike na področju novega medija in kakšne spremembe so potrebne v sami vladni politiki na področju novega medija.

Evalvacijska študija je v osnovi sistematična uporaba postopkov, metodologij in pristopov družboslovnega raziskovanja za ocenjevanje ideje, načrta, izvedbe, rezultatov in učinka javnih družbenih programov (Rossi in Freeman, 1993, str. 5). Vendar pa pri tem ne gre zgolj za samo vrednotenje v smislu kritike doseženih rezultatov, temveč že v samem izhodišču tudi za iskanje boljših programskih rešitev. Evalvacijo lahko razumemo kot način pregleda delovanja projekta oziroma

² Momentum Research Group of Cunningham Communication (2000).

ocene napredka programa (angl. *program monitoring* oziroma *process evaluation*) (Macur, 1995, str. 298). Namen evalvacijske študije je poskus ovrednotenja, koliko so učinki določenih političnih programov izpolnili cilje, in je namenjena predvsem vrednotenju javnih in političnih programov. Ker pa vladno politiko vodenja spletnih predstavitev na področju novega medija v širšem okviru računalniško posredovane komunikacije med državo in državljani nekako lahko razumemo tudi kot javni program, je evalvacijska študija hkrati primeren pristop tudi za vrednotenje in oceno kakovosti vladnih spletnih predstavitev.

Ocena vsakega javnega programa in s tem tudi vladnih spletnih predstavitev temelji na kriterijih evalvacije, katerim mora program (vladnih spletnih predstavitev) v čim večji meri zadoščati. Dunn (1994) opredeljuje naslednje kriterije za evalvacijo političnih programov:

KRITERIJ	MERILO, OPIS KRITERIJA	APLIKACIJA KRITERIJA NA VLADNE SPLETNE STRANI
USPEŠNOST (angl. <i>Effectiveness</i>)	Ali je bil želeni učinek dosežen?	Ali je bil želeni učinek vladnih spletnih predstavitev dosežen?
UČINKOVITOST (angl. <i>Efficiency</i>)	Kolikšno prizadevanje je bilo potrebno za to, da je bil dosežen učinek?	Kolikšno prizadevanje je bilo potrebno za to, da je bil dosežen učinek vladnih spletnih predstavitev?
USTREZNOST (angl. <i>Adequacy</i>)	Do katere mere je bil z učinkom rešen problem?	Do katere mere je bil z učinkom vladnih spletnih predstavitev rešen problem?
ENAKOST (angl. <i>Equity</i>)	Ali so stroški in koristi enako razporejeni med različne skupine?	Ali so stroški in koristi vladnih spletnih predstavitev enako razporejeni med različne skupine?
ODZIVNOST (angl. <i>Responsiveness</i>)	Ali politični učinki zadovoljujejo potrebe, preference ali vrednote določenih skupin?	Ali učinki vladnih spletnih predstavitev zadovoljujejo potrebe, preference ali vrednote določenih skupin (npr. uporabnikov)?
PRIMERNOST (angl. <i>Appropriateness</i>)	Ali so želeni učinki dejansko pomembni?	Ali so želeni učinki vladnih spletnih predstavitev dejansko pomembni?
EKONOMIČNOST ³ (angl. <i>Economy</i>)	Ali so bila sredstva porabljena na pravi način?	Ali so bila sredstva vladnih spletnih predstavitev porabljena na pravi način?

Tabela 1: Kriteriji (evalvacijskih študij) za ovrednotenje vladnih spletnih predstavitev, vir: Povzeto po Dunn (1994, str. 405-406).

³ Čeprav ga Dunn (1994) eksplicitno ne navaja med svojimi kriteriji (upoštevata ga znotraj kriterija učinkovitosti), pa ekonomičnost mnogi drugi avtorji (Day, Burton, Macur v Macur, 1995, 304) upoštevajo kot poseben kriterij, zato je posebej dodan Dunnovi klasifikaciji.

Šele upoštevanje vseh kriterijev za evalvacijo skupaj posreduje relevantno oceno določenega programa (npr. vladnih spletnih predstavitev) ter odgovarja na naslednja smiselna vprašanja (Graham in Hays v Macur, 1995, str. 297, poudarki dodani):

- *Kako dobro je program (vladnih spletnih predstavitev) voden?*
- *Ali program (vladnih spletnih predstavitev) počne to, čemur je namenjen?*
- *Kako dobro program (vladnih spletnih predstavitev) dosega zastavljene cilje?*
- *Zakaj načrtovani cilji (vladnih spletnih predstavitev) niso bili doseženi, kako jih je mogoče doseči?*
- *Kakšne spremembe je program (vladnih spletnih predstavitev) dosegel in kakšni so njegovi učinki?*

Cilj evalvacijske študije v konkretnem primeru je ovrednotiti slovenske vladne spletne predstavitve v kontekstu sodobne obravnave spletnih predstavitev in novega medija. To vključuje tako identifikacijo neustreznih spletnih rešitev glede na komunikacijske cilje Vlade RS na svetovnem spletu, kot tudi iskanje možnosti za njihovo učinkovitejše uresničevanje. Pri realizaciji tega cilja se držimo natančno določenega postopka, ki ga narekuje teorija evalvacijskih študij: najprej je treba jasno opredeliti komunikacijske cilje spletnih predstavitev Vlade RS, nato na njihovi podlagi oceniti spletne predstavitve, končno pa te ocene izpostaviti merilom evalvacije.

Prva faza vrednotenja spletnih predstavitev Vlade RS je tako namenjena predvsem razumevanju komunikacijskih ciljev slovenskih vladnih spletnih predstavitev. Gre za iskanje meril, na podlagi katerih v nadaljevanju ugotavljamo ustreznost spletnih predstavitev Vlade RS (ali spletne predstavitve uresničujejo vladno politiko na področju novega medija?). V drugi fazi so opredeljeni vsi elementi spletnih predstavitev (vsebina, uporabnost, varnost ...), ki jih je v okviru vrednotenja treba oceniti glede na komunikacijske cilje Vlade RS. Izdelane so vse potrebne ocene, ki so izhodišče za končno ovrednotenje. Ocene nekaterih vidikov spletnih predstavitev (vsebina, uporabnost, varnost ...) so le kazalec stanja in same zase še nimajo prave vrednosti, dokler niso postavljene v širši okvir uresničevanja komunikacijskih ciljev. Zato v zadnji fazi ocene umestimo v okvir komunikacijskih ciljev Vlade RS na področju novega medija in sistem slovenskih vladnih spletnih predstavitev ovrednotimo po merilih evalvacijskih študij. Rezultat tekega načina vrednotenja ni samo relevantna ocena kakovosti slovenskih vladnih spletnih predstavitev upoštevajoč sodobne smernice na področju novega medija, ampak tudi prepoznavanje problemov pri uresničevanju njihovih ciljev in posredovanje smiselnih smernic za njihov nadaljnji razvoj.

EVALVACIJA SPLETNIH PREDSTAVITEV VLADE RS

a) Cilji spletnih predstavitev Vlade RS

Za določanje komunikacijskih ciljev slovenskih vladnih spletnih predstavitev oziroma vladne politike na področju informiranja, poslovanja z državljanji in vodenja spletnih predstavitev so bili upoštevani tako formalni kot neformalni viri, ki pa so, na to moramo posebej opozoriti, zelo skromni in splošni, ter brez jasnih ciljev in načrtov, ki bi bili neposredno vezani na delovanje vladnih spletnih predstavitev. V Sloveniji torej še nimamo posebej izdelanega načrta vladne politike za informiranje in poslovanje vlade z javnostmi prek novega medija. Uradno vladno politiko za vodenje spletnih predstavitev tako lahko za silo opredelimo le na podlagi določil iz sorodnih vladnih dokumentov in splošnih določil za vodenje vladnih odnosov z javnostmi, ki so vezani na tradicionalne medije. Na njihovi podlagi lahko določimo naslednje cilje spletnih predstavitev Vlade RS:

Splošna pravica vsakega državljana do obveščenosti oziroma dostopa do informacij javne narave (Ustave RS: 39. člen).

Državni organi in posamezniki, ki opravljajo javne funkcije, morajo dajati resnične, popolne in pravočasne informacije o vprašanih s svojega področja za objavo v medijih (Zakon o medijih RS: 45. člen).

Delo vlade je javno, javnost dela pa se zagotavlja s sporočili, poslanimi po različnih informacijsko-telekomunikacijskih sredstvih (Predpisi o Vladi RS in ministrstvih, Poslovník o delu vlade: 50. člen).

Sicer neuradni, vendar bolj na nov medij vezani cilji, ki opredeljujejo delovanje vladnih spletnih predstavitev, pa so:

1. predstavljanje najpomembnejših informacij o svojem delu, objavljanje vladnih predpisov v polnem besedilu ter posredovanje obrazcev in navodil za uveljavljanje posameznih pravic (Model organiziranosti vladnih odnosov z javnostmi v Sloveniji (Serajnik in Vidrih, 2001, str. 667)),
2. spodbujati in omogočati čim večji obseg upravnih in drugih javnih storitev prek elektronskega poslovanja ter spodbujati projekte, ki zmanjšujejo digitalno ločnico (del poslanstva in javno zastavljenih ciljev Ministrstva za informacijsko družbo)⁴.

b) Ocena stanja spletnih predstavitev Vlade RS

Z namenom, da bi ovrednotili spletne predstavitve Vlade RS, smo glede na njihove cilje izdelali naslednjo oceno trenutnega stanja:

Iz slednjih ocen sledijo naslednje ključne ugotovitve o stanju spletnih predstavitev Vlade RS:

⁴ Dostopno na <http://www.gov.si/mid>, 25. 6. 2002.

VIDIK SPLETNE PREDSTAVITVE	MERILO KAKOVOSTI	REZULTAT, OGENA
VSEBINA spletne predstavitev 14 ministrstev	Ali je posredovana ustreza vsebina glede na izhodišča in politiko (informacije o delu vlade, obvestila za javnost, zapisniki vladnih sej, sklepi vlade, vladni dokumenti ...) in ali je vsebina posredovana pravočasno (ažurnost)?	- informacije o tekočem delu vlade (14/14); uradni vladni dokumenti (13/14); zapisniki sej vlade (3/14); sklepi vlade (2/14); sporočila za javnost (9/14) - novice (11/14) - informacije o vladnih projektih, načrtih (14/14) - le manjšina (5/14) načrtno skrbi za ažurnost strani in pravočasnost posredovanja informacij, od tega tri ministrstva ažurirajo svoje strani vsak teden, le dve pa vsak dan
DOSTOPNOST vsebine vladnih spletnih predstavitev	Ali so omogočene enake možnosti uporabe in dostopa do vsebine spletnih predstavitev vsem državljanom (omejitve za ljudi s posebnimi potrebami)?	- samo dobra četrtina (14/54) spletnih predstavitev vladnih služb ustreza merilom splošne dostopnosti (za ljudi s posebnimi potrebami)
UPORABNOST celotnega sistema vladnih spletnih predstavitev	Ali je uporaba preprosta in ali je omogočena univerzalnost uporabe spletne predstavitev? Ali pripomore k zmanjšanju digitalne ločnice?	- nobenemu testnemu uporabniku (kljub izkušnjam in pomoči vodje testiranja) v predvidenem času ni uspelo rešiti več kot pol nalog na vladnih spletnih predstavitvah - pol vseh nalog v okviru testiranja brez resnih težav ni opravil noben uporabnik, ene naloge pa sploh ni uspelo rešiti nikomur - ugotovljene so bile velike pomanjkljivosti, ki preprečujejo uspešno uporabo spletnih predstavitev (nepripravljenost vsebine novemu mediju, neenotna in nestandardna navigacija, prekompleksna struktura ...)
OBISKANOST celotnega sistema in posameznih vladnih spletnih predstavitev	Koliko uporabnikov uporablja njihove storitve? (Gre za obseg uporabe spletnih predstavitev, ki priča o učinkovitosti spletnih predstavitev)?	- v slabem mesecu dni je vladne predstavitve obiskalo dobrih 10 % vseh slovenskih uporabnikov interneta⁵, v povprečju je vsak od njih v tem času opravil 10 obiskov - razen vstopne točke, ki jo obišče 50 % vseh obiskovalcev vladnih predstavitev, je obisk drugih vladnih služb zelo razpršen - najpogostejši razlog obiska je iskanje informacij o tekočem delu in aktivnostih vladne službe (70 % uporabnikov), le 20 % pa jih kot razlog obiska navaja vzpostavitev stika z vladno službo

VIDIK SPLETNE PREDSTAVITVE	MERILNA KAKOVOST	REZULTAT, OCENA
ODZIVNOST spletnih predstavitev vladnih služb in njihovih uslužbencev	Ali so storitve vladnih služb in javnih uslužbencev prek spletnih predstavitev kakovostne in delujejo brezhibno (hitro in kakovostno posredovanje odgovorov na vprašanja prek elektronske pošte)?	- približno pol (48 %) vladnih služb zadovoljivo odgovarja na elektronska sporočila oziroma se odziva na stike prek spletnih strani - dobra tretjina (35 %) vladnih služb se slabo odziva - veliko vladnih služb (17 %) se ne odziva ali pa sploh nima možnosti vzpostaviti stika - posebne možnosti interakcije (poleg elektronske pošte) ponuja samo nekaj ministrstev (3/14)
VARNOST in ZASEBNOST podatkov na vladnih spletnih straneh	Ali so pri uporabi vladnih spletnih predstavitev ustrezno zaščitene pravice do zasebnosti in varnosti osebnih podatkov? Zaupnost pri uporabi vladnih spletnih strani je nujni pogoj za spodbujanje vladnih storitev prek elektronskega poslovanja!	- izjemno nizka raven varovanja zasebnosti, nobena vladna služba ni opremljena z izjavo o varovanju zasebnosti - za varnost pri prenosu osebnih podatkov (čeprav je malo storitev, ki bi to zahtevale) ni posebej poskrbljeno
ZADOVOLJSTVO s celotnim sistemom vladnih spletnih predstavitev	Ali so spletne strani vodene po željah, pričakovanih in potrebah uporabnikov (vprašanje primernosti vladne politike vodenja spletnih predstavitev, upoštevanje interesov uporabnikov)? Vladne predstavitve morajo služiti državljanom!	- manj kot pol uporabnikov (44 %) je popolnoma zadovoljnih s spletnimi predstavitvami, nadaljnjih 40 % je bilo sicer zadovoljnih, vendar so predlagali popravke, 16 % pa jih sploh ni zadovoljnih z vladnimi predstavitvami - najpomembnejši dejavniki zadovoljstva so zanesljivost informacij in razumljivost vsebin ter možnost komunikacije z vladno službo in vladnimi uslužbenci

Tablica 2: Ocene spletnih predstavitev Vlade RS, vir: Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije, poročilo⁶.

⁶ Dostopno na www.gov.si/mid/Analiza_spletisc/Analiza_spletisc.zip, 25.6.2002.

- Pri vsebini izstopa zelo slaba ažurnost: neredno osveževanje strani in pomanjkanje najbolj ažurne vsebine (redni zapisniki sej in sklepi vlade).
- Spletne predstavitve niso preprosto uporabne, saj brez večjih težav skorajda ni mogoče izkoriščati njihove vsebine.
- Celoten sistem vladnih spletnih predstavitev skupaj ima kar nekaj uporabnikov (več kot 10 odstotkov vseh slovenskih uporabnikov interneta), kar pa ne velja za posamezne spletne predstavitve znotraj njega (1 odstotek).
- Za uporabnike s posebnimi potrebami je dostopnih samo četrtina vseh vladnih spletnih predstavitev.
- Samo polovica (48 odstotkov) vladnih predstavitev se ustrezno odziva na svoje kontaktne naslove, ki so na voljo za komunikacijo z uporabniki, državljani.
- Ker je eden ključnih dejavnikov zadovoljstva prav komunikacija z vladnimi službami, ni čudno, da je le manj kot pol (delež 44 odstotkov je skoraj enak deležu vladnih služb, ki se ustrezno odzivajo) uporabnikov popolnoma zadovoljna s vladnimi predstavitvami. Drugi razlogi nizkega zadovoljstva pa so (ne)razumljivost vsebin (povezano s preveč kompleksno strukturo spletnih predstavitev) in pa (ne)zanesljivost informacij (povezano s slabo ažurnostjo).
- Najslabše je na področju varnosti in zasebnosti, kjer bi prav vlada morala biti zgled preostalem spletnim predstavitvam in postaviti splošne standarde, saj je poslovanje državljanov z oblastjo skrajno občutljivo področje za varnost osebnih podatkov in zasebnost mnenj.

c) Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS

Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS (aplikacija meril evalvacijske študije na zgornje ocene upoštevajoč njihove cilje) je v nadaljevanju razdeljeno na tri dele:

1. celostna ocena kakovosti slovenskih vladnih spletnih predstavitev,
2. problemi in rešitve slovenskih vladnih spletnih predstavitev,
3. priporočila in smernice za nadaljnji razvoj slovenskih vladnih spletnih predstavitev.

č) Celostna ocena kakovosti

Ocene vladnih spletnih predstavitev, upoštevajoč merila evalvacije, posredujejo naslednjo oceno njihove ustreznosti:

Ker spletne predstavitve niso dostopne vsem državljanom, pravica enakosti do obveščenosti iz Ustave RS ni zagotovljena. Vladne spletne predstavitve ne ustrezajo dovolj potrebam in interesom končnih uporabnikov (preprosta uporaba, komunikacija z vladno službo ...), kar verjetno izhaja iz pomanjkanja jasnega načrta za uresničevanje ciljev vladne politike prek spletnih predstavitev. Obstoječa vladna politika na področju

novega medija je preveč splošna in neustrezna, saj premalo upošteva (demokratični) potencial novega medija. Preveč je usmerjena v informiranje in premalo v interaktivnost in izkoriščanje možnosti spletnih predstavitev za zблиževanje in sodelovanje med vladnimi službami in državljani. Tako rekoč edina prava možnost komunikacije državljanov z vlado je neučinkovita, saj se na elektronsko pošto ustrezno odziva samo polovica vladnih služb. Če pogledamo ekonomičnost (način porabe sredstev), ugotovimo, da decentraliziran sistem vladnih spletnih predstavitev za Slovenijo ni primeren, saj so stroški za posamezne predstavitve v vsakem primeru nesorazmerni z njihovo majhno obiskanostjo. Informiranje ni pravočasno, pomembne vsebine na predstavitev manjkajo, njihova uporaba pa je težavna in ne pripomore k zmanjševanju digitalne razlike. K majhni uspešnosti in učinkovitosti slovenskih vladnih spletnih predstavitev pa zagotovo pripomore tudi slaba skrb za zasebnost podatkov in varnost pri prenosu zaupnih podatkov.

Šele ob upoštevanju vseh kriterijev lahko dokončno ovrednotimo kakovost spletnih predstavitev Vlade RS: celoten sistem vladnih spletnih predstavitev torej ni uspešen, saj v veliki meri ne uresničuje vladne politike za vodenje spletnih predstavitev in ne izpolnjuje svoje primarne funkcije. Vladne spletne predstavitve ne dosegajo kakšnih večjih učinkov, vsaj ne v smeri uresničevanja načrtovanih ciljev, kar kaže na njihovo slabo kakovost. Zato je naslednji korak v okviru ovrednotenja ugotoviti, zakaj načrtovani cilji niso doseženi in kako jih je mogoče doseči. Kakšne spremembe so potrebne na vladnih spletnih predstavitev, da se bodo cilji slovenskih vladnih spletnih predstavitev bolje uresničevali in da bodo spletne predstavitve bolj kakovostne?

d) Problemi in rešitve

Iz celostne ocene kakovosti lahko identificiramo naslednje ključne probleme spletnih predstavitev Vlade RS, za katere podajamo tudi ustrezne rešitve.

Ob odpravi zgornjih napak se bo delovanje slovenskih vladnih spletnih predstavitev izboljšalo v okviru zastavljenih ciljev. S priporočili in smernicami za razvoj v zadnjem delu ovrednotenja spletnih predstavitev Vlade RS pa se osredotočamo na dolgoročne rešitve, ki so bolj kot na posamezne probleme spletnih predstavitev usmerjene na probleme njihovega vodenja, politike njihovega delovanja in zastavljenih ciljev.

e) Priporočila in smernice za razvoj

V nasprotju z rešitvami in problemi se priporočila in smernice za razvoj osredotočajo na dolgoročne, strateške rešitve uspešnejšega uresničevanja ciljev slovenskih vladnih spletnih predstavitev.

KRITERIJ	MERILO, OPIS KRITERIJA	ZADOŠČANJE SPLETNIH PREDSTAVITEV VLADE RS KRITERIJU
USPEŠNOST	Ali je bil zeleni učinek vladnih spletnih predstavitev dosežen?	Spletne predstavitve so neuspešne, saj v veliki meri ne uresničujejo komunikacijske strategije vladnih spletnih predstavitev.
UČINKOVITOST	Kolikšno prizadevanje je bilo potrebno, da je bil dosežen učinek vladnih spletnih predstavitev?	Spletne predstavitve so neučinkovite, saj je glede na vložena sredstva in prizadevanja njihov učinek realizacije ciljev majhen.
USTREZNOST	Do katere mere je bil z učinkom vladnih spletnih predstavitev rešen problem?	Komunikacija med vlado in državljani v okviru novega medija ni rešena ustrezno, saj možnosti komunikacije prek novega medija delujejo slabo (pomanjkljivost nekaterih vsebin, majhna odzivnost vladnih služb), širši potencial spletnih predstavitev (interaktivnost) pa ostaja nerealiziran.
ENAKOST	Ali so stroški in koristi vladnih spletnih predstavitev enako razporejeni med različne skupine?	Stroški in koristi niso enako razporejeni med različne skupine, saj za spletne predstavitve prispevajo vsi državljani (davko-plačevalci), izkoriščanje njihovih funkcij pa je omejeno s sposobnostjo uporabnikov in kakovostjo njihove strojne in programske opreme (enakost uporabnikov s posebnimi potrebami ni zagotovljena).
ODZIVNOST	Ali učinki vladnih spletnih predstavitev zadovoljujejo potrebe, preference ali vrednote določenih skupin (uporabnikov)?	Spletne predstavitve se ne odzivajo na potrebe, želje in pričakovanja uporabnikov, saj je njihova vsebina pomanjkljiva, sama uporaba spletnih predstavitev pa težavna.
PRIMERNOST	Ali so zeleni učinki vladnih spletnih predstavitev dejansko pomembni?	Želeni učinki spletnih predstavitev so vsekakor pomembni, vendar pa so preveč omejeni na samo informiranje in bi lahko bili tudi pomembnejši v okviru možnosti, ki jih ponuja nov medij (npr. udeležba državljanov v procesu vladnega odločanja).
EKONOMIČNOST	Ali so bila sredstva vladnih spletnih predstavitev porabljena na pravi način?	Sredstva spletnih predstavitev niso porabljena na pravi način, saj so stroški za posamezne spletne predstavitve nesorazmerni z njihovo obiskanostjo (razmerje števil predstavitev in njihove kakovosti kaže na neekonomičnost).

Tabela 3: Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS

Ovrednotenje njihove kakovosti je pokazalo, da so spletne predstavitve neustrezne, saj ne izrabljajo možnosti, ki jih ponuja novi medij. Ob tem obstoječi sistem vladnih spletnih predstavitev ne ustreza niti zastavljenim ciljem vladne politike na področju novega medija niti pričakovanjem uporabnikov, zato je smiselna celovita prenova celotnega sistema vladnih predstavitev. Da bi učinkovito izpeljali postopek prenove, je treba najprej izdelati strateški dokument z jasnimi načrtom delovanja in izdelave spletnih predstavitev glede na cilje vladne politike na svetovnem spletu. V ciljih mora biti upoštevan širši potencial novega medija, hkrati pa morajo biti cilji spletnih predstavitev prilagojeni pričakovanjem in sposobnostim njihovih uporabnikov, vseh državljanov. Dokument mora nujno vsebovati tudi vizijo razvoja vladnih spletnih predstavitev za naprej.

Glede na ugotovitve ovrednotenja spletnih predstavitev Vlade RS bi se moral tak strateški dokument osredotočiti predvsem na naslednje:

- izkoriščanje demokratičnega potenciala (različne možnosti interakcije in komunikacije z vladnimi službami),
- visoko odzivnost,
- obseg elektronskih storitev (povečanje števila različnih storitev prek elektronskega poslovanja)
- ažurnost informacij,
- širšo dostopnost (prilagojenost tehnološko zaostalim in drugim uporabnikom s posebnimi potrebami, možnost dostopanja do vladnih spletnih predstavitev z javnih prostorov ...),
- izboljšanje sistema varnosti in zasebnosti,
- preprostejšo uporabnost (centraliziranost spletnih predstavitev, preprosto informacijsko infrastrukturo in uporabo, ki bo razumljiva povprečnemu državljanu).

Dokument mora v vseh pogledih (cilji, vodenje, organizacija...) določati delovanje vlade na svetovnem spletu in služiti kot podlaga za izdelavo vsake spletne strani. Za izdelavo strateškega dokumenta mora skrbeti skupina strokovnjakov, ki bo kasneje tudi nadzirala, svetovala in koordinirala uresničevanje vladne strategije na svetovnem spletu. Tako bo delovanje vladnih spletnih predstavitev postalo uspešnejše, ustrežnejše, primernejše in bolj ekonomično, delovanje celotne vlade pa učinkovitejše.

SKLEP

Različne možnosti komunikacije in interakcije med državo in državljani preko spletnih predstavitev potencialno omogočajo neposredno vključevanje državljanov v procese političnega odločanja. Z ovrednotenjem spletnih predstavitev Vlade RS smo poskušali ugotoviti, v kolikšni meri so take in podobne možnosti že razvite v Sloveniji, ter v tem pogledu razkrili veliko pomanjkljivosti.

PROBLEM	REŠITEV
Pomanjkljivost vsebine, nerazumljivost vsebine	– Uvedejo naj se natančno določena pravila in zahteve za objavljanje vsebine na spletnih predstavitev vladnih služb – Pravila naj izhajajo iz potreb in pričakovanj končnih uporabnikov (manj propagande – več informacij) – Vsebina naj bo urejena sistematično, na vseh spletnih predstavitev enako
Ažurnost, nezanesljivost informacij, (ne)pravočasnost posredovanja informacij	– Vse predstavitve naj obvezno navajajo datum zadnje spremembe – Informacije naj se objavljajo sproti, brez časovnega zamika – Stare informacije naj se umikajo novim – Vse novice naj bodo opremljene z datumom objave
Težave z uporabo	– Uvede naj se enoten sistem navigacije in iskalnikov – Vsebina naj bo v primernem formatu – Vse predstavitve naj imajo enotno in preprosto strukturo ter smiselno organizirano vsebino – Navigacija naj izhaja iz pričakovanj uporabnikov – Poimenovanja naj bodo razumljiva povprečnemu uporabniku – Vsebina naj bo hierarhično strukturirana, hierarhija pa naj bo urejena po preslikavi resnične vladne ureditve
Slaba dostopnost	– Upoštevajo naj se enotni tehnološki standardi, ki naj bodo zasnovani na najmanjšem skupnem imenovalcu strojne in programske opreme vseh uporabnikov – Dosledno naj se upoštevajo načela dostopnosti, ki jih določa konzorcij W3C – Posamezne strani naj ne presegajo 50.000 znakov (angl. <i>bytov</i>)
Neučinkovitost (majhna obiskanost predstavitev ob visokih stroških vodenja)	– Sistem vladnih spletnih predstavitev naj se centralizira – Zmanjša naj se razpršenost strani in osredotoči na manj, vendar bolj kakovostnih spletnih strani
Neizkoriščanje potencialov novega medija (slaba odzivnost)	– Vsaka predstavitev mora ponujati vsaj stik prek elektronske pošte – Na elektronsko pošto naj se odgovarja ažurno in kakovostno – Uporabnikom (državljanom) naj se ponudi več možnosti interakcije in elektronskih storitev z vladno službo in javnimi uslužbenci
Nizko zadovoljstvo	– Več pozornosti nameniti uporabnikom in njihovim pričakovanjem – Informacije naj bodo ažurne, vsebina razumljiva, odzivnost pa visoka
Kritičnost pri skrbi za varnost in zasebnost	– Vsaka vladna predstavitev naj vsebuje posebno opozorilo (angl. <i>privacy statement</i>), ki seznanja uporabnike, kateri podatki o obiskovalcih se beležijo in za kakšen namen bodo uporabljeni – Pri prenosu osebnih podatkov naj se dosledno uvedejo varnostni ključ

Tabela 4: Problemi in rešitve spletnih predstavitev Vlade RS

Prva in najpomembnejša ugotovitev je, da sistem vladnih spletnih predstavitev za zdaj še nima uradno opredeljenih in izdelanih komunikacijskih ciljev. Že pomanjkanje jasno opredeljenih ciljev, ki bi jih Vlada RS uresničevala prek spletnih strani, kaže na njihovo potencialno nizko kakovost. Evalvacijska ocena na izhodiščih nekaterih uradnih vladnih dokumentov in neuradnih ciljev, iz katerih lahko sklepamo na določeno usmeritev vladnih spletnih predstavitev, tudi potrjuje zgornjo oceno. Vladne spletne predstavitve so v veliki meri neuspešne pri uresničevanju najbolj osnovnih ciljev (npr. obveščanje javnosti), neučinkovite (zapletena uporaba), neustrezne (nezadostno izkoriščanje možnosti novega medija), ne zagotavljajo enakosti (niso prilagojene uporabnikom s posebnimi potrebami in slabšo sistemsko ter programsko opremo), neodzivne (ne zadovoljujejo želja in potreb uporabnikov), neprimerne (nimajo pomembnih učinkov in v nekaterih primerih celo zmanjšujejo kredibilnost vlade) ter neekonomične (število spletnih predstavitev je v obratnem sorazmerju z njihovo obiskanostjo).

Celostna ocena spletnih predstavitev Vlade RS kaže, da od spletnih predstavitev vladnih služb in ministrstev RS nimajo pravih koristi niti uporabniki niti sama vlada. Na podlagi tega, upoštevajoč predvsem sodobno usmeritev spletnih predstavitev (bolj kot samo predstavljanje postaja pomembno uresničevanje konkretnih ciljev, ki prinašajo določene koristi za uporabnike in lastnike), tudi sklepamo na njihovo skupno nizko kakovost. Če se zdi naslednja ocena zelo kritična, naj pojasnimo, da gre za oceno celotnega sistema slovenskih vladnih spletnih predstavitev, in so tako posamezne spletne predstavitve znotraj njega lahko tudi bistveno kakovostnejše.

Ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS je posredovalo tudi naslednje napotke in smernice za njihov razvoj v prihodnje. Najprej je treba natančneje opredeliti cilje Vlade RS na svetovnem spletu. Ti morajo upoštevati vse razsežnosti novega medija in predvsem potrebe uporabnikov, državljanov. Nato je treba v skladu z njo pripraviti uradni dokument z jasnim in natančnim načrtom delovanja in postopka izdelave vseh vladnih spletnih predstavitev, ki se mora osredotočiti predvsem na: koristnost vsebine, širšo dostopnost, varnosti in zasebnost pri uporabi, preprosto uporabo ter še posebej na izrabo demokratičnega potenciala (interaktivnost) spletnih predstavitev. Ko bo dokument pripravljen, je treba na njegovi podlagi izvesti celovito prenovo slovenskih vladnih spletnih predstavitev, za katero naj skrbi in jo nadzoruje poseben vladni organ.

V okviru metodologije vrednotenja pa bi glede na praktičnost uporabljenega pristopa veljalo preveriti, ali je pristop evalvacijske študije primeren tudi za vrednotenje drugih, in ne samo vladnih spletnih predstavitev, ali pa je bila njegova uporaba v konkretnem primeru primerna le zato, ker vladno politiko vodenja spletnih predstavitev lahko obravnavamo kot javni (politični) program, za vrednotenje katerega je evalvacijska študija v osnovi tudi namenjena.

LITERATURA

- Cunliffe, D. (2000): "Developing usable Web sites – a review and model", Internet Research: Electronic Networking Applications and Policy, Vol. 10, No. 1, 295–307
- Davis, R. (1999): *The web of politics: The internet's impact on the American political system*, Oxford University press, New York
- Davis, R. in OWEN, D. (1998): *New media and American politics*, Oxford University press, New York
- December, J. (1996): "Defining internet-based computer-mediated communication: Units of analysis for internet communication", Journal of computer mediated communication 1(4), Journal of communication 46 (1), <http://www.usc.edu/dept/annenberg/vol1/issue4/december.html>, 25.6.2002
- December, J. (1997): "An exploratory essay raising issues of CMC's definition: Notes on defining of computer-mediated communication", Computer-Mediated Communication Magazine (3):1, <http://www.december.com/cmc/mag/1997/jan/december.html>, 25. 6. 2002
- Dijk, A. G. M. J. (1996): "Models of democracy: Behind the design and use of new media in politics", The public/Javnost, Vol. 3, No. 1, 43–56
- Dunn, W. N. (1994): *Public policy analysis: An introduction*, Prentice Hall, New Jersey
- Eschenfelder, K. R. in Beachboard, C. J. (1997): "Assesing U.S. federal government web sites", Government information quarterly, Vol. 14, Issue 2, 173–190
- Fegan, J. C. in Fagan, B. D. (2001): "Citizens' access to on-line state legislative documents", Government information quarterly, Vol. 18, Issue 2, 105–122
- Ferris, P. (1997): "What is CMC?", Communication Magazine (3):1, <http://www.december.com/cmc/mag/1997/jan/toc.html>, 25. 6. 2002
- Fichter, D. (2000): "Head start: Usability testing up front", Intranet librarian, Jan/Feb 2000, 79–81
- Hacker, K. L. in Todino, M. A. (1996): "Virtual democracy at the Clinton white house: An experiment in electronic democratisation", The public/Javnost, Vol. 3, No. 1, 71–86
- Hernon, P. (1998): "Government on the web: A comparison between the Unated States and New Zealand", Government information quarterly, Vol. 15, Issue 4, 419–444
- Kalin, T. (1998): "Uvod v tehnologijo interneta", v: Vehovar, V. (ur.): *Internet v Sloveniji*, Fakulteta za družbene vede, Izola, 10–23
- Kramberger, A., Jarkovič, M., Kozmus, D. in Kraševac, R. (1998): "Internet in javna uprava v mednarodni primerjavi", v: Vehovar, V. (ur.): *Internet v Sloveniji*, Fakulteta za družbene vede, Izola, 204–237
- Layne, K. in Jungwoo, L. (2001): "Developing fully functional E-government: A four stage model", Government information quarterly, Vol. 18, Issue 2, 122–136
- Macur, M. (1995): "Evalvacijske študije", v: Tršinar, I. in Ograjšek, I. (ur.): *Statistika dela, delovnih izkušenj in življenjskih pogojev*, Statistični urad Republike Slovenije, Ljubljana, 296–307
- Nielsen, J. (2000): *Designing Web Usability*, New Riders Publishing, Indianapolis
- Norris, P. in Jones, D. (1998): "Virtual Democracy", Harvard International Journal of Press/Politics, Vol. 3, Issue 2
- Rada, R. (1995): *Interactive media*, Springer-Verlag, New York
- RIS (2000): "Merjenje spletne obiskanosti", Raziskovanje interneta v Sloveniji, poročilo, <http://www.ris.org>, 25. 6. 2002
- Rossi, P. S. in Freeman, H. E. (1993): *Evaluation – A systematic approach*, Sage publications, Newbury Park
- Serajnik-Sraka, N. in Vidrih, B. (2001): "Vladni odnosi z javnostmi: Model organiziranosti vladnih odnosov z javnostmi v Sloveniji", Teorija in praksa 4/2001, 650–674
- Smith, A. G. (2001): "Applying evaluation criteria to New Zealand government web sites", International journal of information management, No. 21, 137–149
- Stowers, G. N. L. (1999): "Becoming cyberractive: State and local governments on the world wide web", Government information quarterly, Vol. 16, No. 2, 111–127
- Ustava Republike Slovenije, Uradni list republike Slovenije, št. 33/91 – I, Ljubljana, 1991
- West, D. M. (2000): *Assessing E-government: The internet, democracy and service delivery, report*, The genesis institute, Brown University, <http://www.insidepolitics.org/egovreport00.html>, (20. 5. 2002)
- West, D. M. (2001): *VMRC Global E-government survey, report*, Taubman center for public policy, Brown University, <http://www.insidepolitics.org/egov01int.html>, (20.5. 2002)
- West, D. M. (2001a): *Urban E-government: An assessment of city government websites, report*, Taubman centre for public policy, Brown University, <http://www.insidepolitics.org/egov01city.html>, (20. 5. 2002)
- Zakon o medijih Republike Slovenije, Uradni list Republike Slovenije, št. 35/01, Ljubljana, 2001

Analiza jezikovne kakovosti besedil v vladnem spletu

1. UVOD

V sodobnem jezikoslovju, predvsem v normativistiki, že nekaj desetletij prevladuje spoznanje, da na sodobne knjižne jezike tradicionalno prestižni jezik leposlovja nima več opaznega vpliva in da se jezikovna raba najbolj (pre)oblikuje pod vplivom medijev. Sprva so bili to le tiskani mediji, nato še radio in televizija, danes tudi svetovni splet. Vsak od teh zaradi svojih posebnosti drugače vpliva na jezikovno rabo; tiskani mediji predvsem na pisni jezik oz. njegove konvencije, radio in televizija na kultivirani govor in posredno tudi na pisna besedila, svetovni splet pa ostaja – vsaj za slovenščino – še precej neraziskan. Zdi se, da se v njem prepletajo značilnosti predhodnih medijev, zaradi različne narave besedil v spletu pa bi značilnosti vseh težko spravili na skupni imenovalc. Bolj smiselno se zdi raziskovati posamezne segmente: elektronska pošta in forumi zaradi sprotnosti, ki spominja na neposredno sporočanje, v pisni jezik na primer sprejemajo veliko prvotno govornih prvin, vendar to še ne pomeni, da je takšna normativna ohlapnost primerna za spletna besedila v celoti. Za vsa informativna besedila, ki jih najdemo v spletu, lahko trdimo ravno nasprotno: specifika medija na njihovo jezikovno normativnost ne vpliva oz. vsaj ne bi smela vplivati. Tista, ki so namenjena široki množici bralcev, imajo namreč – tako kot najbolj brani tiskani mediji – velik vpliv na oblikovanje posameznikove in splošne jezikovne rabe ter jezikovne kulture.

Vladne spletne strani vsekakor sodijo med tista spletna mesta, ki zaradi velike obiskanosti in vnaprejšnjega pripisovanja (tudi jezikovne) verodostojnosti pomembno sooblikujejo podobo sodobne knjižne slovenščine. Zato je bila analiza jezikovne kakovosti vladnega spleta zastavljena predvsem kot preverjanje, koliko se posamezne institucije zavedajo odgovornosti, ki jo imajo do jezika in njegovih uporabnikov. Med 17. in 24. 12. 2001 je bilo jezikovno pregledanih 52 spletnih mest (gl. Prilogo 1). Ob tem so nastali obsežni izpisi jezikovnih napak, pomanjkljivosti in nedoslednosti, ki so bili gradivo za končno poročilo o jezikovni

kakovosti besedil v vladnem spletu. To je obsegalo splošno oceno jezikovne kulture, seznam pogostejših napak in jezikovni pregled petih naključno izbranih besedil.

V končnem poročilu projekta je bila jezikovna analiza objavljena v celoti, z dodanim zaključkom za slovenski in angleški del, ki je delo avtorjev projekta. V njem je nekaj trditev, ki niso v skladu z ugotovitvami analize, kar je tudi eden ključnih razlogov za samostojno objavo tega prispevka. Poleg tega je končno poročilo ostalo širši javnosti nedostopno, na spletnih straneh Ministrstva za informacijsko družbo je objavljen samo povzetek poročila. V njem je slovenskemu in angleškemu jeziku skupaj namenjene pol strani, objavljeni so le štirje dekontekstualizirani navedki iz analize, ki ne dajejo dobrega vpogleda vanjo. Sporno je tudi navodilo, naj vsako besedilo pred objavo pogleda lektorska služba – v nadaljevanju bomo med drugim utemeljili, da je to le začasna rešitev.

2. ANALIZA IN REZULTATI

2.1 Ocena splošne jezikovne kulture

Po pregledu vseh spletnih mest ministrstev (vključno z nekaterimi uradi, službami, agencijami, direkcijami ipd. v njihovi sestavi) in vladnih služb je bilo ugotovljeno, da nobeno spletno mesto ni v celoti jezikovno brezhibno.¹ Spletne strani² nekaterih državnih organov oz. služb se zelo približujejo ravni jezikovne kulture, ki bi jo morala zaradi odgovornosti do svojih uporabnikov dosegati vsa v raziskavo vključena spletna mesta. Takšna so npr. spletna mesta Urada RS za intelektualno lastnino, Ministrstva za notranje zadeve, Policije, Ministrstva za okolje in prostor, Ministrstva za šolstvo, znanost in šport, Slovenske obveščevalno-varnostne službe in Urada za droge. Večina strani se uvršča v povprečje, za katero še posebej veljajo ugotovitve glede tipičnih, ponavljajočih se napak oz. odstopov od knjižnojezikovne norme (gl. 2.2). Posamezne spletne strani pa zaradi velikega števila napak in slogovne okornosti močno vplivajo na obiskovalčev celostni (jezikovni) vtis ob ogledu spletnega mesta (gl. 3).

Za večino spletnih strani veljajo naslednji sklopi ugotovitev:

- Pravopisnih in slovničnih napak je relativno veliko. Največ težav imajo tvorci besedil pri pisanju velike in male začetnice, rabi ločil, pisanju krajšav, datumov, prirednih in podrednih zloženek ipd. (gl. 2.2). Nepoznavanje knjižne norme je še posebej očitno v primerih, ko pisec omahuje med dvema ali več možnostmi in zato v istem besedilu uporablja obe oz. vse.

¹ Avtorji besedila so to ugotovitev napačno interpretirali in v zaključek 8. poglavja končnega poročila zapisali: "Iz strokovnih analiz besedil – tako slovenskih kot angleških – se je izkazalo, da niti eno besedilo oziroma prevod nista brezhibna, ne v pravopisnem in ne v slogovnem smislu." Da to ne drži, dokazujejo že naslednje povedi.

² Izraza spletno mesto in spletna stran pomensko nista prekrivna – vsaka institucija ima le eno spletno mesto, znotraj katerega je število spletnih strani poljubno veliko.

- Marsikatera napaka oz. odstop od norme se pojavi v nadnaslovu, kazalu, hipertekstu – torej v delu besedila, ki ga uporabnik spletnega mesta ves čas vidi, prebira. Taka napaka je za jezikovno izobraženega uporabnika zaradi svoje opaznosti toliko bolj moteča, jezikovno indiferentnemu ali manj izobraženemu obiskovalcu strani pa lahko sugerira napačno rabo, ki jo bo zaradi verodostojnosti, ki jo sicer pripisuje viru, razumel kot pravilno.
- Strani, ki se po jezikovni kakovosti uvrščajo na rep (pa tudi nekatere boljše), so (pre)polne površnosti, ki jih opazi tudi jezikovno slabše izobražen uporabnik. Mednje se uvrščajo presledki pred levostičnimi ločili (pred vejico, piko, dvopičjem ...), umanjkanje presledka med piko in začetkom naslednje povedi, presledek za oklepajem in pred zaklepajem, veliko zatipkanih besed, manjkajočih črk ali delov besed.

2.2 Pogostejše pravopisne in slovnične napake

Največ je v besedilih *pravopisnih napak*, ki so prvi oz. najvidnejši znak slabega poznavanja knjižnojazykovne norme. Pogosto je omahovanje med veliko in malo začetnico pri imenih oz. poimenovanjih organov, zakonov ipd. Pravopis je tu jasen – kadar gre za ime ustanove, delovne organizacije, oddelka, enote ipd., je znak lastnoimenskosti (in s tem enkratnosti) velika začetnica. Podobno je pri imenih zakonov, predpisov in drugih neumetnostnih besedil – kadar mislimo na konkretno besedilo (objavljeno v tiskani obliki) oz. ime, naslov tega besedila, moramo uporabiti veliko začetnico. Mala začetnica je upravičena le v primerih, ko govorimo o vrsti (včasih tudi funkciji) inštitucije, zakona, publikacije. Skladno s tem razlikovanjem je torej pravilno *Urad Vlade RS za invalide in bolnike*, ne pa tudi *Urad vlade za informiranje*. Vlada RS je v tem primeru organ, katerega ime je *Vlada RS*; ne gre za vzpostavljanje vrstnosti v smislu vlada : ministrstvo : državni zbor itd., ampak za lastnoimensko določitev ustanove.

V besedilih se pojavljajo tudi napake, ki niso posledica nerazumevanja temeljne funkcije male oz. velike začetnice, temveč posledica nepoznavanja osnovnih pravopisnih določil. V naslednjem zgledu je velika začetnica rabljena pri poimenovanjih jezikov, ki jih v slovenščini (v nasprotju z angleščino) pišemo z malo: *Dobro razume in govori: Angleško, Nemško, Francosko in Hrvaško*. Tudi raba velike začetnice za izražanje razmerja spoštovanja zahteva vsaj minimalno poznavanje pravopisnih določil. Kadar gre za množinskega naslovnika (in pri naslednjem zgledu lahko sklepamo, da se pisec obrača na vse uporabnike spletnih strani, ne le na enega), velike začetnice ne uporabimo, svojo spoštljivost pa lahko izrazimo z izbiro ustreznih jezikovnih sredstev (predvsem besedja): *Policija je Vaš servis, in je kot tak odvisen od Vas in Vaše pripravljenosti (...)*.

Pri ločilih je najpogostejša napaka nepravilna raba oz. neraba vejice. V naslednjih zgledih so napačno rabljene vejice podčrtane, manjkajoče pa so zapisane v oklepaju: *daje podrobnejša pooblastila inšpektorjem za delo, in predvideva (...); Pripravlja program dela in poročila o delu, ter usklajuje izvajanje projektov; (...)* izhajalo iz treh predpostavk(,) in sicer; *Temeljne usmeritve in mehanizme, ki jih bo ministrstvo(,) pristojno za socialne zadeve(,) spodbujalo na področju socialnega razvoja(,) je mogoče opredeliti kot (...); bolezni(,) kot je slinavka in parkljevka; (...)* in so bile temperature take, kot konec septembra. Nepravilno rabljena vejica se pogosto pojavi pred tremi pikami pri naštevanju, tropičje pa je navadno nepravilno rabljeno kot levostično ločilo. V zgledu (...), *Goethejev inštitut, ...* bi se moral naštevalni niz zaključiti z *Goethejev inštitut ...*

Kot problematična se kaže tudi raba vezaja in pomišljaja oz. zamenjevanje teh ločil, največkrat na škodo pomišljaja. Vežaj ga nepravilno zamenjuje tako v primerih, ko povezuje dve skladenjski enoti (*naši zakoni so – kot so pokazale mednarodne primerjave – (...)*), kot tudi v primerih, ko gre za t. i. predložni pomišljaj. Ta ima pomen “od ... do ...” in je v nasprotju s prvim (skladdenjskim) stično ločilo, pišemo ga torej brez presledkov med enotama oz. skrajnostma, ki ju povezuje. Ker že sam vsebuje pomen predlogov *od* in *do*, ju ob rabi predložnega pomišljaja ne zapisujemo. Nekaj zgledov napačne in (v oklepajih) pravilne rabe: *v letih od 2001–2002/2001 – 2002/2001 – 2002* (v letih 2001–2002); *5.–7. maja 1999* (5.–7. maja 1999); *cesta Sopota – Jagnjenica* (cesta Sopota – Jagnjenica); *od 7.00–15.00 ure, 7.00 do 15.00 ure, od 7.–15. ure, od 7:00 do 15:00* (od 7. do 15. ure/7.–15. ure; od 7.00 do 15.00/7.00 –15.00).

Pri krajšavah je pogost napačen zapis skrajšank: *v dvo ali tri dnevni šolah* (v dvo- ali tridnevni); *65 eno- in dvo-posteljni sob* (eno- in dvoposteljni). Nepoznavanje pravopisnih konvencij se kaže tudi v zapisu okrajšav brez presledkov med okrajšanimi besedami: *t.i.; univ.dipl.inž.; v.d. direktorja; Ur.l. RS; univ.dipl.inž.grad.* Presledki pogosto manjkajo tudi za vrstilnimi števnikami, pisanimi s številko (83. člen; *v 2. delovni skupini*), pred simboli za merske enote: *25 %, Om* in pri zapisih datumov s številkami, kjer se razen tega pojavljajo še nekatere druge nepravilnosti: *31.08.1992, 31.8.92, 31.avgust 1992, 31. VIII. 1992* kar je pravilno: *31. 8. 1992* ali *31. avgust 1992*.

Pisanje skupaj, narazen ali z vezajem je pravopisno poglavje, ki dela težave mnogim piscem. Najpogostejše so napake v zapisu prirednih in podrednih priredniških zloženek. Pri prvih je podstava tvorjenke sestavljena iz dveh enakovrednih delov, povezanih s prirednim veznikom “in” (npr. *klirinška in depotna družba*). Prirednost se v zloženki na pisni ravni ohranja tako, da sta oba dela zloženke povezana s stičnim vezajem, ki nadomesti priredni veznik iz podstave: *klirinško-depotna družba* (pogost je tudi napačni zapis z nestičnim vezajem: *upravno*

– *pravne zadeve*). Pri podrednih zloženkah imamo že v podstavi podredno besedno zvezo samostalnika in pridevnika (npr. *socialno varstvo*); v zloženki je podrednost nakazana z zapisom skupaj: *socialnovarstvene storitve*. Kadar je prvi del podredne zloženke številka ali črka, jo z drugim, besednim delom povežemo s stičnim vezajem: *150 letni* (150-letni), *40 urni delovni teden* (40-urni). Kadar številko ubesedimo, pa vezaj seveda odpade: *pet-članska komisija* (petčlanska).

Slovnicih napak je številčno manj kot pravopisnih, vendar so nekatere tako pogoste, da jih je smiselno posebej omeniti. Taka je raba predloga *iz* namesto *z/s*: *Zvišuje število dni letnega dopusta iz sedanjih 18 na najmanj 20*; *z nasveti in usposabljanji iz področij regionalnega razvoja*; *Za prehod iz mirnodobne na vojno organiziranost*. Do napake, ki je v pisnih besedilih tudi sicer zelo pogosta, verjetno prihaja zaradi glasovne podobnosti med predlogoma. To domnevo potrjuje tudi dejstvo, da do napačne rabe pri nasprotnem paru predlogov – torej do zamenjave predlogov *v* in *na* – skorajda ne prihaja.

Medtem ko gre pri zamenjavi predlogov nedvomno za napake, pa pri naslednjih skupinah odstopov od kodificirane knjižnojezikovne norme morda že lahko govorimo o razvojnih težnjah. Teza ostaja na ravni domneve, saj bi jo potrdila šele raziskava velike količine sodobnega gradiva. Prva opazna težnja (tudi v drugih besedilih, ne le v vladnem spletu) je raba pridevnika *potreben/-na/-no* namesto modalnega izraza *treba je*: (...) *je potrebno poslati na naslov*; (...) *je osebam z invalidnostmi potrebno dati možnost izbire*. Druga potencialna razvojna sprememba je neraba povratnega svojilnega zaimka *svoj*, ki ga – kadar ni pomensko razlikovalen – nadomešča kar osebni svojilni zaimek: *Pri delu sproti in ves čas dopolnjujemo naša vedenja in znanja*; *Med naše prednostne naloge smo zato uvrstili*. Pod vplivom angleškega skladijskega vzorca se v slovenščini tudi vedno bolj nevtralizira sicer nesistemske umeščanje desnega neujemalnega prilastka levo od odnosnice: *v Adobe PDF formatu* (v formatu Adobe PDF); *Consensus III projekt* (projekt Consensus III).

3. PONOVA ANALIZA

V začetku februarja je bilo končno poročilo posredovano vsem v analizo vključenim institucijam, da bi lahko v skladu z ugotovitvami in priporočili odpravile pomanjkljivosti svojih spletnih mest. Izboljšanje jezikovne kakovosti spletnih strani je sicer le ena od stvari, ki jih predvideva poročilo, vendar bi pričakovali, da bodo v šestih mesecih institucije poskrbele vsaj za jezikovni pregled objavljenih besedil. Po primerjavi gradiva, izpisanega ob prvem pregledu, in besedil, objavljenih v vladnem spletu konec septembra 2002, je bilo ugotovljeno, da so napake (delno) odpravili le na spletnih mestih Davčne uprave in Ministrstva za obrambo. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano je izbralo lažjo pot –

umaknili so vsa predstavitvena besedila (še vedno pa objavljajo sporočila za javnost in novinarje, polna jezikovnih napak).

Lektoriranje besedil oz. celo uvajanje lektorskih službe je le začasna rešitev, zato se ne strinjam z avtorji poročila, ki so v skrajšano verzijo zapisali: "Pred vsako objavo na vladnih straneh mora besedilo pregledati lektorska služba /.../." Urbančič (1987) lektorjem sicer priznava pomembno mesto v popularizaciji jezikovne kulture in pri nadziranju njene realizacije v praksi, vendar le, če so za to strokovno usposobljeni.³ Nikakor pa ni uvajanje lektoriranja najboljši način za dvig jezikovne kakovosti javnosti namenjenih besedil. Dular (1986) o njem piše kot enem od štirih načinov za premagovanje neskladja med normo in jezikovno kulturo besedil. *Jezikoslovje* bi moralo k neskladju pripomoči z raziskovanjem norme in prilagajanjem kodifikacije novim pojavom v jezikovni rabi – s procesom, ki je zelo počasen in terja podporo države. V *šolstvu* (predvsem na srednješolski stopnji) bi se morala opustiti praksa odpiranja pouka slovnice na račun književnosti, jezikovni pouk pa naj bi se usmeril tudi v razumevanje funkcijske razslojenosti knjižnega jezika. *Pisce*, ki ustvarjajo javna besedila, bi bilo treba dodatno izobraževati; dolgoročno je to gotovo najuspešnejši proces. Kratkoročno najučinkovitejše pa je *lektoriranje*, tj. sprotno popravljanje besedil, da bolj ustrezajo veljavnim normam. Vendar ker lektoriranje ne more zajeti vseh besedil in ne odpravlja vzrokov, temveč je sprijaznjeno z nenehnim nastajanjem neustreznih besedil, je lahko le zasilna oz. dopolnilna rešitev, dokler se ne vzpostavijo mehanizmi v treh prej omenjenih skupinah.

Tudi za vladni splet velja podobno: za hitro izboljšanje jezikovne kakovosti besedil je dovolj ustrezen lektorski poseg. Za trajno doseganje ustrezne jezikovnokulturne ravni pa je treba ustrezno izobraziti (ali že ob zaposlitvi pazljivo izbrati) pisce strokovnjake, ki lektorjeve pomoči ob pisanju ne bodo potrebovali. Še tako dober lektor namreč tudi ne more spraviti v red vsebinsko, slogovno in terminološko neurejenega besedila. Za podkrepitev te trditve bo v naslednjem poglavju podrobneje razčlenjeno eno takih besedil.

4. ANALIZA IZBRANEGA BESEDILA

Službe (oddelki, sektorji ipd.) za odnose z javnostmi sodijo med najbolj izpostavljene organe vsake ustanove. Zaradi vsakodnevnega obveščanja notranje in zunanjih javnosti pričakujemo od predstavnikov za odnose z javnostmi in drugih zaposlenih, ki oblikujejo (večinoma pisna) sporočila, zelo visoko jezikovno-kulturno kompetenco. To marsikdaj žal zamenjuje le površno poznavanje kon-

³ Izsledki ankete, opravljene med slovenskimi lektorji leta 1999 (Logar in Verovnik 2001), so potrdili domnevo, da lektorski poklic opravljajo tudi neustrezno izobraženi ljudje (neslovenisti in celo nejezikoslovci).

vencij pisnega sporočanja, zakonitosti rabe jezikovnih sredstev znotraj posamezne funkcijske zvrsti in strokovnega izrazja lastne stroke. Na videz korektno napisano besedilo ob natančnejši analizi pokaže vrsto jezikovnih in vsebinskih pomanjkljivosti. Za primer bomo analizirali predstavitevno besedilo t. i. Odnosov z javnostmi na Ministrstvu za gospodarstvo:⁴

Namen službe za odnose z javnostmi je vzdrževanje dobrih odnosov z različnimi javnostmi (déležniki), med katere spadajo zaposleni (notranja javnost), druge vladne in nevladne organizacije, mediji, lokalna skupnost, državljani Republike Slovenije idr. Vloga predstavnika za odnose z javnostmi presega samo posredovanje informacij med vodstvom ministrstva in njegovimi javnostmi. "Piarovec" mora redno spremljati tekoča domača in tuja dogajanja, biti mora seznanjen z morebitnimi zapletmi, ki pretijo organizaciji ter jih s proaktivno strategijo preprečiti ali vsaj ublažiti.

V slovenski javnosti je vloga oddelkov za odnose z javnostmi še vedno nekoliko neopredeljena. Večina še vedno dobro ne ve, kakšen je namen "PR" službe, oz. jo omejujejo na vezni člen med novinarji in organizacijo. Da je temu tako, je prav gotovo krivo dejstvo, da so se komunikološke vede v Sloveniji začele pojavljati sorazmerno pozno. Kot tudi drugje po svetu, so tudi pri nas organizacije spoznale, da je velik del njihovega poslovnega uspeha pogojen s podobo, ki jo predstavljajo.

V Ministrstvu za gospodarstvo, spadajo med temeljne naloge predstavnika za odnose z javnostmi odgovarjanje na vprašanja po telefonu, organizacija in spremljanje ministrovih intervjujev, priprava in udeležba na novinarskih konferencah, dnevni kontakti z mediji in koordiniranje ter oblikovanje stališč MG do odprtih vprašanj, informiranje celotnega MG o pomembnih člankih in poročanjih v medijih, spremljanje in analiziranje člankov ter poročanj v medijih, spremljanje ministra na službenih potovanjih v tujini in doma, z namenom obveščanja medijev, akreditiranje novinarjev in njihovih sodelavcev pri pomembnih dogodkih in sodelovanje z Uradom Vlade za informiranje.

V ministrstvu smo odprti za dialog z vsemi javnostmi in v kolikor bi nam želeli sporočiti kakšno mnenje ali nas kaj vprašati, vas vabim da nam pišete. Pišite nam!

4.1 Strokovno izrazje

Vsaka stroka hkrati z razvijanjem znanja in urejanjem svojega pojmovnega sveta pojave in pojme v tem svetu tudi poimenuje, torej razvija svoje lastno strokovno izrazje. To je svojevrstna moralna dolžnost stroke oz. strokovnjakov do svoje notranje in vseh zunanjih javnosti, saj "skrb za urejenost izrazja štejemo za dokaz višje zavesti, praviloma sloneče na spoštovanju pomena nacionalnega jezika kot komunikacijske in aksiološke kategorije" (Korošec 1996: 257). Ustaljenost termina se znotraj stroke doseže s terminološkim dogovorom, ki

⁴ Podčrtani so izrazi, povezani s stroko odnosov z javnostmi.

pomeni veliko odgovornost, saj se termini, ko so enkrat sprejeti in ustaljeni, le redko spreminjajo. Nosilci te odgovornosti so predvsem prav sami strokovnjaki, saj z dosledno rabo dogovorjenih strokovnih izrazov te širijo tudi v splošno rabo (predvsem pri strokah, ki niso omejene le na ožji krog strokovnjakov).

Slovenska stroka odnosov z javnostmi kot osrednji termin dosledno uporablja sintagmo *odnosi z javnostmi*. Izvorna oblika, torej *public relations*, se v slovenščini nikoli ni niti začela uveljavljati, se je pa zato vsaj do določene mere ustalil kratični izraz *PR*, v zapisu pogosto podomačen glede na izgovor kot *piar*. Sinonimija v strokah na splošno ni zaželena, vendar gre tu za sinonimijo posebne vrste, ki je vezana na rabo izrazov v različnih socialnih zvrsteh. Za knjižno, znanstveno rabo imajo stroke "uradne" termine, v vsakdanjem, predvsem govornem sporazumevanju, pa ljudje, ki jih družijo isto strokovno, delovno področje, uporabljajo "neuradne termine" (Gjurin, po Korošec 1998: 115) oz. *žargonizme*. Žargonizmi sicer dobro, natančno poimenujejo in izpolnjujejo vsaj dve zahtevi izrazoslovja – zahtevo po ustaljenosti in enumnosti, saj se uporabljajo z enako željo po natančnosti, kot se uporabljajo strokovni izrazi v strokovnih besedilih. Vendar iz različnih, predvsem nejezikovnih razlogov (največkrat gre za tuji izraz proti domačemu) ne sodijo v knjižno rabo.

Ta malo daljši uvod je bil potreben, da bi utemeljili neustreznost rabe izrazov *piarovec* in *PR služba* (kjer med sestavinama zloženke manjka tudi stični vezaj) v pisnem, knjižnem besedilu. Čeprav se avtor besedila zaveda neustreznosti poimenovanj, na kar kaže raba narekovajev, pa ob korektnih strokovnih izrazih (npr. *odnosi z javnostmi*, *predstavnika za odnose z javnostmi*) vseeno uporablja žargonizme in s tem kaže popolno nepoznavanje konvencij lastne stroke. Lektor, ki kot nestrokovnjak razmerja med izrazi ne pozna, takšne napake morda ne bo odpravil, bo pa po mnenju mnogih objektivno odgovoren zanjo.

Problematična je tudi raba drugih, manj znanih strokovnih izrazov, ki (še) niso prodrli v splošno rabo, kot se je zgodilo z *odnosi z javnostmi*. Ker je besedilo namenjeno najširšemu krogu bralcev, je njegova informativnost z rabo ožjestrokovnih izrazov, kot so *déležniki*, *notranja javnost* in *proaktivna strategija*, precej zmanjšana. Neustrezno je tudi zaključevanje naštevalnega niza z okrajšavo *idr.* (in drugo), če ga bralec iz svojega izkustva ni sposoben sam nadaljevati. Kaj oz. kdo razen *zaposlenih*, *drugih vladnih in nevladnih organizacij*, *medijev*, *lokalnih skupnosti* in *državljanov Republike Slovenije* še spada med *različne javnosti*, bralec zgolj iz naštetega ni sposoben sklepati.

4.2 Jezikovno-vsebinske napake

Pri analizi drugih napak se bomo delno držali zaporedja, v kakršnem se kažejo v besedilu, hkrati pa bomo sorodne odstopne od norme zaradi preglednosti združevali v skupine. Od pravopisnih napak se prva pojavi (ne)raba vejice: z

morebitnimi zapleti, ki pretijo organizaciji(,) ter jih (...); V Ministrstvu za gospodarstvo, spadajo med temeljne naloge (...);

V ministrstvu smo odprti za dialog z vsemi javnostmi(,) in v kolikor bi nam želeli sporočiti kakšno mnenje ali nas kaj vprašati, vas vabim(,) da nam pišete; Kot tudi drugje po svetu, so tudi pri nas organizacije spoznale (...). V drugem in tretjem primeru je napačno rabljen še predlog v (v ministrstvu). Pri enakozvočnih poimenovanih ustanove/stavbe, v kateri je ustanova, predložna para v – iz in na – z/ s uporabljamo pomensko razlikovalno. Prvi par uporabimo, kadar mislimo na stavbo, drugega, kadar mislimo na ustanovo – gre torej za pomensko razlikovanje konkretno : abstraktno na ravni slovnicega sistema.

Veziška zveza v kolikor (tretji zgled zgoraj) je neknjižna, namesto nje uporabljamo knjižno nevtralni veznik če. Do napake, ki je zelo pogosta tudi v govornih besedilih tvorcev, ki niso večši sporočanja v javnih, formalnih ali polformalnih položajih, pride zaradi napačnega sklepanja. Ker se v kolikor v pogovornem jeziku ne uporablja, mu jezikovno manj kultivirani govorniki pripisujejo knjižnost in ga zato uporabljajo, ko pišejo ali govorijo v knjižnih zvrsteh. Iz istih razlogov se v knjižnih besedilih pojavlja tudi zelo razširjeni temu je tako, ki v pogovornih plasteh ne živi. Ker je zveza pomensko nenatančna in nemalokrat povzroča še dodatne slogovne zaplete in okornosti, jo kontekstu primerno zamenjujemo s (to)je tako/ je res ipd. ali pa poved povsem parafraziramo kot v zgledu iz besedila: *Da je temu tako, je prav gotovo krivo dejstvo, da so se komunikološke vede v Sloveniji začele pojavljati sorazmerno pozno.* → *To se verjetno dogaja zaradi sorazmerno pozne pojavitve komunikoloških ved v Sloveniji/pri nas ipd.*

V nadaljevanju drugega odstavka se pojavijo še tri slogovne okornosti. V zadnji povedi je napačno dvakrat uporabljen členek tudi: *Kot tudi drugje po svetu, so tudi pri nas organizacije spoznale (...)* – prvi je odveč. V nadaljevanju se pojavi še izbira pomensko neustreznega izraza *biti pogojen z* in izbira pomensko neustreznega glagola (*predstavljati*) k samostalniku *podoba*: (...) *da je velik del njihovega poslovnega uspeha pogojen s podobo, ki jo predstavljajo; → da je njihov poslovni uspeh odvisen od podobe, ki jo ustvarjajo.*

Dvakrat je v besedilu uporabljen napačen besedni red: “*Piarovec*” *mora redno spremljati tekoča domača in tuja dogajanja, biti mora seznanjen z morebitnimi zapleti → seznanjen mora biti (...); Večina še vedno dobro ne ve → ne ve dobro.* V zvezi *priprava in udeležba na novinarskih konferencah* samostalnika nimata dopolnila v istem sklonu, zato ga je treba izpisati ob vsakem posebej – prvič s polno pojavitvijo, drugič z anaforično, zaimkovno. Samostalnik *priprava* zahteva ob sebi rodilniško, *udeležba* pa mestniško vezavo: *priprava novinarskih konferenc in udeležba na njih.*

Priredna vezalna veznika *in* in *ter* imata sicer isto skladijsko vrednost, stilno pa nista enakovredna. Pogosteje uporabljamo veznik *in*, veznik *ter* pa le v dveh

primerih. Kadar gre za enakovredno povezanost treh členov, med prvima uporabimo *in*, med drugim in tretjim pa *ter*: A in B ter C. Kadar pa gre za dvojice pomensko sorodnih besed/pojmov, jih notranje povežemo z *in*, med seboj pa s *ter*: (A in B) ter (C in D); A ter (B in C). V besedilu se pojavi napačna raba vezalnih veznikov v naslednji povedi: *dnevni kontakti(!) z mediji in koordiniranje ter oblikovanje stališč MG do odprtih vprašanj → dnevni stiki (!) z mediji ter koordiniranje in oblikovanje stališč MG do odprtih vprašanj*. Kratica MG, ki se pojavi kar na lepem, bi morala biti na tem mestu ali že prej v besedilu ustrezno vpeljana kot kratica za *Ministrstvo za gospodarstvo*. V skladu s pravili strokovnega pisanja bi jo moral pisec zapisati v oklepaju ob prvem zapisu polnega poimenovanja, nato pa jo dosledno uporabljati namesto njega.

Cel tretji odstavek je ena sama poved, in ker pisec kompleksne naloge predstavnika za odnose z javnostmi poskuša opisati čim bolj strnjeno, prihaja do napak, ki bi jih razdelitev na krajše povedi odpravila (npr. nepravilno vezavo, nepravilno rabo veznikov *in*, *ter*, slogovno okornost naslednje povedi: *spremljanje ministra na službenih potovanjih v tujini in doma, z namenom obveščanja medijev* – glede na trenutne objektivne okoliščine bi bilo bolj prav *spremljanje ministrice*). Besedilo se konča z neprimerno rabo ekspresije: (...) *v kolikor bi nam želeli sporočiti kakšno mnenje ali nas kaj vprašati, vas vabim, da nam pišete. Pišite nam!* Takšna ponovitev poziva deluje stilno zaznamovano, še bolj pa je nenavadna raba klicaja, ki v besedilo vnaša čustveno konotacijo. Zadnja poved (brez klicaja) bi bila upravičena le, če bi pomenila povezavo na uporabnikov program za elektronsko pošto, kjer bi se mu samodejno izpisal elektronski naslov službe za odnose z javnostmi, vendar besedi nista zapisani kot hipertekst.

5. SKLEP

Po jezikovnem pregledu besedil vladnih spletnih mest v šestmesečnem presledku in analizi izbranega predstavitvenega besedila lahko le ponovimo ugotovitve, zapisane že v poročilu projekta *Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije*. Nobeno spletno mesto v celoti ne ustreza jezikovnim standardom, ki veljajo za javno pisno sporočanje. Mnoge spletne strani se temu zelo približujejo, veliko pa jih je jezikovno povsem neustreznih. Svetovni splet kot novi medij z drugačnimi zakonitostmi na jezikovno kakovost besedil ne bi smel imeti posebnega vpliva, zato lahko jezikovne pomanjkljivosti posameznih spletnih strani pripišemo nezadostni jezikovni kultiviranosti piscev. Lektoriranje je v tem primeru sprejemljivo le kot začasna ali pomožna rešitev; vse institucije bi morale v svoje programe zaposlovanja in dodatnega izobraževanja nujno vključiti tudi preverjanje posameznikove jezikovnokulturne kompetence oz. ga

jezikovno izobraziti za opravljanje tako pomembne naloge, kot je pisanje besedil za širšo javnost. Bistvena razlika med “tradicionalnimi” mediji in svetovnim spletom je namreč tudi to, da med piscem in bralcem ni več uredniškega ali kakega drugega filtra. Tvorec je sicer navidezno zavarovan z anonimnostjo, vendar je ta dvorezna. Odgovornost za raven jezikovne kulture se namreč prenaša na institucijo, ki postaja bolj izpostavljena, več ko je na njenih spletnih straneh (in v drugih javnih predstavitvenih gradivih) jezikovno neustreznih besedil. Ker se (tudi) s tem v javnosti ustvarja negativna podoba, bo moral anonimni pisec prej ali slej prevzeti svoj delež odgovornosti. Vpogled v raven jezikovne kulture na svetovnem spletu je relativno preprost, zato lahko ob sprotnem kritičnem spremljanju vladnih spletnih mest morda upravičeno pričakujemo, da se bo notranji mehanizem nadzora jezikovne kakovosti kmalu vzpostavil.

Ministrstva in organi v sestavi:

Ministrstvo za delo, družino in socialne zadeve
 Ministrstvo za finance
 Carinska uprava RS
 Davčna uprava RS
 Ministrstvo za gospodarstvo
 Agencija za gospodarsko promocijo Slovenije in tuje investicije
 Agencija RS za regionalni razvoj
 Urad RS za intelektualno lastnino
 Urad za varstvo potrošnikov
 Ministrstvo za informacijsko družbo
 Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
 Agencija RS za kmetijske trge in razvoj podeželja
 Veterinarska uprava Republike Slovenije
 Ministrstvo za kulturo
 Ministrstvo za notranje zadeve
 Policija
 Urad za upravne notranje zadeve
 Ministrstvo za obrambo
 Uprava RS za zaščito in reševanje Republike Slovenije
 Ministrstvo za okolje in prostor
 Geodetska uprava Republike Slovenije
 Hidrometeorološki zavod Republike Slovenije
 Ministrstvo za pravosodje
 Ministrstvo za promet
 Direkcija RS za ceste
 Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport
 Ministrstvo za zdravje
 Zdravstveni inšpektorat RS
 Ministrstvo za zunanje zadeve
 Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu

Upravne enote:

Celje
 Lendava
 Ljubljana
 Maribor
 Murska Sobota
 Nova Gorica
 Novo mesto

Vlada

Predsednik Vlade Republike Slovenije

Vladne službe:

Center Vlade RS za informatiko
 Kadrovska služba Vlade RS
 Protokolarni servis Brdo
 Slovenska obveščevalno-varnostna agencija
 Služba Vlade za evropske zadeve
 Služba vlade za zakonodajo
 Statistični urad
 Urad za droge
 Urad za enake možnosti
 Urad za informiranje
 Urad za invalide in bolnike
 Urad za makroekonomske analize in razvoj
 Urad za verske skupnosti

LITERATURA

- Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije – končno poročilo* (2002), Cati in Ministrstvo za informacijsko družbo, Ljubljana
- Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije – povzetek* (2002), Cati in Ministrstvo za informacijsko družbo, Ljubljana
- Dular, J. (1986): *“Lektoriranje in jezikovna kultura”*, 22. Seminar slovenskega jezika, literature in kulture, Filozofska fakulteta, Ljubljana
- Korošec, T. (1996): *“O nekaterih poimenovalnih vprašanjih v oglaševanju”*, v: Kramberger, A. (ur.): Slovenska država, družba in javnost, FDV, Ljubljana
- Korošec, T. (1998): *Vojaški jezik*, FDV, Ljubljana
- Logar, N. in Verovnik, T. (2001): *“Normativnost slovenskih jezikovnih priločnikov v lektorjevih rokah”*, Slavistična revija, št. 4, Ljubljana
- Urbančič, B. (1987): *O jezikovni kulturi*, Delavska enotnost, Ljubljana
- Verovnik, T. (2002): *“Slovensko izrazje odnosov z javnostmi”*, Teorija in praksa, št. 5, Ljubljana

povzetki abstracts

POVZETKI

Andrej A. Lukšič

Hermesovi obrazi demokracije

Ključne besede: informacijsko-komunikacijska tehnologija, demokracija, elektronska demokracija, elektronska demokratizacija, informacijska družba

Avtor vzpostavlja tezo, da potencialne informacijsko-komunikacijske tehnologije (IKT) v političnem in civilnodružbenem prostoru ni mogoče v celoti izkoristiti, če je ta dizajniran samo po konceptu predstavniške demokracije. Znotraj tega koncepta je IKT izkoriščena le za posredovanje informacij on-line in opravljanje storitev z možnostjo individualnega komuniciranja (elektronska pošta). Prav tako tudi drugi koncepti demokracije, poznani iz zgodovine, vzpostavljajo mentalne in institucionalne okvire za omejeno razumevanje in delno uporabo potencialov IKT. Zato avtor v nasprotju z Van Dijkom sledi Heldovi zahtevi po oblikovanju novega koncepta demokracije, to je demokratične avtonomije, ki omogoča celovito izrabo potencialov IKT. V luči tega modela demokracije so bile reflektirane spletne strani slovenskih vladnih institucij, za katere na splošno velja, da vseh dimenzij IKT še niso izkoristile. Celovitejša uporaba potencialov IKT ima tudi povraten miselni lok, napeljuje namreč k premisleku in nadgradnji koncepta demokratične avtonomije.

Damjan Franz

Digitalna demokracija in politična kultura na primeru Slovenije

Ključne besede: digitalna demokracija, politična kultura, javna sfera, deliberacija, Slovenija, analiza besedil, politične stranke

“When the machine age has thus perfected its machinery it will be a means of life and not its despotic master. Democracy will come into its own, for democracy is a name for a life of free and enriching communication.”

John Dewey, ameriški mislec in filozof

S prihodom interneta je v raziskovanju politike, političnega komuniciranja in politične participacije prav gotovo prišla novost, ki je razgibala znanstveno razpravo. Ne glede na to, ali imamo v mislih Združene države Amerike ali Slovenijo. Novi kanali komuniciranja so vstopili v družbo v zadnjem desetletju in nastale so nove možnosti participacije. Internet ima lahko potencialno velik vpliv na politično življenje. Ta članek prispeva – čeprav v omejenem obsegu – k razpravi o teoretičnem konceptu digitalne demokracije. Vnesti želi nekatere vidike, ki niso tako pogosto omenjeni. Tako poskuša najprej orisati glavne značilnosti tega koncepta, ga umestiti med sorodne koncepte in ga nato povezati s politično kulturo. To poskuša storiti z upoštevanjem pristopa ameriškega politologa Gabriela A. Almonda. Tako postanejo relevantni tudi drugi koncepti, kot je državljanska kultura (“civic culture”). In ker je govor o kakovosti razprave, ne moremo mimo političnega stila, kot ga je opredelil Stane Južnič. Članek vključuje tako teorijo kot empirijo. Drugi, empirični del članka vsebuje preliminarno analizo spletnih strani večjih slovenskih političnih strank in študijo primera kakovosti razprave v enem slovenskih forumov na svetovnem spletu.

Tanja Oblak

Ali kaj e-participirate?

Ključne besede: elektronska demokracija, politična participacija, internet, računalniško posredovano komuniciranje, spletne reprezentacije, interaktivnost

Popularnost računalniško posredovanega komuniciranja, ki tudi v okviru političnega življenja lahko nastopa kot pomemben povezovalni proces, izhaja iz dejstva, da ponuja veliko priložnosti za doseganje večje integritete različnih družbenih akterjev. Z uvajanjem komunikacijskih tehnologij se v tem pogledu spreminjajo tudi pojmovanja politične participacije. Vendar, kot poudarja avtorica v članku, pojav in razmah nove tehnologije komuniciranja sam po sebi ni niti zadosten niti ni rešitev, ki bi obudila civilnodružbeno delovanje in ga učinkoviteje usmerila na področje političnega odločanja. Za uspešno delovanje državljanov v nastajajočih razmerah je nujno, da jih k politični aktivnosti

spodbujajo prisotni akterji, kot so denimo e-vlada, e-ministrstva in druge "elektronske" verzije političnih institucij. Vprašanje pa je, v kolikšni meri takšnim pričakovanjem sledijo slovenske politične institucije. Iskanje odgovora na zastavljeno vprašanje zahteva podrobnejši prerez nekaterih teoretskih predpostavk o "elektronski demokraciji" in seznanitev s konkretnimi praksami na vsaj dveh ravneh: na a) ravni politične participacije samih uporabnikov novih tehnologij in na b) ravni reprezentiranja obstoječih političnih akterjev. Zanima nas namreč, v kolikšni meri internetne reprezentacije političnih akterjev nastopajo kot most za aktivnejše sodelovanje z državljani. Sprašujemo se torej o stopnji njihove interaktivnosti.

Darij Zadnikar

Mrežne vojne v globaliziranem svetu

Ključne besede: informacijsko komunikacijska tehnologija, globalizacija, neoliberalizem, "antiglobalistična gibanja", svetovna civilna družba, mrežne vojne, medmrežje

Avtor problematizira obstoječ kontekst obravnavanja razmerja med IKT in demokracijo, ki je ujet v paradigmo nacionalne države. Spremembe konstalacije moči (nacionalnih) držav na globalni ravni, ki so produkt neoliberalno utemeljene globalizacije, so pripeljale do oblikovanja imperija, ki spreminja kontekst družbenega in političnega spopada. Ta postaja globalen. V tem kontekstu je treba na novo tematizirati uporabo IKT in na novo premisliti emancipatorične potencialne ...

Simon Delakorda

Elektronska demokracija v refleksiji izbranih politoloških kategorij: politične participacije, politične moči in politične akcije

Ključne besede: elektronska demokracija, elektronska javna participacija, politologija, politične implikacije IKT, participativna demokracija, politična participacija, računalniško posredovano komuniciranje.

Odnos med elektronskim komuniciranjem in demokracijo postaja teoretsko in praktično čedalje

bolj produktivno izhodišče za razpravljanje o temeljnih kategorijah politološke znanosti. Politične aplikacije najnovejših informacijsko-komunikacijskih tehnologij, predvsem pa njihove demokratične in emancipatorne uporabniške možnosti, ponovno, v okviru različnih modelov demokratičnega političnega organiziranja, izzivajo razmišljanja o politični participaciji, politični svobodi in politični akciji. Premislek o naštetih kategorijah v politološki teoriji ne pomeni nič novega, novi pa se vendarle zdijo poskusi oziroma načini implementacije tovrstnih političnih idealov v praksi. Pri tem se ponujajo različne variacije koncepta elektronske demokracije. Vendar pa podrobnejši premislek pokaže, da je za celovito razumevanje demokratično-participativnih potencialov interneta in osebnih računalnikov treba izhajati iz samega bista politične teorije, iz njenih konceptov, modelov in tipologij. Natančneje, iz koncepta participativne demokracije.

Franc Trček, Blaž Lenarčič

Internet kot medij politične participacije: primer priprave novega prostorskega plana Mestne občine Ljubljana

Ključne besede: internet, prostorsko planiranje, politično delovanje, vključevanje javnosti

V članku analiziramo trenutno informatiziranost Ljubljančanov in njihovo pripravljenost za delovanje in bivanje v virtualni Ljubljani. Pri tem se osredotočamo zlasti na vprašanje pripravljenosti meščanov za izkoriščanje demokratičnega potenciala, ki ga ponuja internet za aktivno vključevanje v politično participacijo na lokalni, mestni ravni. Ugotavljamo, da so mestne virtualne demokracije lahko tudi nov prostor legitimite prostorskemu planiranju s poudarkom na vzajemni komunikaciji med mestno oblastjo in resornimi službami ter manifestno (samo)organiziranimi skupinami meščanov, javnostmi in še zlasti z nemanifestnimi in pogosto izključenimi in neidentificiranimi preostalimi someščani. Na trenutni razvojni stopnji informatizacije v MOL pa ostaja ta novi prostor političnega delovanja še neizkoriščena možnost, čeprav informacijski sloji meščanov izražajo željo po aktivnem vključevanju v

lokalno virtualno demokracijo. Ob tem pa še vedno ostaja na ravni MOL nerazrešen problem digitalne ločnosti, kar ni presenetljivo glede na nerazvitost politik preseganja informacijske izključenosti na ravni MOL.

Vasja Vehovar

E-aktivnosti slovenske države v očeh državljanov

Ključne besede: nov medij, spletna predstavitev, vrednotenje, vlada, Slovenija, evalvacijska študija

Članek podaja pregledno empirično evalvacijo odnosa državljanov do aktivnosti slovenske države na področju interneta, elektronskega poslovanja in informacijske družbe na podlagi podatkov projekta RIS 1996–2002. Ugotovljamo, da je odnos uporabnikov interneta do slovenske države v številnih vidikih razmeroma kritičen. V zadnjem letu pa se oblikujejo blažja stališča, kar je lahko posledica povečanih aktivnosti, predvsem pa dejstva, da v uporabo interneta vstopajo čedalje manj kritični uporabniki. Po drugi strani se pri merjenju stališč srečujemo tudi z vrsto protislovij, kot je upadajoča ocena za delo Ministrstva za informacijsko družbo med splošno populacijo, nekonsistentnost pri ocenjevanju Vlade, Telekomu in Arnesa ter razlika pri vidikih ocenjevanja vladnih spletnih predstavitev. Zato postaja nadvse pomembno vprašanje ravnotežja med optimalnim koncipiranjem razvoja informacijske družbe na eni strani in med zadovoljstvom volivcev na drugi.

Boris Kragelj

Ovrednotenje spletnih predstavitev vlade Republike Slovenije

Ključne besede: nov medij, spletna predstavitev, vrednotenje, vlada, Slovenija, evalvacijska študija

Namen pričujočega prispevka je ovrednotiti slovenske vladne spletne predstavitve glede na velik potencial novega medija in upoštevanje sodobnih smernic v svetovnem spletu (bolj kot predstavljanje je pomembno uresničevanje konkretnih komunikacijskih ciljev). Najprej so opredeljeni ključni besedi in teoretska izhodišča

(spletna predstavitev, nov medij, računalniško posredovana komunikacija), ki so potrebni za razumevanje novega načina vrednotenja spletnih predstavitev. Nato so obravnavane vloga in posebne značilnosti vladnih spletnih predstavitev glede na različne možnosti njihovega delovanja. Upoštevajoč potencial in sodobne smernice na področju novega medija ter posebnost vladnih spletnih predstavitev kot ustrezen način njihovega vrednotenja predlagamo metodologijo evalvacijskih študij, ki jo končno tudi uporabimo za ovrednotenje spletnih predstavitev Vlade RS. Podatki o stanju slovenskih vladnih spletnih predstavitev, na katerih temelji ovrednotenje, izhajajo iz javne raziskave *Analiza spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije*, ki je bila opravljena konec leta 2001. Rezultati ovrednotenja spletnih predstavitev Vlade RS so razdeljeni na tri dele (celostna ocena kakovosti, identifikacija problemov in rešitev, smernice za smiseln razvoj v prihodnje) in služijo kot kritičen apel Vladi RS za ustrezno prenovo celotnega sistema slovenskih vladnih spletnih predstavitev.

Tina Verovnik

Analiza jezikovne kakovosti besedil v vladnem spletu

Ključne besede: jezikoslovje, slovenščina, jezikovna kultura, poimenovalna teorija, strokovno izrazje

V prispevku je predstavljena analiza jezikovne kakovosti besedil v vladnem spletu, kot je bila decembra 2001 pripravljena za *Analizo spletnih strani vladnih služb in ministrstev Republike Slovenije*. Ocena je primerjana s stanjem septembra 2002; predstavljene so kratkoročne in dolgoročne rešitve. V sklepnem delu je z analizo izbranega besedila pokazano na nekatere temeljne ponavljajoče se jezikovne pomanjkljivosti večine spletnih mest, tudi na neustrezno rabo strokovnih izrazov.

ABSTRACTS

Andrej A. Lukšič

The Hermetic Faces of Democracy

Key words: information communication technology, democracy, electronic democracy, electronic democratisation, information society

The author argues that in politics and civil society the potentials of information communication technology (ICT) cannot be used to the full if this technology is designed only to fit the concept of representation democracy. Within this concept, ICT is used only for the on-line dissemination of information and for services with the option of individual communication (e-mail). Other concepts of democracy that are recognised from history also establish mental and institutional frameworks for a limited understanding and partial application of ICT potentials. In contrast to Van Dijk, the author therefore sides with Held's demand for establishing a new concept of democracy: a democratic autonomy that will facilitate the application of all ICT potentials. The websites of Slovenian government institutions have been analysed from the aspect of this model of democracy. In general, these websites have not yet applied all aspects of ICT. However, a more comprehensive application of ICT potentials also demands consideration in the opposite direction: the reconsideration and expansion of the concept of democratic autonomy.

Damjan Franz

Digital Democracy and Political Culture – The Case of Slovenia

Key words: digital democracy, political culture, public sphere, deliberation, Slovenia, text analysis, political parties

With the arrival of the Internet, a change occurred in the research being carried out on politics, political communication and political participation, making the scientific debate more dynamic regardless of the country. New communication channels emerged in society over the last decade,

creating new opportunities for participation. The Internet can potentially exercise a considerable influence on political life. This article contributes to some extent to the debate on the theoretical concept of digital democracy. It attempts to introduce certain often ignored aspects. It first describes the main characteristics of the concept, and then places it among similar concepts and connects it with the culture of politics by employing the approach of the American political scientist Gabriel A. Almond. As a result, other concepts such as civic culture become relevant. However, because the topic is the quality of debate, one cannot ignore the political style as defined by Stane Južnič. The article consists of both theory and empeira. The second, empirical part of the article features a preliminary analysis of the websites of the major Slovenian political parties and a study of the quality of the debate on one of the Slovenian web forums.

Tanja Oblak

“Do You E-Participate?”

Key words: electronic democracy, political participation, internet, computer-mediated communication, web representations, interactivity “E-vlada” se predstavi

The recent popularisation of computer-mediated communication, which can play an important integrating role also within the political context, arises from the fact that it offers several new opportunities for greater social integration. Along with these new possibilities many dilemmas have raised referring to the changing role and new forms of political participation. However, as the author claims, the emergence and expansion of new communication technologies is not enough nor is a solution, that could necessarily awake the civil and social actions and effectively direct them in political decision-making processes. In these new conditions, in order to get effective and productive civil actions, it is therefore necessary that “e-government”, “e-ministries” and other “electronic” versions of political institutions stimulate citizens to be politically active. However, the question is to what extent the Slovenian political institutions follow

these kinds of expectations. Searching for an answer requires a detailed analysis of some theoretical assumptions on “electronic democracy” and also a more close look in empirical evidence, which is presented on two different levels: a) on the level of political participation of the internet users and b) on the level of representations of political actors on the web. The focus is therefore to what extent the Slovenian governmental institutions use web representations as a bridge to Slovenian citizens. We are therefore questioning the level of their interactivity.

Darij Zadnikar

Internet Wars in the Globalised World

Key words: information communication technology, neo-liberalism, “anti-globalist movements”, global civil society, Internet wars, www

The author discusses the existing context of research on the relationship between ICT and democracy, which is caught up in the paradigm of the national state. The global changes in the constellations of power of (national) states, which are a result of the neo-liberal foundations of globalisation, have led to the reshaping of the empire, which changes the context of social and political confrontation, making it global. In this context, the application of ICT should be reassessed and its emancipative potentials reconsidered.

Simon Delakorda

Electronic Democracy Seen Through Selected Areas in Political Science: Political Participation, Political Powers and Political Action

Key words: electronic democracy, electronic public participation, political science, political implications of ICT, participatory democracy, political participation, computer mediated communication.

Relation between electronic communication and democracy is growing theoretically and practically as resourceful ground for discussing about fundamental categories of political science. Political implication of new information-communication technologies and above all their democratic and

emancipatoric users possibilities, again in terms of different models of democratic political organisation, challenge reflection on political participation, political freedom and political action. Consideration on those categories is not new in political theory. However, there are new attempts of implementing such political ideals in practise. Along this different variants of electronic democracy are proposed. Yet, detailed deliberation on integral application of internet and personal computers participatory potentials suggests learning from political science concepts, models and typologies. Particularly from participatory democracy concept.

Franc Trček, Blaž Lenarčič

The Internet as a Medium of Political Participation: The Case of Preparing the New Spatial Plan for the City of Ljubljana

Key words: internet, spatial planning, political participation, public inclusion

In this article we analyzed the momentary informatization of Ljubljana's citizens and their readiness to act and live in Virtual Ljubljana. We focused particularly on the question of preparation of citizens to use democratic potential for active inclusion in political participation on a local city level, which is offered by internet. We found out that civic virtual democracies can also be a new space of legitimacy of spatial planning stressed on reciprocal communication between civic authorities and manifest (self)organized groups of citizens, publics and nonmanifest and the rest of often excluded nonidentified citizens. On the momentary evolution level of informatization in Municipality of Ljubljana (MOL) this new space of political participation still remains an unused option, even though the information classes of citizens express wishes to active inclusion into local virtual democracy. Besides that, on the MOL level still remains an unsolved problem of digital divide, which is according to underdevelopment of policies to exceed information exclusion on the MOL level not surprising.

Vasja Vehovar

The e-government in the eyes of Slovenian citizens.

The paper presents an empirical evaluation of the attitudes on Slovenian government's activities in the field of the Internet, electronic commerce and information society. The analysis is based on the RIS project data 1996-2002, where attitudes of the Internet users were measured on a continuous basis. We can conclude that, in general, the Internet users are relatively critical towards the Slovenian government actions in this area, particularly the most informed and most experienced users. However, in last year the criticism decline, partially because of the increased activities of the Slovenian government. Another reason for this is the fact that in last year only the least critical segments (women, less educated) enter into the Internet usage, what also contributes to a more favourable overall rating. We can also observe many contradicting attitudes, such as declining ratings of the Ministry of information society in the general public, inconsistency in evaluating the role of the national telecom and, in particular, the contradictions in the evaluation of the governmental web-sites. It is thus becoming increasingly critical for the Slovenian government to find the balance between the optimal strategy for enhancing the information society on one hand, and between the general quest for a favourable public opinion ratings among the general public, as well as among specific social, economy and political segments.

Boris Kragelj

Evaluating the Presentation of the Government of Slovenia on the Internet

Key words: new media, web site, evaluation, government, Slovenia, evaluation research

The purpose of this article is to evaluate web sites of Slovenian government regarding great potential of new media and considering contemporary trends on world wide web (achieving specific communication goals has advantage before presentation alone). In the first place we present some basic definitions and theoretical conceptions (web site,

new media, computer mediated communication) which are necessary for understanding new approaches to web site evaluation. Then we examine special role and characteristics of government web sites with regard to their various potential activities. Considering great potential of new media and particularities of government web sites, we suggest evaluation research as the most appropriate method for their evaluation, and finally, we apply this method in case of evaluating web sites of Slovenian government. Data on condition of Slovenian government web sites used for the purpose of evaluation originate out of public research *Analysis of web sites of government services and offices of Republic Slovenia* from the end of year 2001. Evaluation results are divided into three parts (complete estimation of quality, identification of problems and solutions, reasonable guidelines for future development) and serve as a critical appeal to Government of Slovenia for appropriate renovation (modernization) of complete system of Slovenian government web sites.

Tina Verovnik

An Analysis of the Linguistic Quality of Texts on Government Websites

Key words: linguistics, Slovene, linguistic culture, naming theory, technical terminology

The article features an analysis of the linguistic quality of texts posted on government websites, carried out in December 2001 within a broader analysis of the websites of government services and ministries of the Republic of Slovenia. A comparison is drawn with the situation as of September 2002, and short-term and long-term solutions are proposed. In the conclusion of the article, the author analyses a selected text to highlight some of the main recurring linguistic shortcomings of most websites, including the inappropriate use of technical terminology.